

tiszatáj

73. ÉVFOLYAM

”

10

2019.
október



IA THANATOPOLIS
R 2016 HORSE HOSPITAL LONDON

Tartalom

LXXIII. évfolyam, 10. szám / 2019. október

BAKOS ANDRÁS	Télvíz; Isteni testek; Élőzene	3
TÖNKÖL JÓZSEF	Forró madártemető	6
TURCZI ISTVÁN	Ermitázs (Jelenetek Jedlik Ányos ifjúkorából); Ora et labora	7
KOCSIS KLÁRA	Egy kancsi szerkesztőre; Isten karámjában; szerkezet	9
ANTAL BALÁZS	Szorongás	11
SZÉKELYHIDI ZSOLT	Szebben lobban	24
JAHODA SÁNDOR	Ellenségem; elég	25
SZAKÁLLAS ZSOLT	Cirádák	27

Alagsori történetek

Az irodalom szabadságáról (Rácz Lajos és Konrád György beszélgetése)	28
--	----

Autopsia – A feldarabolt Isten rekompozíciója

ALEXEI MONROE	A halálra emlékezés művészete (Domokos Tamás fordítása)	41
S. D. CH.	Ez az én terepem! (Csehy Zoltán magyarítása)	45

Bajnok/Süllyesztő

ÚJABB EREDMÉNYEK A HAJNÓCZY-HAGYATÉK KUTATÁSÁBAN

CSERJÉS KATALIN	Jelentés egy 2018. októberi rendezvényről (Előversengés és kommentárok egy Hajnóczy-hagyatéki publikáció elé)	57
HAJNÓCZY PÉTER	A bajnok	61
PIKÓ ANDRÁS GÁSPÁR	A bajnok körül megváltozik a világ (Felvetések egy jelenlét-központú Hajnóczy-olvasathoz)	80
VARGA RÉKA	Az intermedialitás hálójában (Filmnyelvi elemek Hajnóczy Péter drámakísérleteiben)	83

NÉMETH ZSÓFIA	„A humánium nevében” (Szépvölgyi Aliz nyomában, avagy a Hajnóczy Péter-hagyaték elvarratlan szálai)	88
SZÉPVÖLGYI ALIZ	Elektra; Orestest várva; A mélységből (Halálának évfordulójára) (A szövegeket sajtó alá rendezte, a jegyzetet írta: Németh Zsófia)	93
LUDMÁN KATALIN	Hajnóczy Péter poétikája és a hagyaték (A kritikai kiadás elkészítésének lehetőségei)	97

mérlegen

FEKETE J. JÓZSEF	„Nem tud az szétesni, ami sosem volt egész” (Pál Sándor Attila: Balladáskönyv)	102
NAGY MÁRTA JÚLIA	Mazsolázni csak pontosan... (André Ferenc: szótagadó)	104
BERETI GÁBOR	Az elválasztás játékos gesztusa (Borda Réka: Hoax)	108
LENCSES GYULA	„Így meg csak ügyetlenkedünk a tornaórán” (Gáspár Anna privát társadalomtörténete – Naspolya. Családi emlékkönyv, 1810–2016)	112
T. TÓTH TÜNDE	Szelfi és kapitalizmus (Kiss Viktor: Ideológia, kritika, posztmarxizmus)	115
JÁSZAY TAMÁS	Kitörési pontok (Vida Cerkenik Bren: Why don't we do it in the road: A personal guide to outdoor interactive theatre)	118

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Antikvárium	121
-----------	-------------------	-----

Illusztrációk

AUTOPSIA – A FELDARABOLT ISTEN REKOMPOZÍCIÓJA című összeállításunkhoz a címlapon, az 5., 8., 23., 79., 82., 92., 107., 111. és a 120. oldalon.

BAKOS ANDRÁS

Télvíz

Vastag, fénytelen reklámújságokból
repülőket hajtogatnak minden
este. A ragyogó, tapadó lapokat
félreteszik, ha az apjuk hazaér,
azokkal beszélhet. Sokáig várják,
aztán muszáj lefeküdni. Ez szomorú.
Egyszer mutatta meg, milyen jó
játék, látszott, ő is nagyon élvezi,
azóta mégse ér haza időben. Csak
éjfél körül nyílik az ajtó. Egy sor
vadászgép fogadja akkor a szőnyegen.
Szépen kihúzott élek vezérsíkon,
deltaszárnyon, mind pontosan
utánzott hajdani részegység. Finom,
erős ujjak nyomai. Már ilyen ügyesek
a fiai – vagy találtak valaki más
helyette, aki segít. Ez ma már nem
derül ki. Hajthat tovább reggelig,
vagy heverhet a szőnyegen,
nézegetheti őket. Két él között az
egészben olvasható szavak:
majdnem mind idegen. Imbusz,
polár, aloé, memory. Ez biztos
véletlen, de csak néha akad meghitt
ismerős. Télvíz. Pillanatszorító.

Isteni testek

Elsötétül a terem, Gábor arca
pedig ragyog a vásznon, mert
meghalt, kilencvennégy évesen.
Mi így emlékezünk rá. Gyufa
csörög az első asztalnál, a mécses:
derékban elvágott hipósflakon,
benne juhaggyú, cipőfűző a kanóc.
Ő készítette, amikor a fagyott
hó alatt leszakadtak a vezetékek.
Hozta este az iskolába, világított
vele, másfél órát, hátha eljön még
valaki más is. Most vagyunk
hetven-nyolcvanan. Nem hittük
volna, hogy ez ilyen szép lehet:
sárga, lila és bordó fényfoltok
az arcokon, és az abroszon, ahol
egy kombinált fogó, egy szem
dió is órá emlékeztet. Az óvatosan
kiszedett, sértetlen dióbél pedig
maga az agy. Ha ezt most látja,
meghatódik, ez óhatatlan. És
emlékezni fog ránk, mindenre, amit
köztünk tanult; mit mondott
Jézus halálának okáról az orvos;
miért kell a földön maradniuk
a repülőeknek, ha Izlandon kitör
a vulkán, mi minden lehet abban
a felhőben, ami miatt nem tanácsos
belerepülni; miképp működik az
egyensúlyszerv a fülben; hogyan
szabad elkezdeni a testépítést.

Élőzene

Dúdolgat, dünnög: népdalt énekel.
Csak addig hagyja abba, míg köszön.
Így jön-megy, dolgozik. Hallgatni kell.
Reggeltől estig rozmaringözőn.

Kiskacsa fürdik így fekete tóban.
A Balaton sötét belvízzel árad,
a halakon a nyálka alvadóban,
megannyi búsuló gerinces állat.



TÖNKÖL JÓZSEF

Forró madártemető

Akár az elnyűtt szegényeknek, sebes a hátuk a fekvéstől,
fejükön gallyak és venyigék,
a kapunál a mellcsonti tarajjal rendelkezők,
kimúló füveken hollók, nagy csapatokban kormos varjúk,
a bejárattól balra szajkók, seregélyek, búbos bankák,
jobbra kopott hasú sárgarigók, meggyvágók, tengelicek,
középen keresztcsőrűek, citromsármányok, házi verebek,
hátral szakadatlan pacsirták, fenyvescinegék, csonttollúak,
fülemülék, fakopáncsok, baglyok, darázsölyvök.

Az ablaknál állok, figyelek,
hát ilyen a forró madártemető egy közönséges nap,
ilyenek az augusztusi viharok, a halottak alatt rétek,
fölöttük zöld lángú szárnyak, a csontok nagyrészt köveken,
odabenn talán emberi tárgyak, az öreg sírásó lapátjai,
ott a szememben a szembejövő fény,
az éjszakai ég, a Göncöl, a levegő, fülemben apám hangja,
az ember visszatér a földbe, ahol soha nem akart élni,
a vörös barázda Kőszeg fölött magaslik, mint egy hegy,
senki se visz haza, nyugodt halálra lehet öregedni itt is,
a kiáltások lépcsőház-barlangjában, magunkban beszélni,
hagyni, hogy a kék liftajtó recsegve becsapódjon.

De már régen nem vagyunk egyedül a jég s tenger közt,
jönnek a vasárnapi harangok,
őrült kongásukat nem akarjuk hallani, fölül a szárnyak,
alul a nap, itt ez a fecske, látom siklani a kapu kő-ívéénél,
hagyom, hogy a szél vigye, itt van a kezemen,
menekülhet és összetörhet a fű zörgése alatt.

TURCZI ISTVÁN

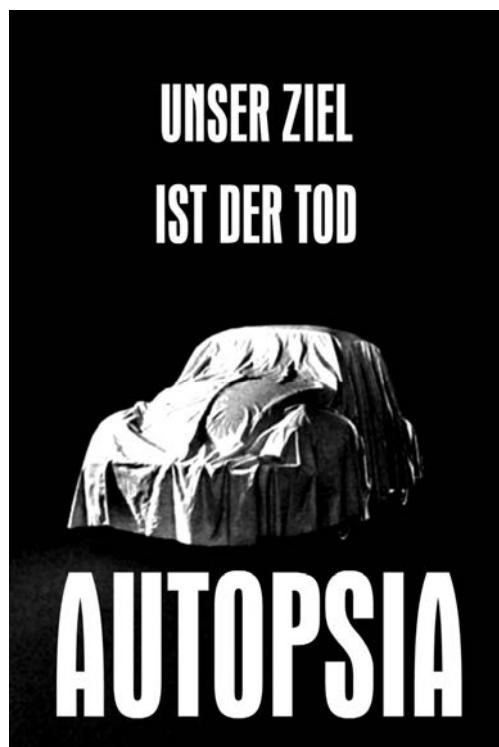
Ermitázs

JELENETEK JEDLIK ÁNYOS IFJÚKORÁBÓL

Ora et labora

Szigorúan elkülönített részben laktak.
Czuczorral került egy szobába.
Ő is István volt a beavatás előtt,
most már egyikük sem az.
A keresztfolyosóból körülvelt
kvadratúrára nézett az ablakuk.
A fiatal novíciusok ablakai nem kifelé
néztek, a csodás dunántúli tájra,
a messze kéklő hegyek, a síkságon fekvő
zajos város vagy a szemhatáron kanyargó
Duna irányába, nem. Erre semmi szükség.
Az akaratlan feltörő gondolatok és emlékek,
az elvágódás helyett a szerzetesi élet napi
ritmusa. Kívülről fújni a Regulát, összekulcsolt
kézzel, lehajtott fővel járni, sokat térdepelni.
Megismerni a rend történetét, olvasni
a latin–görög klasszikusokat. Mindezt
szigorúan szabott napirend szerint.
A hórák és vesperák imáit reggel, illetve
délután kellett elmondani vagy elénekelni.
És akkor még ott voltak az éjszakai órák
imádságai, a matutinum és laudes.
Esténként a senior szobájában ültek.
Félórás lelkiolvasmány, amit szerettek.
Kellemes, lobogó gyertyafénynél,
félíg hunyt szemmel olvasták
felváltva a nagy szentek tanításait.
A rendalapító Szent Benedek útját
újra meg újra felidéztek, memorizálták.
Miként Szímőn a házfalak,

a dolgok itt is egybeértek.
Ányos atya ígéretet kapott,
hogy a novíciusi év letelte után
természettudományt tanulhat
a győri bencés gimnáziumban.
Ekkoriban Győrött jogakadémia
is működött; Deák Ferenc volt az egyik
hallgatója. Többen közülük oda vágytak.
A tudás megtart minket, ahogy fohász
az eget, mondta Czuczor Gergelynek, akit
az irodalom vonzott és a városi élet.
Tanárnak készültek mind a ketten.
A kolostori kert felől átható birsillatot
sodort feléjük a későtavaszi szél.



KOCSIS KLÁRA

Egy kancsi szerkesztőre

Kettőskereszt-szolga, műüket, versekhez nem ért,
nyálcsorgó-irigy vagy, koma, a keresztírmemért.
Mesteri fogást kénrímnek nevez az anti-Kosztolányi szaki,
lelők az útról, kidobólegénykedik: „E *nasty* nőt végre ki b...a ki!?”

Gyarmattartó szellemén árulkodón csüng a lényegtakaró toka,
hiába üvölt versemből rá (és rátok) epés big brother-epoka.
Hév szavam igazság-mustár, mar a Nagy Tesó-kritika,
nem ízlik *tíz pohár martinim*, te talpnyalók legrongyabbika?

Isten karámjában

tegnap a Földközi-tengerbe fulladt
egy migránsrakománnyal Albert Einstein
Friedrich Hegel éhen halt jelenti a hírügynökség
egy letarolt kukoricatáblába roskadva
a táplálékhiánytól végelgyengülten
Blaise Pascal meg egy lelakatolt idegen pajtába behatolva
kapott tifuszt és leprát
így hát ő is abszolút *kampec*
akár a milliók
akik most tanulnak
vízen járni
mert süllyed alattuk
a túlterhelt gumicsónak
de sehogy se megy nekik a vízen járás
van aki mindezért őket hibáztatja hiszen
kétezer éve egyvalakinek már sikerült
ez az ócska trükk
miért ne lehetne ezt
újból megismételni
fut a Föld népe
sehonnanból sehová
a futók neve tehát ezentúl
földönfutó

Who méltó az életben maradásra
 áll a láthatatlan poszteren
 A legméltóbbak kerestetnek
 hogy ők legyenek a kiválasztott túlélők
 hirdeti böhöm betűkkel a sehol-soha-sehová óriásplakát
 a pusztulásfuvallatú jelen póznáira fölszögezve
 Páran azért élve maradnak de pestis rágta emberségük helyett
 nem nő új miként a levágott köröm helyett új szaru
 páran élve maradnak ismétlem
 s élnek tovább az atom tarolta
 tágassá vált Földön
 világúri magányba mártva
 akár az oktalan barom Isten karámjában

szerkezet

néz a
 köldök néz
 ő a köldöknéz
 ő
 a civil
 köldöknéző
 küld a
 kor akkor a
 ká kor akkor
 öt zsigerből
 civilverő-erő
 rendőrnőt
 meg ötven zsigerből
 civillövő-evő
 katonanőt
 hogy nézd
 közönyös
 nézd közönyös
 köldöknéző
 hogy veri lövi
 ötven meg öt
 az egy
 civil költ
 öt

ANTAL BALÁZS

Szorongás

Amikor elszánta magát a lánykérésre, Sztoj Tamás odaadta a naplóját a választottjának. Vagyis tehát Margó Andrea még nem volt a mennyasszonya, de ő már úgy tekintett rá, és a teljes bizalmát belévetette. Azt gondolta, kész leélni a lánnyal az egész életét. Szerette volna, hogy Andrea mindenestül, ahogy van, megismerhesse őt, titkaival, gondolataival, érzéseivel együtt, hogy felkészülhessen megfelelni a kérdésére, amikor elébe áll.

Sztoj ekkor harmincnégy éves volt, Andrea még nem egészen tizenkilenc. Sztoj a bányában dolgozott, Andrea a tanítóképzőt kezdte meg épp. Sztoj a lány szüleivel tartozott egy korosztályba, alig pár évvel volt fiatalabb az apjánál, akivel együtt dolgozott a fejtés frontvonalában, mióta a bányavállalaton belül átvezényelték egy lezárt táróból. Egy brigád-összejövetelel ismerkedett meg a Margó családdal, nem sokkal azután, hogy az apával ezen az új helyén összekerült. Egyből felfigyelt a nagyobbik lányra, az akkor a gyermekkorából még éppen csak kinőtt Andreára. Ez két és fél évvel a naplók átadása előtt történt. Sztoj megfontolt, visszafogott, takarékos, rendszeres fiatalember volt. Abban az időben már régóta ő tartotta el idős, özvegy édesanyját, tartotta fenn a háztartást, a házat. Nem olyan fajtának ismerte magát, aki felelősségéről megfélemedkezve nők után szaladgál. Az ilyen fiatal lányokról nem is beszélve. Megnézni megnézte ugyan őket. Időnként fantáziált is róluk. De aztán kihullottak belőle. Andrea azonban nem.

Sztoj kamaszkora óta vezetett naplót. Nem tudta volna megmondani, miért, mert egyedül az iskolában hallott ilyesmiről, élő emberről, akit ismert, el se tudta volna képzelni, hogy ezzel foglalkozik. Egyszerűen csak hozzáfogott, és aztán nem hagyta abba. Mire Andreával megismerkedett, már rengeteg füzetet teleírt. Az évek során, miközben roppant szűkösen, szigorú anyagi és időbeli beosztás szerint élt, hajnalban kelt a buszhoz, késő délután szállt le róla, vagy éppen fordítva, amikor éjszaka járt, és ősztől tavaszig csakis sötétben látta a házuk környékét, a munkáskolóniát, szóval ezek alatt az évek alatt a naplóírás jelentette számára a kapcsolódást, a csöppnyi, soványka magánéletet. Amelynek a helyébe lépett valósággal. A szükséges felül éppen csak annyit költött, amennyibe az írószer meg a füzet került. Ennyi luxust engedett meg magának. Ezekbe a füzetekbe kendőzetlen és kíméletlen őszinteséggel és nyersséggel írta bele életét, gondolatait, vágyait, érzéseit, álmában látott álmait. A papír mindent elbír, és mélyen hallgatott mindenről, ha a fedelet behajtotta Sztoj. Nem szándékozott megmutatni soha senkinek, amit leírt. Noha nem is gondolta titoknak. Hanem egyszerűen csak olyasmi magánügynek, ami nem tartozik rajta kívül senkire. Talán csak majd a feleségére. Ha nagyon akarja. De még

nem volt felesége, és nem is gondolt életében mindaddig egyszer se nősülésre, ameddig meg nem ismerte Andreát.

Ami azt illeti, sokáig azután se még. Sztoj nem vette komolyan azt, ami a maga csöndes, szívós kitartásával készülődött valahol mélyen benne. Ami máris történt. Nem figyelt oda rá. Igyekezett kizárni magából. Megismerkedésükkor a lány pontosan fele annyi időse volt, mint ő, igazából még a kamaszéveiben járt. Bár nem ment ritkaságszámba, hogy az ilyen korú lányok akár már férjhez is menjenek, ám Sztoj mást gondolt a dolgról. Sehogy sem tartotta rendjén valónak a maga érdeklődését. Azt gondolta, meglelte a régóta sejtett, keresett hibáját. Méghozzá nem is valami kicsi hibát. És ha már felfedezte, nem fogja hagyni, hogy eluralkodjon rajta. Ha nem tudja elfojtani, akkor sem táplálja hiú reményekkel, hagyja, hogy éhen pusztuljon magától. Ám sehogy se pusztult éhen. Valami kis megemészteni való ugyanis akadt folyton.

Ott voltak a május elsejék, a brigádkirándulások, a bányásznapiak. Azokon túl pedig az apa időről időre elhívta magukhoz disznóölésekre. Kérte az ő és még pár másik ember segítségét a brigádból a ház tatarozásakor, a garázs tákolásához, betonozásnál. Nem is annyira a segítség kellett, hanem a társaság. Bár így gyorsabban is lehetett haladni. Sztoj nem bánta, szívesen ment. Olyankor látta Andreát. Leghosszabb ideig a közös étkezések alkalmával. Ám beszélgetésről ilyenkor szó sem lehetett. Vagy csak olyanról, amelyet egy felnőtt folytathat egy kamaszlánnyal. Az apa barátja a barátja lányával. Talán még annál is visszafogottabbról. Másra se mód, se alkalom, se idő nem került. Vagy ha még került volna is, munkált Sztojoban valami keserű félsz. Feszélyezte, hogy ilyenkor többnyire piszkos kézzel, szutykos ruhában kellett nekifogni. A kenyeret harapni, a levest szűrcsölni. Kanalat, villát marokra kapni, a kést nem ismerni. Tele szájjal beszélni, a sört felbőfogni. Ahogy bányászok között szokás. Hogy ilyenkor ő maga is ilyen.

Pedig addigra már épp elég régóta írogatta feljegyzéseit váltott füzetébe ahhoz, hogy tudja, akit a bányában ismernek, az nem ő. Ő az, amit a füzetébe leír. Ő olyankor igazán az, aki, amikor szögbe akasztja végre a busz olajszagától bűzlő, katonakorából maradt oldaltarisznyáját, és nekivetkezve az éjszakára, asztalhoz ül, hogy a füzetéi fölé görnyedjék. Vagy amikor hajnalban még az előző napiba beleír a sűrű, üresen ivott kávé mellett. Esetleg új bejegyzésbe fog máris. Mert mondjuk rögzíteni akarja álmát, mielőtt a semmiségbe illan át. Ez a valaki sokkal inkább ő volt. De ezt rajta kívül nem tudta más senki. Még az anyja sem. És nem is gondolta, hogy bárki-nek meg kéne tudnia. A valóságos énjével ugyan mit is keresne itt?

A valóságos énjében pedig addig rágta és fúrta magát mind előre, a napfény felé az a valami, amiről olyan sokáig tudomást se akart venni Sztoj, amíg a bányabéli Tomin is majdcsak át nem rágta már magát. Fegyelmet erőltetett a szavaira, a gondolataira. Ahogy mindig. Ott volt a különbség, hogy a lány kiskorú, de még mindehhez hozzájött az is, hogy az apával barátságban állt. Ez pedig együtt már mindenképpen sok volt. Az apa háta mögötti közeledést Sztoj teljességgel kizárta,



szemtől szemben pedig felvállalhatatlannak tetszett számára az egész. Arra gondolt, ő mit is tenne, hogyha lenne egy lánya, s egy a bizalmában álló, magával egyidős emberről megtudná, hogy a korkülönbség dacára forgat valamit a fejében az ő lányával kapcsolatban. Hogy egész idő alatt, mióta ismeri ezt a bizalmában álló valakit, annak az ő kiskorú lánya járt az eszében. Hogy az ő lányára fájna a foga egy ilyen idősebb trógernek. Persze nem tudta, milyen, ha az embernek van egy lánya. Arra se nagyon emlékezett, milyen, ha apja van valakinek. És végképpen keveset tudott két ember szerelmi kapcsolatáról. Csak a bányászokról tudott sokat és sokfélét, meg a gyári munkásokról. Esetleg a busz- meg a teherautó-sofőrökről még. Az öregekről. Akik a telepen körülvették, mialatt felnőtt.

Kemény vívódását felfogta a papír éjjel, és mikor összecuska a füzetet, mintha kitépte volna magából a lapot, amelybe kinyitva beleleveste, hogy már ott volt bezárva a borítófedelek közé. Érezte, megzavarodna, ha nem írhatná ki magából mindezt. Hogy egyetlen napot sem bírna ki enélkül. Ám ha a napot kibírja, az már jó, mert a nap végén úgyis kezdheti az írást megint. Sztoj nem járt el otthonról sehova. A régi barátai mind családot alapítottak már, az asszony nevelésével foglalták le magukat. A gyerekeivel, persze azt mondták. Legfeljebb a kocsmába jártak, arra meg Sztoj nem akarta elkölteni a nehéz keresetét. Ha ugyan nem költöztek el, mint a három nővére, akik az ország messzi-messzi szegleteiben éltek a családjaikkal. Az anyja negyven évvel volt idősebb, mint ő, nehezen mozgott, zavarosan beszélt, már nem ugyanazt a társalgást folytatták, amikor este vagy hétvégente egy asztalhoz ültek. Még ha egészen másmilyen is lett volna a viszony kettejük között, most ezt már akkor sem lehetett volna vele megbeszélni. Sztoj most kezdte csak megérteni, miért is ír. Hogy már réges-rég megvan a terápia minden bajára. És ez sokat segített rajta. Enélkül sose jutott volna túl a holtpontra. Még így is két évig tartott.

Miután Andrea betöltötte a tizennyolcat, Sztoj végül is az apa elé állt. Azután betegszabadságra ment. Azalatt egyszer csak azt írta le az akkori füzetébe, hogy nem csak az ő kettejük barátsága forog kockán, hanem, amire korábban nem is gondolt, az ő egész helyzete a munkatársak között. Nem csak az nem mindegy, hogy az Andrea apja mit gondol, hanem az sem, hogy mit és hogyan mond el a többieknek odabent mindabból. És hogy tulajdonképpen ez akár a munkahelyébe is kerülhet. Ami persze csak egy újabb áthelyezést jelentene egy másik tárnába, esetleg másik bányába, volt épp elég belőlük, de akkor is. Az ilyesmit, ha bárki kérvényezi, meg kell indokolni. Az pedig nem fog szépen kinézni, bármelyikük is írja meg, akár ő, akár az Andrea apja. Ám ha nagyon rosszul sül el a dolog, azt mindenhol megtudják úgyis azonnal. Dermedten ült a telefről papír fölött Sztoj, nem értette, miért nem jutott ez korábban az eszébe. De amikor újra munkába állt, az apa azt mondta, ő nem ellenzi a dolgot. Hogy minden a lányán áll. Sztojnak nagyon nagy kő esett le a szívről.

Akkor kezdődött el a tulajdonképpeni udvarlás. Sztoj még a naplója számára sem tudta visszaidézni, milyen szavakkal közeledett elsőre Andreához, mikor szabad utat kapott. Pedig aznap este is, hogy megvárta a gimnázium előtt, és elhívta a

bisztróba Andreát, szokás szerint, amint hazaért és pár szót váltott az édesanyjával vacsora közben, nekiült írni. Korábban már előre megfogalmazott a füzetében pár olyan mondatot, amelyek jó nyitásnak tűntek. Mármint új nyitásnak. Éppen ezt kellett annak a pár mondatnak elmondania. Hogy ezentúl másképpen találkozzanak. Hogyha nincs benne máris olyasmi, ami taszítaná a lányt, akkor nézzen rá ezentúl másképpen, nyitottan, nagyon nyitottan, mármint a másfélére is nyitottan, mint ami volt addig. Több ennél nem is kell. Nem tanulta be egyik változatot sem, mert az önmaga előtt is mesterkéltnek tűnt volna, utólag viszont aláhúzta, amelyik legközelebb eshetett ahhoz, amit mondott. A lényeg úgyis az volt, hogy a lány szerinte jól fogadta.

Ez tavasszal történt. Andrea az érettségire készült, aztán a felvételire. Nem maradt igazán sok ideje, és Sztojnak esze ágában sem volt többet kérni tőle. Tudta, hogy ezekbe az ügyekbe nem rondíthat bele. Megelégedett azzal, amennyi jutott. Egy pár délutáni óra némelyik hétköznapi, és néhány délelőtti hétvégente. Azalatt szigorúan betartotta a szülők kéréseit. Időre mindig hazaértek, és csak lassan és óvatosan hajtott, ha a lány mögötte ült a kismotoron. És soha semmi olyasmit nem kezdeményezett, amit az apa előtt nem mert volna utólag bevallani. Ami azt illeti, olyat se, amit bevallhatott. Mikor a vizsgák lementek, tulajdonképpen akkor sem került több idő nekik kettejüknek egymásra. Mert attól, hogy Andreának már lett volna, Sztojnak még nem. Sőt, a munkán túl is, tavasszal, nyáron mindig akadt tennivaló a ház körül. Azzal a néhány jószággal, amihez az anyja ragaszkodott. A kis-kerttel. Noha őt az Andrea szülei már ismerték, ő egyelőre nem akarta bemutatni az anyjának Andreát. Vagy talán Andreának az anyját, nem is tudta egészen eldönteni. Ezzel akkor szembesült, amikor beleírta a naplójába. Egy kicsit megállt a mondat fölött tanakodni. Azután írt tovább. Megijedne Andrea attól, hogy ez mégis mekkora tétet jelent, magyarázta, és hogy nem szoktak ráijeszteni a lányokra ilyen korán még ilyen komoly dolgokkal. Nincsen itt annak az ideje még.

Abban az évben a bányavállalat a veszteségei miatt kérte a műszakokat, hogy csak minél kevesebben menjenek el többhetes nyári szabadságra. Az Andrea apja ment, azzal a kimondott szándékkal, hogy még utoljára együtt nyaraljon mindkét lányával a család. Így aztán, bár Sztoj maradt, még csak a nővéreihez sem tudott elutazni az anyjával, pedig abban az évben ők következtek volna, a nyár közepén kiesett két hét a közeledésükből. Andrea apja azzal vigasztalta, hogy majd jövőre behozzák. Mármint Andrea és Sztoj együtt. De persze Sztoj tudta, hogy mindez nem olyan fontos most még. Neki másféle dolgok jártak akkor már az eszében, amik a jövő nyárnál egyelőre sokkal inkább számítottak.

Sztoj beszámolt a naplójának arról, hogy a rövid idő alatt, amennyit addig úgyahogy együtt töltöttek, vendéglőkben, a moziban, kerthelyiségekben, néhány rövid kiránduláson, minden várakozása beigazolódott. Jó gondolkodású, mély érzésű lánynak ismerte meg Andreát, akiben nyoma sincsen gőgnek, flegmaságnak, kapzsi és mohó vágyakozásnak, hogy mindent megkapjon. Éppenséggel Andrea még azt is

meggondolta, amit Sztoj akart kifizetni, hogy érdemes-e arra költeni egyáltalán. Szóval takarékosnak is bizonyult. Komolynak, aki mégis bármikor nevetni kész, minden apróságnak szívből tud örülni. Nincs benne semmi megijátság. Kedves, figyelmes, előzékeny, gyöngéd. És minden ízében gyönyörű, még a mozdulataiban is. Vagyis egészében olyan, amilyennek Sztoj elgondolta. Talán ezért is határozta el magát gyorsan. Hogy nincsen mire várni. Mármost a maga részéről. Andrea mindenben pont megfelelő neki. De tudta, hogy nem csak az ő részéről vannak elvárások, és azt is tudta, hogy Andrea számára ő éveken át az apa barátjaként létezett. Olyasvalakiként, aki szóba se jöhet saját maga személyes viszonyrendszerében. Aki másik világhoz tartozik. És hogy ennek a megváltoztatására egész biztosan jóval több idő kell, mint igazolni a várakozást. Sztoj türelmes ember volt. Csak éppen már azt is végigrágta addigra, hogy neki az udvarlásra semmiképpen sincs annyi ideje, mint az Andrea korabeli fiúknak.

Eljött az ősz. Andrea megkezdte főiskolai tanulmányait egy másik megyében. Kollégiumba költözött. Olyan messze, hogy Sztoj oda nem tudott elmotorozni a műszakok között úgy, hogy visszaérjen és pihenessen is. A benzinköltségről nem is beszélve. És busszal se lehetett megjárni normális időben az utat. Úgyhogy az addig is eleve kevés idő még inkább összezsugorodott a hétvégékre. Amikor amúgy az egész család igényt tartott Andreára. Nem akart betolakodni ebbe a családi életbe Sztoj semmiképp sem. A kollégiumba való költözködéskor felajánlotta a segítségét, de az apa azt mondta neki, hogy ezt idén utoljára hadd tegye meg még ő. Aztán már Sztojé a pálya. Mindebből Sztoj megértette, túl azon, hogy az apa oldalkocsis motorjával ez könnyebben ment, hogy neki a család mellett ki kell várnia a sorát. És ki is várta ezeken a hétvégéken. Aztán amikor a sor végre rákerült, és az új élményeiről kérdezgette Andreát, a lány olyasmiket mesélt neki a főiskoláról, az ottani életéről, egyáltalán, a városról, amely gyárakkal meg bányákkal nem, de történelmi nevezetességekkel annál inkább büszkélkedhetett, melyekről neki fogalma sem volt.

Sztoj nem végzett különösebb iskolákat. Kiskorától félárván nőtt fel, igyekezett minél előbb munkába állni, hogy özvegy édesanyján most már ő segíthessék, mert a hamar férjhez ment és elköltözködött nővéreire nem számíhattak. Bár egyáltalán nem volt ritka, hogy kétkezi munkás férfi értelmiségi nővel alkosson családot, Sztoj egészen másképp látta a helyzetet. Naplójában jó előre számot vetett azzal, hogy Andrea fejében megfordulhat a szabadulás gondolata. A szabadulás a bányatelep és a gyárváros világából, az itteni emberek, a munkások közül. A szabadulás, amiből a kollégiumban most ízelítőt is kap. Hogy élhetne jobban is, máshogy is, könnyebben is, mert az sem bűn ám. Élhetne olyan valakivel, akivel este a családi asztalnál nem csak az elivott, elszórt pénzről lehet vitázni, nem csak a bányáról meg a műhelyről meg az üzemi férfitársaság ízléstelen durvaságairól lehet beszélni. Amik egy másféle, talán jobb fajta, de mindenképpen finomabb ember világát végső soron mégiscsak lehúzzák. Hanem például könyvekről, filmekről, talán még színházról is. Vagy bármiről, ami őt érdekli. Hogy jó lenne, ha az a másikat is érdekelné, ha az a másik

számára sem lenne értelmetlen és érdektelen ostobaságok sora. És ha az a másik olyan lenne, akit a tanár kollégák előtt sem kell szégyellni. Nem csak előbb, de utóbb sem. Sem a ruháját, sem a körmét, sem a szájszagát, sem a szava járását.

Sztoj felmérte, hogy nagyon hamar meg kell győznie arról Andreát, hogy ő nem olyan ember, mint a többiek itt az ilyesmi telepeken, nem olyan, mint az Andrea apja félék. Felmérte, hogy meg kell győznie, mielőtt az eddigi közeledés most egyszerre távolodásba váltana. De egyáltalán nem látta, ha előre nézett a jövőbe, hogy mikor is lesz erre mód. Így merült fel benne kósza gondolatként az ötlet, hogy a naplót kellene a lánynak megmutatnia.

Az apával különben ezalatt megváltozott a viszonyuk. Nem tudtak valahogy az új helyzettel mit kezdeni. Amilyen szövegelés ment a fejtésen a férfiak között a családról, a feleségükről vagy az anyósukról, onnan nézve nem is lehetett mást várni persze. Előre le is írta Sztoj, hogy az ő barátságuknak mindenképpen lőttek. Az ember egészen mást és máshogy mond annak, aki a barátja vagy a haverja, mint annak, aki a vőjelöltje. Sztoj azt is megértette, hogy még ha nem is lesz ebből a vőjelöltségből végül is semmi, akkor sem fog már különbül festeni az ő kettejük dolga. Vagy legfeljebb csak nagyon sokára. Főleg, hogy őneki most aztán egészen másra kell tartogatnia az erejét és a kitartását.

Éjszakánként meghányta-vetette magában, hogy a naplója egyszerűen nyers ahhoz, hogy megmutassa. Másfelől azonban az ismerkedés több lépcsőfokát is átugorhatják, ha a lány elolvassa. Olyan lépcsőfokait, amelyekre évekre telne különben felérni ezekkel a hétvégi találkozásokkal. Ha viszont magával viszi a füzeteket a kolégiumba, akkor talán hétközben sem feledkezik meg óróra. Mikor pedig különben idegen nőkkel és férfiakkal van vasárnap estétől péntek délig. Ám ha odaadja neki a füzeteket, azzal ki is adja magát. Nem azért születtek a naplók, hogy azt valaki más elolvassa, különösen nem olyan, aki lehet, hogy senkije sem lesz végül. Ám ha így haladnak, tényleg nem is lesz Andrea senkije sem.

Rohantak a hétvégék, vánszorogtak a hetek. Ő hozta-vitte busztól buszig pénteken és vasárnap az apa oldalkocsis motorján. Ennyit haladtak előre. De a naplójában már sokkal messzebb szaladt. És csak valamikor októberben írt arról, hogy soha nem beszéltek még szerelemről. Néha megérintették egymás kezét. Nagyokat nevettek. Mindaddig még nem csókolták meg egymást. Az örökké visszafogott, egyedül írás közben felszabadult Sztoj Tamás nem azt kérdezte a naplójában, hogy miért nem, hanem azt, hogy akkor vajon ő mire is alapozza a reményeit? Összeviszva jutottak az eszébe a dolgok, le is írta, hogy nem tud következetes lenni. Még csak azt se mondták ki egyiken se, hogy mondjuk együtt járnak, vagy együtt vannak. Vagy bármi. Éppen csak nincsenek mással. De miért is mondták volna ki, hogy együtt vannak, ha egyszer nincsenek együtt igazán? Hogyan is lehetnének, ha egyszerűen nincsen rá elég idő, hogy Andrea megismerje őt annyira, hogy eldönthesse, szeretne-e egyáltalán ővele lenni?

Aztán egyszer csak azon kapta magát, hogy örülni keres és kutat, előpakolja a régi füzetait a szekrény aljából, felüti a poros oldalakat, hajt, lapoz, visszalapoz. Olvas. Soha azelőtt nem tett még ilyet. Nem nyitotta ki egyetlen füzetét sem, amelyet teleírt és aztán elrakott, nem olvasta vissza egyetlen korábbi feljegyzését sem. Legfeljebb a legutolsót. Vagy ha valami régebbi eseményre akart visszatérni, hogy hogy is volt – azt is csak az aktuális füzetben. De hogy a naplóját, mint egy könyvet, amelyet valaki más írt, olvasni kezdje, ilyesmire soha nem is gondolt. És most meg egyszerre nyakig volt benne mégis. Még nem tudott róla, de már azt kereste, hogy mit lenne érdemes megmutatni mindebből Andreának. Csak akkor értette meg, amikor leírta, hogy ezért olvas.

De azt később sohasem írta le tisztán, őszintén, nyíltan és egyenesen, és így aztán nem is fogta fel és nem értette meg, hogy egyszer csak ez is megváltozott, és ő már jó ideje másvalamiért bújjá, mint valami megszállott, a saját füzetait. És attól kezdve ennek a házassági tervnek a története is irányt váltott. És ő az előbbivel együtt az utóbbit sem vette észre.

Az első két füzetet majdnem taláломra választotta ki. Csak majdnem, mert azért nagyon is végigragta a dolgot, de többről is úgy látta, hogy elsőre jók lehetnek. Ezek között nem tudott végül dönteni, és fogott közülük kettőt csak úgy. Egyet még igen régről, s egy másikat sokkal későbből, de még mindig korábból, mint ahogy megismerte a lányt. Az első füzetek macskakaparását nem is nagyon tudta kibetűzni ő maga sem, így azok nem jöhettek szóba. Aztán idővel, minden bizonnyal a gyakorlás miatt, olvashatóbbá vált a kézírása. Csak éppen akkor meg az volt a baj, hogy gyakran se füle, se farka szöveg állt a lapokon. Hogy egy-egy eseményt, amely az emlékezetéből azóta kihullott, sehogy sem sikerült megértenie a saját szövegéből. Fel nem foghatta, hogy mit akart leírni akkor valamikor, annyira zavaros iromány került a papírra. Nem beszélve a szegényes szókincsről, a pongyola stílusról, a helyesírási hibákról. Ezeket megint nem volt értelme megmutatni. De aztán később, fedezte fel az olvasás során, megtanulta kerekén, érthetően, szabatosan kifejezni magát. Egy idő után már az is látható eredményt hozott, hogy utánanézett a szavak írásmódjának. Pedig mennyire sajnálta a pénzt a szótárra. Szabályosan a szájától vonta el az ételt, hogy megvehesse. Most látta csak igazán, hogy megérte.

Azon a hétvégén szánta el magát, amelyre csak két hét múlva következhetett újabb, mert tanulmányi kirándulás volt esedékes a közbeesőn. Azelőtt egyetlen szóval sem említette Andreának, hogy naplót írna. Felkészült bizonyos kérdésekre, amikor beállított a füzetekkel. De Andrea egyet sem tett fel. Ránézett nagy, komoly, gyönyörű szemeivel, amelyekben szokatlan érettség, visszafogottság tükröződött, bizalom és megbízhatóság. Ez a nagyon fontos szó, a bizalom jutott eszébe az első között mindig Sztojnak róla, mikor csak látta. Amikor távol voltak, akkor azonban nem feltétlenül ez. Ezzel pedig az volt a baj, hogy azokban az időkben igencsak ritkán látta. Nem voltak előtte azok a szemek, ahogyan ránéznek, fölfelé sandítva, mert Sztoj nőtt magasabbra, sem az, ahogy Andrea bólint. Csak a füzetek voltak előtt-

te. A kihajtott oldalak. Gyakran már a vacsorát sem fogyasztotta el, és az édesanyjának is csak beköszönt, majd azt mondta, annyira fáradt, hogy azonnal lefekszik. És néha valóban le is feküdt, de valamelyik régi naplójával a kezében. És akkor is felkelt később a mostaniba beleírni. És aludni nem, vagy csak alig aludt, akár ágyban érte a hajnal, akár nem.

Miután a füzeteket odaadta, már aznap este rettentő nyugtalanság vett rajta erőt. Nem beszéltek két szót se az egésről. Sztoj csak annyit mondott a lánynak, hogy azt szeretné, ha ezeket elolvasná. Amire Andrea rábólintott, hogy jó. Legalábbis nyilván azt jelenti a bólintás, a ragyogó szemek hunyorgó kacsintása. Sztoj azt kezdte forgatni magában, vajon mit fog majd megérteni. A kettejük jövőjére nézve ebből a két füzetből semmit nem hámozhat ki. Csak a Sztoj múltjából valamennyit. Talán mély dolgokat is. De azért még nem túl mélyeket. Azokat majd az ezutánakból. Amennyiben persze nem okoz Andreának már ez a kettő is csalódást. Sztoj máris izgatottan kereste, melyikkel folytathatná. Közben pedig arra is rájött, hogy az ő számára sem érdektelen az olvasás, a saját naplói olvasása. Ez a legjobb módja annak, hogy megértse saját maga is, hogy ki ő, milyen út vezetett idáig – és hogy egyáltalán, hová. Most úgy hitte, a naplóiból mindezt megértheti.

Az olvasás során szembesült Sztoj azzal, hogy az események rögzítése mellett hányszor nekifutott annak, hogy maga magának megpróbálja elmagyarázni létét, lényét, gondolkodásmódját, egész természetét, és azt, hogy miért is ír. Minden egyes újabb próbálkozás láthatóan messzebbre jutott az előzőeknél. Felelősségteljesebb volt, érettebb, belátóbb. De egyik sem volt az igazi még. Nyilván elválaszthatatlanul attól, hogy közben ő maga is, aki írta, érettebb és felelősebb és belátóbb gondolkodású lett annál, aki a korábbi feljegyzéseket rótt a lapokra. De még mindig nem biztos, hogy olyan, amilyennek lennie kéne. Kezdte rajtakapni magát, hogy a régebbi naplókat író önmagát úgy nevezi gondolatban, hogy: Ő.

Kemény két hét volt. A kimaradt péntek estén és egész szombaton meg vasárnap azon töprengett végig, hogy vajon hol tarthat most az olvasással a lány. Vajon végigragta-e már az első füzetet? Vajon érdekesnek találja-e? Tépelődött, hogy talán csalódást okoz azzal, hogy a naplók még olyan koránról valók. Hogy nincsen is benne szó kettejükről, a lány iránt érzett érzéseiről, a közös jövőt gondoló gondolatairól. Meg hogyha azt a kettőt egy olyan valaki írta, akit Sztoj is úgy nevez öntudatlanul, hogy ő, nem lett volna-e jobb legalább egy olyan füzetet is odaadni, amelyet már az én írt. A mostani. Aki mindezeket végiggondolta és leírta.

Azután eltelt a második hét is, és Andreától semmiféle megjegyzést sem kapott a naplóiról. Andrea ugyan egyszer belekezdett, de akkor ő maga emelte fel a mutatóujját, hogy csendre intse. Oda is érintette az ajkához, mert mégis mondta volna. Akkor ért hozzá a szájához először. Igaz, csak arra gondolt, hogy kinéz a szobából, nincs-e ott más is, aki hallja. De Andrea minden bizonnyal úgy értette, hogy egyáltalán semmit se mondjon, mert aztán már egyáltalán semmit sem mondott. Ő meg erre csak akkor jött rá, amikor a lány elutazott megint, és megpróbálta összegezni a

történeteket. Olyan keveset néztek egymás szemébe. Felidézni pedig nem ment. Pontatlanul írta le a szeme és a haja színét is a naplójába. És teljesen megfedkezett róla, hogy ő fojtotta bele a szót.

Azonban azt már annál pontosabban és keresetlenebbül írta le alig két nappal később, hogy biztosan el se olvasta. Hogy biztosan bele se kezdett. Hogy fel se ütötte még. Pedig addigra adott neki két újabb füzetet is.

Ha később az ekkor született feljegyzéseit is átolvasta volna még, minden bizonnyal észreveszi, hogy már szinte semmi másról sem írt, csak az olvasás élményéről, önmaga megértésének kétségbeesetten erőltetett kísérletéről és az Andrea olvasásával kapcsolatos várakozásairól és kétségeiről. Ezekkel külön-külön is teleírt oldalakat. Bár teljesen összefüggtek. De például Andreáról az olvasásán vagy a nemolvasásán túl nem is. A tényleges találkozásai egy-egy sornyi megjegyzésre rövidültek. Vagy az édesanyjáról is alig. Pedig ágynak esett, és egyre többször kellett átmennie hozzá az éjszaka folyamán, hogy inni adjon neki, vagy kitámogassa a mosdóba. Hetek teltek el így, mire először beleírta a naplójába, hogy az anyja beteg. És azok alatt a hetek alatt az asszonyt orvos se látta. Ha később elolvasta volna az ekkori jegyzeteit, talán láthatta volna magát, amint a szakadék felé rohan. Lett volna elég mondat, amelyben felismerje. Évente két spirálfüzetet írt tele eleinte. Néha hármat is. Azután eljutott a négyig. Nem sokkal később a hatig. Most meg már kéthetente kellett újat kezdenie, mert a régi betelt. És azt még mindig nem írta le, hogy mondjuk beteges, amit csinál.

Nem vette észre, hogy megállás nélkül, dühösen és haraggal telve ír. Sőt, éppen hogy könnyűnek és szabadnak érezte magát, ahogyan többször le is írta. Mert hiszen annak kell lennie, ha éppen arról ír, ami leláncolja őt az életében. Valósággal érezte Sztoj, hogy amint leírja, láncai megereszkednek. Ha pontosan leírja, hogy milyen szorosak. Nem vette észre, hogy éppen azzal, hogy leírja, teremti meg és fonja maga köré a béklyót. Hogy addig-meddig írta és írta körül a fogságát, ameddig meg nem teremtetten maga körül, meg nem teremtetten a fejében. Mert csak azt értette meg, hogy nem lehet szabadulni sehogy sem belőle. A várakozástól és a latolgatástól. Hogy mikor mi lesz. Valamikor kamaszkorában érezte utoljára a gyomrában azt a furcsa feszült sajgást, amit most érzett. Emiatt nem szeretett tizenhat évesnek lenni. Emiatt nem bánta, hogy elmúlt, és nem lesz többet, ha egyszer ilyen feszítő fájdalommal jár. De ez a feszültség most mégis újra itt volt. És még egyszer ezt már nem tudja kibírni.

Egyszer csak arra ocsúdott, hogy oldalak óta arról ír, mi lesz, ha Andrea elárulja. Hogy mindig oda tér vissza. Hogy végre elrugaszkodhassék, megmagyarázta magának, hogy áruláson annyit ért, ha elárulja Andrea a naplóit. Ha csak annyit mond, mondjuk az anyjának vagy az apjának, hogy most épp a Sztoj naplóit olvassa. Ha nem is mond semmi többet. Csak ennyit. Minden rosszindulat nélkül is akár. Hogy vannak naplói Sztojnak. Akkor mi lesz, írta le újra Sztoj. Aztán letette a tollat, és amikor újra felvette, arról írt, hogy nagyon fáradt, és hogy az Andrea arcát látja

mindenfelé, bárhova néz, de az arc kifejezését nem tudja mire vélni. Talán le sem tudja olvasni rendesen. Csak azon gondolkodik, hogy gúnyos-e vagy szeretetteli az az arc. De nem nézett bele a szemébe még gondolatban sem. Azután azon töprengett, honnan van benne az a szenvedély, ami már majd széttépi. Hogy vajon valódi-e? Hogy mitől lehet, hogy egy tavaly ilyenkor még gyereklány alakját látja maga előtt, mint a sanyarúságban telt élete kiútját, célját, feloldozását? Az vetett véget a kérdéseinek, és talán állta útját a válaszoknak, hogy meghallotta az anyja segélykérő szavát. Elmúlt az ideje a magányos tépelődésnek is. Amikor a legnagyobb szüksége lett volna a rendre a fejében.

Egyre fáradtabban, kialvatlanul, elgyötörtten állt ott hajnalonta a sötét, ázott, nyirkos őszben, amikor felvette a munkát. Didergett, és a didergés nem múlt belőle egész nap. Elvadult a többiektől a fejtésen. Nem akarta tudni, hogy min nevetnek. Csak rágt a magát rajta. Mert éjszakáról éjszakára újabb meg újabb árulásokat eszelt ki. Hogy a füzetei, amelyek számára mindennél fontosabbak, olvasatlan hevernek egy lányszoba lomjai közt. Vagy éppen hogy rajta szórakozik az egész kollégium. Ettől aztán amint leírta, nagyon-nagyon megrettent azonnal.

Sztoj az igazságtalanság és a hálátlanság új oldalát fedezte fel az őt közvetlen körülvevő világban. Azt már régóta tudta, hogy a fizikai munka az alapja mindennek. A termelőmunka. Abból lesznek a városok, a városokban az épületek, a városokat meg az épületeket összekötő utak. Az teszi lehetővé az orvosi ellátást, a nyugdíjat, s hogy a magukat elszánók tanulmányokat folytathassanak – egyáltalán, a mindenség működését. Épp ezért azok, akik rajta ott a kollégiumban nevetnek, mert azt hiszik, hogy többre tartja magát, mint ami, azon nevetnek, aki megteremti nekik a kényelmet. A meleget. Aki majd azután is eltartja őket, mikor már végeznek és elmennek tanítani. És ők meg kinevetik. A kemény munkájával együtt, amelyet sosem kell végezniük. Mert ő az, aki elvégzi helyettük.

Megértette azt a hálátlanságot is, amellyel ő viseltetett a maga fajtájával, a munkásokkal szemben, ahogyan elfordult tőlük szép lassan, hogy Andreának imponáljon. Egy olyanokhoz törleszkedő valakinek, akiktől ő jó szót nem kaphat. Tudta jól, mit gondolnak azok most órála ott a bányában. Az övéi. És hogy megérdemli. Azt is tudta, hogy van némi fogalmuk arról, közülük valaki miért is irkálhat fel mindenfélét. Nyilván mindenkiről. Hogy mit akarhat azzal, és hogy kinek mutatja azt aztán meg még. És már biztosan tudják.

Ez lett a végkövetkeztetése. Eleinte még, mikor Andreát meglátta, belenézett gyönyörű szemeibe, tudott nevetni magán, mármint azon az önmagán, aki írás közben bezár minden ajtót és ablakot a külső világra. A kismotoron hazafelé tartva ütött szöveget a fejébe a felismerés, amelyet aztán gyorsan le is írt, amint oda jutott, hogy ahogyan régi énjeire lassan másvalakikként gondol, tehát ahogyan belőle egykor több volt, ugyanúgy most a jelen időben is többféle van belőle, az egyetlen Sztojból. És hogy ezt tulajdonképpen már régóta tudta, csak ezek szerint igazán mégsem értette még. Nemcsak a bányabéli és a naplóíró Sztojról van szó. Nem arról, hogy ez

egy személy kétféle oldala. Hanem hogy ez mindjárt két személy, akik között igen keskeny a kapocs. És akkor még ott van a hétvégi és a hétköznapi személy. Az egyik állandóan kész a boldogságra, és titkos örömmel készül arra, hogy odaadja a lánynak egyik füzetet a másik után. A másik az örületbe tart titkos kétségbeesésében, és megbánja ezerszer, hogy egyáltalán ebbe belekezdett. Amikor mindezt leírta, akkor megállt. Azután áthúzta. Kisatírozta vastagon. Átlapozott, ott még ki tudta venni, mit írt, kisatírozta ott is, ne tudja. Mégis a hétvégi énjéről feledkezett el végül. És már eszébe sem jutott nevetni.

Az utolsó előtti vasárnap, mikor Andreát feltette a buszra, hazament, és leírta a tőle telhető legnyersebben, ami felforrt benne. Írt a lány átlátszó képmutatásáról, mert ő addigra már biztosan tudta, hogy egyáltalán nem is érdekli Andreát, és hogy a naplóit nem is olvassa el, de sosem lesz benne annyi gerinc, hogy be merné valla-ni. Leírta, hogy nem tudja, mit is látott benne, egy felkapaszkodott munkáslányban, akinek az apja a legaljasabb alakok egyike az egész bányában, a lánya meg mégis olyan magasan hordja az orrát, mintha külön lenne bárkitől. Csak mert bejutott valami istentudjamilyen főiskolára. Nem kétséges, hogy lenézi őt is a naplóival együtt. Noha ő maga aligha lenne képes ilyen feszes és tisztességes őszinteségre vele szemben. Vagy akár csak saját magával. Aznap éjjel Sztoj végletesen kikészítette magát. Az asztalra borulva ébredt. A füzetlapon a szövegre keresztben valaki felírta: honnan tudod? Az a valaki ő volt, nem lehetett más. Ha kételkedett volna is, a saját keze írását megismerte. Nem emlékezett rá mégse.

Ezután, mint aki bűnt vétett, szinte vezekelve vetett számot vele, hogy jutott odáig. Felidézte a kisfiút, aki magára maradt a jóval idősebb lánytestvérek között, és ezért senkije sem volt egész gyermekkorában. Az apját, aki három lány után kibőjtölte, hogy nagy sokára végre legyen egy fia is, akiben azonban nem sok öröme telt, mert magára hagyta, mielőtt iskolába került volna, és azalatt semmit nem mondott neki, amire emlékezhetne. A magányt. A szorongást. Azt a két-három beteljesületlen kamaszkori szerelmi vágyódását. A hideglelős éjjeleket a kormos kis szobáikban a klinkertéglával kirakott kicsi házban a munkáskolónia szélső utcáján, mikor az anyja éjszakai volt. A szénrel fűtött régi, lyukas vaskályha dohogó villózását téli éjeken, amikor fulladni kezdett. Azután pedig oldalakon át arról, hogy mi lett abból a kisfiúból. Hogy mi lett belőle. Hogy mik és kik lettek abból az egy kisfiúból. És hogy mikortól is vált többfelé annak az egyszem gyereknek az útja. Vajon valamelyik megaláztatásánál a szegénységnek, vagy szorongással teli első bányabéli műszakjai alkalmával? És hogy vajon most, hogy az anyja, aki még ismerte osztatlan egynek, végképpen megöregedett, most vajon maradt-e még esélye énjét egyetlen személyébe újra visszaterelnie? Ezek az egymást követő éjszakák lehettek a láz kezdetei. De innen még összeszedte magát egyszer.

Ám hiába vetett számot önmagával, nem jött rá ebből sem, mennyire bizarr ötlet Andrea elé odaállni egy egész doboz füzetrel. Immár válogatás és mérlegelés nélkül szedve össze annyit, amennyi a dobozba belefért. Nem feltétlen a lány miatt bizarr,

hanem saját maga miatt. Már az a vergődés is elég lehetett volna pedig, hogy észre vegye, ahogyan a kismotoron egyensúlyozta a dobozt. Mint valami rosszízű, erőltetetten vicceskedő filmben. De nem csak azért izzadt le, és nem is a csikorgó ősz miatt. Egyszerűen túl akart lépni a kételyein, mert egy végső felvillanásban megérezett valamit, valami homályos hibát az összes számításában, és bizonyítani akarta, nem annyira Andreának, mint inkább magának, hogy felül tud emelkedni rajtuk, mert akit a kételyek kétségbeesésbe taszíthatnak, az nem ő. Ez volt az utolsó ilyen pillanat. Jó hosszú pillanat, ami azt illeti. Megkérte Andreát, hogy hadd lehessen négy szemközt vele. És amikor magukra csukták a lányszoba ajtaját, kivett a dobozból egy füzetet, felütötte, és hangosan olvasni kezdte. Fel se mert nézni közben a lányra. Itt-ott megjegyzésekkel kísérté az olvasottakat, a látható bizalmáról, a hűségéről, az állhatatosságáról beszélt és beszélt egyre. És még azután sem hallgatta végig Andreát. Folyton leintette, a szavába vágott, helyette is ő beszélt, hiába akart a másik. Nem is figyelt oda rá. Azután hazament. Akkor már tüzelt a homloka. Estére ágynak esett, és reggelre sem tért magához annyira, hogy fel tudjon kelni belőle.

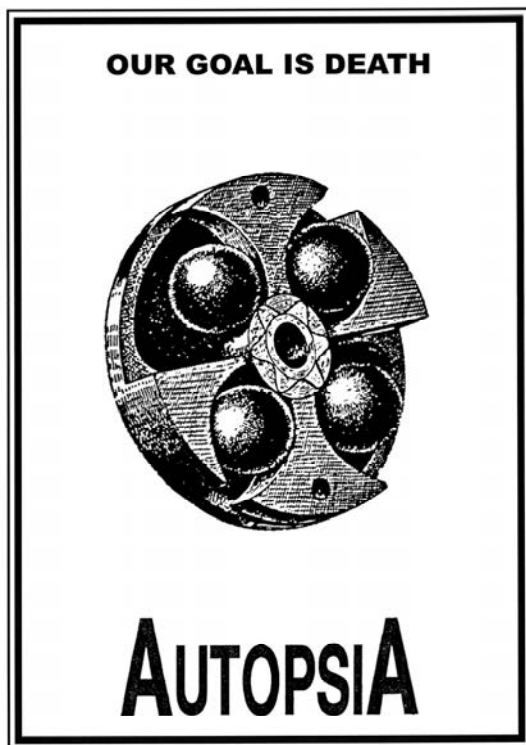
Napokig vergődött és hánykolódott a dunna alatt verejtékeztve, nem volt magánál, lázálmodat látott, úgy vetődött utánuk, mintha végre meglegelte volna, amit egy jó ideje már mindenfelé hajkurászott. Egyik pillanatról a másikra betegebb lett, mint volt valaha is addigi életében. És ezt nem lehetett a kimelegedett motorozásra fogni a nyirkos hidegben. Ez annál több volt. A lélek betegsége. Az idegké. Többször arra ocsúdott, hogy Andrea odaült mellé az ágyra. Tisztán hallotta a hangját, a szavait. Ahogy elismételte, amit a szobájában próbált elmondani az izgatottan felolvasó Sztojnak. Akinek az arca hol az örömtől, hol a láztól vetett lobot. Mert mégiscsak kihallotta a szurkáló, piszkáló, cinikus élt abból a hangból, ugyanazok közül a szavak közül, amelyek a megelőző és majd a rákövetkező pillanatban örömet szereztek neki. Mégis a rosszabbik pillanatok győztek, és álltak össze egyetlen, óriási végleges-séggé. És akkor dobálni kezdte magát. Ám ha két lázroham között meg bírta mozdtítani a testét, erejét összeszedve, akkor is csak odaült a füzetéhez írni. És amikor magához tért, már tudta, hogy ez mentette meg. Azt nem, hogy ez is juttatta oda.

Az anyja borogatta ki vizes zsebkendővel végül a lázból. Aki pedig betegebb volt, mint ő. És mégis, kettejük közül ő lett az, aki össze bírta szedni még magát. Kihívta hozzá az orvost is. Sztoj bezzeg azon az őszön fele annyit sem tett meg érte. De az anyák az ilyesmit sosem kérik számon. Sem a nyitott füzetet a beteg ágyában. Azért a segítségüknek persze így is megvan a maga ára. Például, hogy közben beszélnek. És utána is. Hogy mondanak mindenfélét, a sajnálkozásukat, a vigasztaló szavait. Olyasmiket, hogy ennyit már semmi nem ér. Hogy az embernek ennél jobban kell vigyáznia magára. Meg hogy mi lenne ővele, az anyjával, ha Sztojjal törtenne valami.

Amikor fel bírt kelni egészen, mindjárt az asztalához ült, a füzetéhez. Hogy mit írt azalatt, amíg a láz tartott. De semmit nem értett. Akkor jött rá, hogy csak foszlányok maradtak az emlékezetében az ágyba kerülése előtti napokról. És hogy hiába

feszült neki nagy betegen, a szövegben nem látszott összefüggés. A szerelem, a vágyakozás, a csalódás szavai álltak a lapokon, de sehogy sem állt össze, hogy mit ki mondott vagy gondolt vagy álmodott. Sztoj megértette, hogy megoldhatatlan feladattal áll szemben. Aminek persze mégiscsak adódik azonnal a megoldása.

Amint ki bírta menni a házból, már egyből a körzeti orvoshoz tartva táviratozott a postáról a kollégiumba Andreának. Táppénzen maradt továbbra is, abban az évben már másodszor. De amúgy sem számított, mert haladéktalanul kilépett a bányavállalatától. A gyárban kapott új munkát. Más buszokkal járt be azután dolgozni. Soha többet nem érintkezett a Margó családdal és a régi munkatársai közül sem senkivel. Mire a gyárat felszámolták, és ő ott maradt munka nélkül, az anyja már nem élt. Többet nem talált munkahelyet, és így nősülésre soha nem is gondolhatott, még hogy ha akart volna se. Munka nélkül tengett-lengett azután mindenféle segélyeken, meg ami jutott, azon. A naplóírást még akkor sem hagyta abba. De a füzeteket, amelyeket odaadott neki, sohasem kapta vissza Andreától.



SZÉKELYHIDI ZSOLT

Szebben lobban

Halkan szólok,
húzzuk a kanapét ki,
nyújtsuk éjjeli
végtagjainkat rá,
oszlassuk el
egyenletesen,
karod karom,
lábam lábad,
fejedelmi
fonatunk legyen.

Összeadódnak
a terek,
elvonó a csended,
semmi nem erős, nehéz.
Elhaladó fény a falon,
meleg lesz,
engem mégis
a pislá félsötétben
két szemed
kékít el.

A zárt színekben
halkan engedünk.

JAHODA SÁNDOR

Ellenségem

hat király nap van egy héten
a hetedik ellenségem

kivételez a Vasárnap
gyűlölöm mert jót hoz – másnak

még a csöndje is otromba
vonul a nyáj a templomba

és majd otthon várja őket
leves husi – husi főleg

hozzám csak *Tartuffe*-modorban
szól mindig hogy helyem hol van:

„Hiába ők *hívők* te meg
ne szomorkodj Sanyi gyerek

ígérem amíg csak élek
minden héten visszatérek”

elég

ez a világ
egy akkora
sértés nekem
amit már nem
vagyok hajlandó
lenyelni
csak
igazi
üveges
dizájnos
jéghideg
buborékos
sötét
és titkos
recept alapján
készített
kólával

SZAKÁLLAS ZSOLT

Cirádák

Cirpelés, cirpelés,
végtelen cirpelés
és te tetszhalottat játszol.

Érdektelen vagy, mert görcsoldód megjelölték a számumok,
számtalan vagy, mert mindenütt előfordulsz,
kivehetik nyelved alól a kirakatot,
vagy kizsákmányolhatnak a csavargó
propellerek,
nem érdekel, mint ahogy az is közömbös
számodra,
hogy értelmetlen nyihogásod új paragrafusokon szánt
végig.

Mert elbuktál te minden próbán...

Egybeterelheted az álomittas toldásokat,
előáshatnak tarsolyukból a szende vacogás érem-dús
látnokai,
felzaklathatod kedvenc hangszereddel a lakott területekre is
kiterjedő reklámerdőt,
ettől még nehézség érzete kísért,
így akár kőözönbe is ágyazhatnak a lenge vitorlák,
nagyra vágyón onnan kémlelheted, kapálódzás közben mire képesek
a satírozás epicentrumai.

Az irodalom szabadságáról

RÁCZ LAJOS BESZÉLGETÉSE KONRÁD GYÖRGGYEL*

– Amikor a fényképeidet szkenneltem, arra figyeltem fel, hogy nagyjából a '70-es évek elejétől a fényképeken gyakran körbeállnak emberek. Úgy tűnt, valami módon gravitációs központ lettél, akihez viszonyítva elrendeződött a társaság. Amikor az asztaltársaságokról beszélgettünk, mondtad, hogy a '60-as években a fiatalabbak közé számítottál. Hogyan lettél asztalfő?

– A belvárosi asztaltársaságban kicsit kinőttem magam. Amikor megjelent *A látogató*, akkor már majdnem abban a rangban voltam, mint a Gyula.

– *A Hernádi Gyula?*

– Igen. Néhány napja mondtam avató beszédet Gyula emléktáblájánál, amely az egykori házukra került ki, a tábla melletti falmélyedésben van Gyula bronz mellszobra, ami egy jó szobor, bár a lánya szerint az apjának nem volt olyan turcsi orra. Ahogy öregszik az ember, és visszagondol az egykori barátokra, talán jobban szereti őket, mint amikor még éltek. Gyulát kifejezetten kedveltem, de a barátságunknak volt több up and down-ja, és nemcsak a saját gyengeségeink miatt. Amikor megkaptam a történeti hivatalból a spicijelentéseket, azokban olvastam, hogy a ránk állított spiclik azt a feladatot kapták a '70-es évek elején, hogy távolítsanak el bennünket egymástól, mondjanak a másiktól rosszat az egyiknek, illetve viszont. Nekem nem nagyon mondtak semmit Gyuláról, őneki viszont igen, hogy én ezt meg azt mondtam róla Párizsban és máshol is.

– *Mit mondtak?*

– Hogy gúnyolódok azon, amiket csinál. Gyulának azt a szerepet osztották ki akkoriban, hogy neki minden sikerül, kiadták a könyveit, bemutatták a színdarabjait, és abban bíztak, hogy a példája nyomán a körülötte lévő renitensek majd jobb belátásra térnek. Soha nem gúnyolódtam rajta, de nem voltam jó véleménynyel a könnyű kézzel odavetett írásairól. Gyula igen tehetséges ember volt, de ha elspórolja egy író a munkát, annak nem tud jó vége lenni, és ha még a hanyag munkáért sok pénzt is kap, az nagyon rossz irányba viszi. A könnyen jött pénz könnyen is ment, Gyula szeretett jól élni és utazgatni. Emlékszem egyszer Rómában a Spanyol lépcső terének egyik oldaláról a másikra taxival ment.

– *Nagyon dzsentrí tempó.*

– Az édesapja főjegyző volt Pannonhalmán, ahol is az Apátságból az atyák vasárnaponként hozzájuk jártak ebédelni, volt kávé, konyak és sütemény is, az édesanyja nagyon jól főzött.

* Rácz Lajos, a Szegedi Tudományegyetem professzora 2007-től készítette beszélgetéseit Konrád Györggyel *Alagsori történetek* címmel, melyeket lapunk illetve annak online változata 2014-től kezdve részletekben közölt: <http://tiszatajonline.hu/?tag=alagsori-tortenetek>.

Ez a mostani számunkba tervezett beszélgetés – mely 2016. december 6-án zajlott Konrád György budapesti lakásának dolgozószobájában – volt a következő. Lapunk nyomdába adását megelőzően érkezett a hír Konrád György haláláról...

Pesten aztán gyakran mulattuk az időt a Rózsafa vendéglőben, közel a Dunához, amikor szerveződött a fiatal irodalom, és a rendszerhez lojálisabbak megalakították a Tűztánc csoportot.

– *Kik voltak a Tűztánc csoportban?*

– Garai Gábor, Váci Mihály, Ladányi Mihály, Tabák András, ilyenek. Nem mondom, hogy tehetségtelenek voltak, Ladányi elég tehetséges volt. A mienk nagyobb létszámú szerveződés volt, közülünk a legfontosabb személyiség Nagy László, a költő volt. A társaságunk szervezője és hangulati irányítója B. Nagy László, jó fordító és filmkritikus, főállásban pedig a *Kortárs* szerkesztője volt. A *Kortárs* '56 után indult, ez volt a posszibilis folyóirat, engem is hívtak oda, de amikor rákérdeztem, hogy be kell-e lépni a pártba, azt mondták, nem árt. Aztán szeretnünk volna egy bennünket képviselő irodalmi folyóiratot indítani, és ezt előmozdítandó B. Nagy Laci '59-ben megszervezett egy bemutatkozó vizitet Aczélhoz, aki egy érdeklődő ember volt, és szeretne tudni, hogy mifélek ezek a rosszak, akik abban az időben a kávéházi alvilágot jelentették. Aczél első kérdése: ki a párttag maguk közül? Nem jelentkezett senki. De B. Nagy Laci valahonnan megtudta, hogy a társaságunkhoz tartozó Horváth Zsigmond nevű kritikus belépett a pártba, de nagyon szégyelli, és ezért titkolja. Laci odaszólt neki, Zsiga, emeld fel a kezedet, és nyomta a könyökét felfelé. A látogatásunk nem győzte meg Aczélt, aki azt mondta, hogy maguk még nem értik a törekvéseinket, mert fiatalok, de meg fogják érteni, hogy mi járunk a helyes úton, és maguk tévednek. Elég fiatal és szemtelen voltam, úgyhogy visszaszóltam, hogy szerintem ennek a fordítottja is lehetséges.

– *Mire Aczél?*

– Nem reagált. Aztán amikor a halála előtt négy nappal megkérdezett engem, hogy mondja Konrád, mit rontottunk el? Akkor azt mondtam neki, hogy sokat akasztottak. Erre azt válaszolta, hogy a kínaiak tízezer kivégzést akartak, amit a Rákosiék meg is ígértek, de ők a Kádárral lealkudtak ezer alá.

– *Csak reflexiókból vannak információim Aczélról, és ezek alapján számomra egy bizánci hivatalnoknak tűnik.*

– Nem. Aczél egy életteli ember volt. Amikor az 1981-es írószövetségi kongresszuson megtartotta a nyitóbeszédet, ahogy befejezte, lejött a színpadról és ment az előtérbe, ahol nyüzsgtek az írók, és kit keresett meg: Csoórit, Eörsit és engem.

– *Úgy tudom, mindenkivel és minden körülmények között nagyon kedves volt, ami elég bizantikus vonás.*

– De ez nem hamis kedvesség volt, egy érzelmetlen ember volt, tudott haragudni, de tudott megszeretni is embereket. A bizantikus hűvös, és mindent a célnak alárendelő. Mi kétszer találkoztunk, először, amikor '73-ban meghallgatást kértem, hogy rákérdezhessek, miért nem adják ki *A városalapítót*.

– *Mit mondott?*

– Ha azt mondanám magának, hogy írja át, az nem lenne lehetséges, mert maga túl jó író ahhoz, úgyhogy várnia kell.

– *Gyorsan elszalad az a néhány év.*

– Ilyen nemcsak velem történt abban az időben, a Makk Karcsi *Szerelem* című filmjének a forgatókönyve hét vagy nyolc évre asztalfiókba került, nem azért, mert ne lett volna elég jó, ha-

nem mert az elkészítéséhez meg kellett várni a megfelelő politikai hangulatot. Azt is tudtuk róla, hogy komoly börtöntapasztalattal rendelkezett, négy évet ült. A háború idején ilyencionista földalatti ember volt, fegyvereket szerzett és csempészett '44-ben, szóval nem volt egy gyáva ember. Nem mindig volt fent, azt is tudta, hogy milyen lent lenni. Aczél és Losonczy Géza feleségei akkor is közeli barátnők maradtak, amikor a Losonczy Géza börtönben volt, az Aczél pedig legfelül. Nem szabad megfeleledkezni arról sem, hogy szerette az irodalmat, tudott disztíngválni, és volt ízlése. Aczélnek az isten mégiscsak a József Attila volt, és a '30-as években ott volt annak a társaságnak a szélén.

De visszatérve a spiclijelentésekre a Gyulával el akartak választani egymástól, és ha nem volt módunk találkozni, akkor ez esetenként sikerült is, de ha ott ült szemben velem, gyorsan kibékültünk. Valószínűleg ő volt a legműveltebb közülünk, finom ember volt elegáns gesztusokkal és szépen artikulált beszéddel. A hivatalos kánon szerint a rossz posztó, az ördög az egzisztencializmus volt, a legveszélyesebbek pedig Mándy, Mészöly és Hernádi voltak. Természetesen nekem ők voltak a legrokonszenvesebbek, és ők lettek a barátaim. Aztán az is teremtetett közöttünk némi feszültséget, hogy mindketten pályáztunk DAAD-ösztöndíjra, de csak én kaptam meg. Valószínűleg azért, mert akkor már megjelent németül *A látogató* és *A városalapító* is. De mindenki, aki kapott, arra rosszabb szemmel néztek itthon az irodalmi nyilvánosságban, előttem kapott a Mészöly, és akkor Mészölyre is kezdtek mondani mindenfélét. De mostanra már több mint száz ember kapott irodalmi DAAD-ösztöndíjat.

– *Ennyi emberről pedig már nagyon kimerítő rosszakat mondani.*

– Adódtak különös helyzetek, amikor a hivatalos hatalom képviselői kiestek a szerepükből, megyek a Csoóri Sanyihoz a Fény eszpresszóba, és mondja nekem, ott járt a Tóth Dezső, rézsze volt és letérdelt előtte.

– *Ki volt ez a Tóth Dezső?*

– Miniszterhelyettes volt a Művelődési Minisztériumban, egyébként tanárom az egyetemen, jó irodalmár, a *Zalán futásáról* jókat beszélgettünk. Emlékszem egyszer a Felvilágosodás és Reformkori Irodalom Tanszék nevében nyílt levelet írt Szatmári elvtársnőnek, aki valamilyen egyetemi pártkorifeus volt, amiben felhívta a figyelmét arra, hogy a múlt időt az két t-vel, a tárgyratagot pedig egy t-vel kell írni, és ezeket szíveskedjen nem felcserélni. Szóval kedves ember volt.

– *De miért térdelt le a Csoóri előtt?*

– Mert baszogatta a társaságunkat, amit feltehetően jobb pillanataiban megbánt, és mutatni akarta, hogy nem ellensége az irodalomnak. Talán azért is volt politikailag időnként túlbuzgó, mert az apja csendőrtiszt volt, és úgy gondolta, ledolgoznivalója van. Mindezzel együtt sokkal jobb volt, mint a minisztériumi elődje, a Pándi Pál, aki nemcsak nagyon hülye és tudatlan, de igen kellemetlen alak is volt.

– *Tóth miniszterhelyettes elvtárs legalább részegen tudott normális lenni.*

– A Pándiról erős emlékem, ülünk a szigligeti alkotóház stégjén a Jancsóval és a Hernádival, lógatjuk a lábunkat a Balatonba, és ekkor váratlanul előjön a nád mögül a Pándi, meglát bennünket, meglepődik, és visszamegy a nád mögé.

– *Nem akart feltűnést kelteni.*

– Szelényi Ivánnak is volt egy hasonló esete az Andorka Rudival egy mexikói szociológiai kongresszuson. Iván akkor már emigránsnak számított, és egyszer csak látja az Andorka Rudit belépni a terembe, ahol a kollégáival diskurált. Oda akart menni a Rudihoz, akinek azonban nyoma veszett, elkezdte keresni, és végül egy szobor mögött találta meg, amely mögé a Rudi leguggolt és elbújt.

– *Volt valami szégyellnivalója?*

– Nem hiszem, feltehetően attól tartott, ha beszél az Ivánnal, akkor arról majd jelentést kell írnia, és ezen a furcsa módon akart ettől megmenekülni. Egyszer a Sánta Feri is mesélte, hogy amikor egy gyárban dolgozott, rákényszerítették, hogy jelentsen, és akkor megmondta a munkatársainak, hogy semmi olyasmit ne mondjanak előtte, amit jelentenie kellene. Azt gondolom, az emberek, ha megfenyegetik őket, többnyire jobban megijednek, mint az indokolt lenne. Az eltűzött rémképek arra a feltételezésre épülnek, hogy a másik fél sokkal erősebb, és bármikor eltaposhat. A mi kis társaságunknak mindenestre nem volt a jellemzője a különleges beszárás.

– *Ki tartozott ehhez a társasághoz?*

– A Csoóri Sanyi, Marsall Laci, Hernádi Gyula, Mészöly Miklós, Jancsó Miklós, Orbán Ottó, Horgas Béla és a Levendél Juli. Aztán voltak olyanok is, akik nem írók, hanem irodalombarátok voltak, ilyen volt például a Szasa, a Szabó Sándor, aki a Kodolányi veje volt, és szeretett velünk üldögelni és diskurálni. Amikor állás nélkül voltam, ketten is felajánlották, hogy be-szerveznek vízóra-leolvasónak.

– *Egy ilyen lehetőséget vétek elszalasztani.*

– Így gondoltam én is, vállaltam volna, de aztán az ajánlattevők valamiért visszakoztak. Egyébként ezek remek munkák, többen is voltak figuránsok közülünk a földmérőknél, de később mindannyiunk irigységének tárgya Szentjóbý Tamás volt, aki egy erdőben volt madárfészek-számláló.

– *De aztán a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetben már lett komoly állásod.*

– A VÁTI-ba a Gyula juttatott be, akinek a Hegedűs András, az egykori miniszterelnök szólt, hogy szüksége lenne valakire, akinek van tereptapasztalata. Akkor már hét vagy nyolc éve dolgoztam gyermekvédelmi felügyelőként, és érdekes volt számomra egy olyan feladat, ami túlterjed a hetedik kerület határán. A VÁTI-ban aztán a Granasztói Pálnak lettem a munkatársa. Mond ez a név valamit?

– *A történész Granasztói Györgyöt ismertem.*

– Ő volt a papája, egyébként kiváló építész, remek építészeti és városesszék szerzője. Nagydarab félszeg ember, aki a székre lekuporodva, és az orra alatt motyogva nagyon figyelemre méltó dolgokat mondott, úgyhogy érdemes volt rá figyelni. Jó munkahely volt a VÁTI, ahol nagyobbrészt idős emberek dolgoztak, egykori polgármesterek, egyetemi tanárok, akiket kitétek az eredeti pozíciójukból, de ellenőrzött és korlátozott körülmények között a rendszer igényt tartott a tudásukra. Volt egy szép szobám a VÁTI tudományos irodájában, amely a Tartsay Vilmos utcában, Rózsahegy Kálmán egykori villájában volt. Gyula behozott engem ide, én pedig behoztam őt, és onnan aztán időnként lementünk az Alkotás eszpresszóba, szóval éltük világunkat.

– *Ezek ma már értelmezhetetlen élethelyzetek.*

– Aranyos öregurak vitatkoztak a nők szoknyahosszáról különböző korszakokban, Gyula kérdi, hány óra van, mondom, hogy féltizenkettő, ja, mert tízre van megbeszélve egy randevű a Jancsóval, akkor indulok. A Jancsóval rendszerint ott ültünk a Belvárosiban, és amikor már láthatóan nagyon untak bennünket a pincérek, mert igen szerény összegekért fogyasztot-tunk, akkor szétszéledtünk.

– *Ez a társaság szerepelt az Oldás és kötés című filmben is?*

– Igen, télen forgatták a filmet, és abba kellett egy ilyen egzisztencialista társaság, ahol min-denfélekét mondanak. Gyula ötlete volt, hogy mi legyünk azok.

– *Gázsit kaptatok?*

– Nem, de az elfogyasztott ital ingyen volt. Elindult a felvétel, Sík Csaba és Orbán Ottó vala-min hevesen vitatkoztak, és én is beletartottam a pofámat a képbe, de egy idő után a Somló Tamás nevű operatőr, mivel feltételezhetően unta a sok hablatyolást, lezárta a kamerát. Erre a Jancsó, mint egy tigris odaugrott hozzá, és az arkifejezése alapján attól lehetett tartani, hogy megveri a Somlót. De aztán nem ez történt, hanem kirohant, letépte magáról előbb az irhabekecsét, aztán a pulóvert és az inget, és félmeztelenül elkezdett buk fencezni a hóban.

– *Érdekes agresszióterápia.*

– Igen, de működött, megnyugodva visszajött, és azt mondta, jól van Tomikám, csináljuk ezt még egyszer.

– *A VÁTI-ban ez a viselkedés szokatlan lett volna.*

– A másik közvetlen munkatársam az intézetben az igazgatóhelyettes, Perczel Károly volt, aki Franciaországban élt a második világháború idején, és részt vett a Resistance-ban is. Egy enyhén bunkó igazgatónak volt helyettese, és igazából csak a szakma érdekelte. Amikor a belügytől a Fenyvesi őrnagy azt tanácsolta a közvetlen főnökömnek, az osztályvezetőnek, hogy váljanak meg tőlem, akkor minden skrupulus nélkül kirúgtak. Nem haragudtak rám, ez a felmerült probléma technikai megoldása volt. A Perczel Károlyra máig szeretettel gondolok. A lánya, Perczel Anna egy kiváló könyvet szerkesztett a pesti bérházövezet építészeti hagyatékáról, és még egy nevet érdemes megemlíteni a családból, a Perczel Istvánét, aki zsidó polgári családból származott, aztán betért, görögkeleti szerzetes lett, és most egyetemen tanít, kiválóan tud mindenféle nyelveket, arabul és törökül is. A Perczel Károllyal együtt dolgoztam a magyar területi igazgatási rendszer vizsgálatán, mondta, nagyon sajnálja, hogy kirúgtak, de ő nem rúgott ki, és azt szeretné, hogy folytassuk ezt a munkát. Te úgyis mindig ott ülsz az Alkotásban, én idejövök, elmondom, mit kell csinálni, te ideadod nekem a munkádat, én pedig odaadom neked a pénzt. Mondom neki, hogy ez egy szép álom, de nem tudom, hogy milyen alapon tudnál nekem pénzt kiutalni. Nézz utána, tudd meg ezt, és utána egyezzünk meg. Kér-dezd meg az Aczélt, úgyis együtt ültetek. A Perczel mondta, hogy biztos megengedi, hiszen ő volt a ceruzarak tárosa a börtönben. De aztán kiderült, hogy Aczél nem járult hozzá ehhez. Próbálkoztam, a Vitányi Ivánnál is...

– *Aki egyébiránt Horthy Miklós unokaöccse.*

– Ennél számomra fontosabb volt, hogy abban az időben a Népművelési Intézetet vezette, és nagyon korrekten fizettek a tematikus mélyinterjúk készítőinek. Amikor rákérdeztem a lehe-tőségre, akkor a Vitányi visszakérdezett, Gyuri, mit tudnál csinálni, mondtam neki, hogy csi-nálnék interjúkat a szerelemről, mondta, jó ötlet, de azért megkérdem az Aczélt.



– Minden út a miniszter elvtárshoz vezetett.

– Aczél a hírek szerint azt kérdezte Vitányitól, mi a biztosíték arra, hogy Konrád nem fog el-lenséges dolgokat kérdezni, miközben a szerelemről készít mélyinterjút, ezért végül nem ajánlotta.

– Miből éltél abban az időben?

– Az írásaimat ilyen-olyan csempészeteken sikerült eljuttatni Hans-Henning Paetzke német fordítónak, és akkoriban a német rádiókban népszerűek voltak az ilyen félórás irodalmi fel-olvasások. Paetzke eladta ezeket a szövegeket a rádióknak, a pénzt pedig elküldte nekem. Ez-zel nagyjából annyit kerestem, mintha itthon állásban lettem volna.

– Hogyan tudtad beváltani a nyugatnémet márkát?

– Szeréna mama révén, aki Jutka nagymamájának a nővére volt. A nagymama finom és csen-des hölgy volt, ezzel szemben Szeréna mama, özvegy Deutsch Jakabné igen határozott egyé-niség, a férje ügyvéd, egy ötödik kerületi klub és egy szabadkőműves páholy vezetője. Szeré-na mama egy sor kisléptékű üzletet bonyolított, és az ő révén beváltottam a márkát olyan 8 forintos árfolyamon, ami jónak számított. Szeréna mama nagyon szeretett színházba és kon-certre járni, elefántcsont- és gyöngyház-berakásos gukkere volt, szép selyemblúza, ami nagy ákombákom öltésekkel volt megvarrva, mert igencsak elhasználódott az idők során. Nagyon határozott fellépése volt, a családi emlékezet megőrizte, hogy Szeréna mama '44-ben bement a gettóba a húgáért, valamit beszélt az örökkel, aztán kifelé jövet rámutatott húgára, és csak annyit mondott az öröknek, hogy ő az, akiről beszéltem, majd méltósággal elvonultak. Ezt a fellépését később a színházban is kamatoztatta, mert gyakran nem volt pénze belépőjegyre, de kifigyelte, hogy hol milyen színűek a jegyek, aztán valahonnan beszerezett különböző színű jegytömböket, amiből a helyszínen kitépte a megfelelő színűt, és odaadta a jegyszedőnek. A jegyszedők valószínűleg átlátták a turpisságot, de tisztelték ezt a művészszerető öreg höl-gyet, részt vettek a színjátékban, a Szeréna mama pedig leült az első sorba.

– Heller Ágnes írta a *Bicikliző majom* című önéletrajzi könyvében, hogy azzal a módszerrel tu-dott gond nélkül ki és bejárni a gettóba, hogy odament egy német katonához, németül udvaria-san megkérte, hogy segítsen neki, és abban az időben, ha valakit egy német katona kísért, an-nak nem volt félnivalója a nyilasoktól.

– Az Ágira sok mindent lehet mondani, de hogy ne lenne fellépése, azt semmiképpen.

– A csobánkai harangozóháznál készített képeken a demokratikus ellenzék tagjai körbeállnak téged, látható érdeklődéssel és tisztelettel. Mire véled ezt?

– Gondolom, nem mondtam hülyeségeket, és talán idősebb is voltam a többieknél, meg per-sze én voltam a házigazda is. Talán a '44-es tapasztalataim alapján számomra nem volt olyan fontos, hogy mit mondanak vagy gondolnak rólam a hatalom birtokosai, az emberek azonban jobbára naivak voltak, és ezért gyávák is.

– A többiek egyfajta ideológust láttak benned?

– Igen, ketten voltunk erre a szerepre, a Kis Jancsi volt a teoretikus ideológus, én pedig a szépíró.

– Ne szégyellj.

– Talán humorosabb és nedvdúsabb volt az, amit én mondtam. Az egyik spiclijelentés megemlíti, hogy Kiss János tartalmas előadása közben Konrád György elaludt. Az elalvás állandó fenyegetés számomra, ha unatkozom, akkor elég gyorsan standby módba kapcsol az agyam, ami végtelenül kínos helyzetek forrása. Ha külföldön előadást tartottam, gyakran előfordult, hogy amikor visszamentem a helyemre, ami többnyire az első sorban volt, kisvártatva elkezdtem hortyogni, ami nem vette jól ki magát. Osztrák tisztelőim pedig külön felrótták nekem, hogy a Herder-díj átadása alkalmával, amihez hozzátartozik egy laudáció, a laudáció közben, a közönséggel szemben a színpadon elszundítottam.

– *Nagyon derék. De visszatérve a demokratikus ellenzékre, a két dudással felálló zenekarokba kódolva van a konfliktus.*

– Nagyon más karakterek vagyunk, Kiss János nem rajongott értem, én mindenesetre tiszteltem őt. De a János a legjobb barátjával, a Bencze Gyurival is tudott olyan haragba kerülni valamilyen egyet nem értés okán, hogy nem is köszöntek egymásnak.

– *A ti viszonyotok nem durvult el ennyire?*

– Nem, udvarias és távolságtartó volt. A barátaim a Haraszti, a Rajk és a Demszky voltak. Haraszti különösen nagy mestere volt annak, ha valakit nyaggatott a belügy, akkor annak a hírt eljuttatta a nemzetközi sajtónak. Ehhez a legnagyobb segítséget a Szabad Európá-s Kasza László, eredeti nevén Levente adta, aki nekem a barátom lett. Az ő műsorában, A holnap hullámhosszában adtam az első, közel háromórás interjút, ami nem esett jól a felsőbbségnek. Levente egy jó humorú, értelmesen kérdezni tudó ember, azóta is jár Magyarországra, és cikkeket ír különböző ellenzéki lapokba, és persze leginkább a Süddeutsche Zeitungba. Ezeket a dolgokat először én próbáltam ki, a többieknek eszébe sem jutott. Szamizdatban is én publikáltam az írók közül először. Amikor kedves barátomnak, a kitűnő irodalmár és szerkesztő Csordás Gábornak felajánlottam egy szövegemet közlésre, a Gábor azt válaszolta, hogy ne haragudj Gyuri, meg kell kérdeznom a pártközpontot, hogy közölhetünk-e téged.

– *És közölték?*

– Semmit, soha. A többiek közül a merészebbek fél lábbal kívül voltak a rendszeren, de fél lábbal belül. Nekem viszont az egyik lábam sem volt benn. Úgyhogy amikor a Csoóri Sanyi először próbálkozott a *Hitel* megalapításával, mondtam neki, ezt soha nem fogjátok megkapni, majd adnak helyette valami kockacukrot. Legalább állítsatok össze egy számot, és azt tegyétek le a Széchenyi Könyvtárban, hogy legyen valami kézzelfogható. Mondtam Sanyinak, hogy a legjobb az volna, ha szamizdatban megcsinálnátok, de erre nem vállalkozott. Amikor írtuk *Az Értelmiség útját...*, és Szelényi Ivánnal együtt letartóztattak, a szabadulásunk után a *Die Zeittól* jött valaki, interjút kért tőlem, és azt kérdezte, miért csinálom azt, amit csinállok, miben bízok? Mondtam neki, hogy írom, amit írok, tőlem közölnek, amit közölnek, ha nem közölnek, akkor közlöm úgy, ahogy tudom, vagy itthon föld alatt, vagy külföldön, de közlöm. És a következményekkel nem számol? Számolok, de csak a megjelenést követően.

– *Előre nem szabad félni.*

– Abban az időben ezt az álláspontot a magyar írók közül egyedül képviseltem. Aztán '80 környékén, amikor hazajöttem kezdődött, a békemozgalom, Berlinben pedig létrejött egy ilyen független békecsoporthoz. Ez a hidegháború egyik csúcspontja volt, minden a háborúról

szólt, és Magyarországra annyi nukleáris rakéta volt becélozva, hogy háború esetén az országból egy csőszkunyhó se maradt volna meg.

– *Ami minden problémánkat megoldotta volna.*

– De vigasztalódhattunk azzal, hogy a Magyarországon elhelyezett rakéták tönkrebombázták volna Észak-Franciaországot és Észak-Olaszországot. Ilyen légkörben nem volt nehéz feltűnni, és az is teljességgel szokatlan volt, hogy azt mondtam, amit gondoltam. Akkoriban divatos szóval élve hiteles voltam, egyszerűen azért, mert nemigen tudtam mást mondani a mikrofonba, mint egyébként.

– *Mikor beszéltél először mikrofonba?*

– Az írószövetségi közgyűléseken, először talán '81-ben.

– *Miről?*

– Az erdélyi ügyekről, azt mondtam, jó lenne, ha Magyarország kijelentené, befogadja azokat a magyarokat, akik el akarnak menni Romániából. Azzal érveltem, ha a hatszázezres Izrael be tudott fogadni kilencszázezer zsidó menekültet, akkor a tízmilliós Magyarország is be tud fogadni néhány százezer magyart. De ezt a felvetésemet akkor Csoóri Sanyi és Csurka Pista is elutasította, azt mondták, maradjanak csak ott, és tartsák a pozíciót.

– *Mit mondott az Aczél?*

– Nem szólt hozzá, lehet, hogy nem is volt akkor már ott.

– *Azért kérdeztem rá, mert a Kádár-rendszernek '56 mellett a kisebbségi kérdés volt a másik nagy tabuja.*

– Ebben az ügyben a Boldizsár Iván nagyszájúskodására emlékszem, mindenhol azt mondta, hogy ez az ő témája, erről majd ő beszél. Ehhez képest elég vicces volt, ami az 1978-as stockholmi PEN világkongresszuson történt. Oda engem a svéd PEN hívott meg, a magyar Írószövetségnek esze ágában sem volt, hogy jelöljön, mindazonáltal Magyarországról egy igen népes delegáció utazott Stockholmba. A helyszínen a Karinthy Cini elcsípett, és megkérdezte, Gyuri, akarsz beszélni az oroszokról, mondtam neki, hogy nem, van elég egyéb téma. Mire a Cini: csak azért kérdezem, mert ez a szarházi Boldizsár nagyon fél, és arra kért, hogy majd szóljak teellened, de nem szeretnék ellened beszélni, és most nem tudom, mit csináljak, tudod Gyuri, most jelenik meg az *Epepe* a zsebkönyvtár sorozatban, és azt nem kockáztathatom.

– *Jaj de kínos.*

– Mondtam a Cininek, menj el valami ajándékot venni Klárinak, a feleségednek, amikor rám kerül a sor. Az elvtársak érteni fogják, hogy Stockholmból mégse mehetsz haza ajándék nélkül.

– *Végül miről beszéltél?*

– Az irodalom szabadságáról. De nem volt egyszerű, mert a Boldizsárnak volt B terve is, valahogy kiügyeskedte, hogy ő legyen annak az ülészaknak az elnöke, amelyben hozzászólásra jelentkeztem, és nem hívott fel, de aztán rászóltak, hogy a Konrád is beszélni akar, úgyhogy szót kellett adnia, a Cini pedig igazoltan hiányzott. Egy ilyen helyen jól összejöttek a barátságok és az antipátiák is, ami aztán meghatározta a mozgásokat a párizsi emigrációtól a berlini Wissenschaftskollegig. 1987-ben berlini író barátokkal szerveztünk egy nemzetközi irodalmi

konferenciát a blokklogika aló kiszabaduló Európáról, amire eljött nemcsak az európai irodalom színe-java. Aztán Budapesten a hivatalos békekonferencia farvizén megszerveztünk egy alternatív fórumot, és mint ilyenkor lenni szokott, a miénk lényegesen jobb volt, mint a hivatalos rendezvény. A hivatalos fórumon Magyarországot Boldizsár Iván képviselte.

– *Érdemei elismerése mellett.*

– Azért ott is voltak jó nevek, Németországot például Günther Grass képviselte, de a miénken ott volt Hans Magnus Enzensberger, Susan Sontag, Danilo Kiš, Jorge Semprun és még sok jó név. Ráadásul úgy tapasztaltam, hogy különös módon a jó írók szeretik egymást, aminek az lehet az oka, hogy a jók között nincs értelme a number one-nak, elég valakinek lenni. Nincs értelme előre nyomakodni és mindenhol ott lenni, mert ha mindenhova elmész, akkor soha nem érsz rá dolgozni. Nem állítom, hogy soha ne lettek volna vezetői ambícióim, de az SZDSZ volt az első és utolsó szervezet, amiben tag voltam. Az SZDSZ-ben még az is felvetődött, hogy listavezető legyek, de elhárítottam a megtiszteltetést, és inkább a legutolsó helyre tartottam igényt, úgyhogy nem húzó-, hanem tolóember lettem.

– *Abban az időben felvetődött a köztársasági elnöki jelölés is.*

– Értesültem róla, de rábeszéltem a Gönczöt, amivel elhárítottam a veszélyt.

– *Az első formális megbízatásod a PEN-elnökség volt. Ki jelölt erre a tisztségre?*

– A PEN szekciók tették meg az ajánlásokat, a hollandok, a dánok, és a németek is engem támogattak, aztán a végén többségi szavazással választottak meg. A hollandok különösen aktívan lobbiztak mellettem, aminek érdekes előzményei voltak. 1989-ben készítettem velem egy sokórás interjút a VPRO nevű, előfizetők által fenntartott holland–belga kulturális televízió. Négy irodalmárt választottak ki, Jorge Semprunt, Gabriel Garcia Marquezt, George Steinert és engem. A beszélgetések négy vasárnapon kerültek adásba, amelyben négy órán keresztül folyamatosan beszélünk. Ezeket a dialógusokat az tette igazán átélhetővé, hogy mindenki az anyanyelvén beszélt, amit kiváló szinkrontolmácsok fordítottak. Az én interjútamat a Budapest Szállóban vették fel, és ha valamiről kérdeztek, akkor a szomszéd szobában a tolmács azonnal fordította nekem a fülesbe a kérdést, a válaszaimat pedig ugyanilyen módon azonnal megkapta és értette a teljes holland stáb a riportertől a kamerámanig. Ha vicceset mondtam, akkor mosolyogtak, ha meghatót, akkor meghatódtak, szóval egy élő dialógus jött létre. Ez egy nagy nézettségű műsor volt, aminek köszönhetően Hollandiában létező személy lettem, a könyveim megjelentek, az utcán rám köszöntek, és ha bementem egy bárba egy pohár italra, akkor nagyon jól kívántak hozzá. Belekerültem a helyi nyilvánosságba, amikor az egyik lapban, a Handelsblattban megjelent egy cikkem, amelyben elleneztem a Jugoszlávia elleni légi háborút, megyek az utcán, egy biciklis fiatalember lestoppolt mellettem, és azt mondja, nagyon szeretem a regényeidet, de ebben nem értek egyet magával.

– *Egy NATO-tagország jóra való polgáraként. De milyen feltételeknek kellett megfelelned a PEN elnöki jelöléshez?*

– Elvárás az elnökkel szemben, hogy az angolon kívül tudjon franciául is, aminek megfelelek, és a német sem jelentett hátrányt.

– *Meddig tartott a megbízatásod?*

– 1990-től 1993-ig voltam a nemzetközi PEN elnöke.

– *Mekkora terhelést jelentettek az elnökséggel járó feladatok?*

– Időben nem nagyon sok, de nagyon intenzív munkát jelentett.

– *Ki segítette a munkádat?*

– Volt egy fantasztikus nemzetközi titkárunk Alexandre Blokh, aki orosz zsidó fehér emigráns szülők gyermeke, korábbi ENSZ diplomata, aki kiválóan beszélt angolul, németül, franciául, olaszul és még nem tudom milyen nyelveken. Aranyos ember, jó humorral, jól megvoltunk egymással. Ami megnehezítette a munkámat, és leginkább zavart, az a nemzetállamok politikusainak az a gusztustalan törekvése, hogy a PEN révén nemzetközi politikai babérokat arassanak. Az 1990-es években ez a függetlenedő jugoszláv tagköztársaságokban mutatkozott meg a legrémisztőbb formában. Az Egyesült Államoknak két PEN szervezete van, egy a Keleti, egy pedig a Nyugati parton. Ezzel szemben a volt Jugoszlávia területén nyolc önálló PEN szervezet jött létre. Mindennek a betetőzése az volt, amikor jött egy öreg szivar a montenegrói írók képviselőjében, kérdeztem tőle, van-e külön montenegrói nyelv, mire azt mondta, hogy az nincs, de vannak különbségek.

– *Amelyeket kemény munkával napról napra lehet szaporítani.*

– Ez az öreg mindenkit meg akar győzni arról, hogy a montenegrói irodalom önálló entitás. Együtt utaztunk Guadalajarába, PEN kongresszusra, és a Rio de Janeiro-i reptéren át kellett szállnunk, a tranzitban éppen valakit győzködött a montenegrói irodalom egyediségéről, maga mögé tette a kofferjét, és a vita hevében nem vette észre, amikor meglovasították a bőrröndjét. Egyszer aztán eljutottam Montenegróba is, mert megkaptam a Ljubiša-díjat. Stefan Mitrov Ljubiša egy 19. századi elbeszélő volt, aki Boccaccióra hajazó pajzán novellákat írt. Kedves fickó lehetett, ráadásul a tartományának a képviselője lett a bécsi parlamentben, ahol ragaszkodott ahhoz, hogy montenegrói szerb dialektusban szólhasson hozzá, bár jól beszélt németül is. Nagyon jók voltak a borok, de a mindenhol harsogó nacionál slágereket már elég zsidbasztó volt hallgatni. Azzal pedig nemigen tudtam mit kezdeni, ahogy némely írók politikusok szócsövénév váltak, sündörögtek, hencegtek, pozícióra vadásztak, és építették az értelmiségi panteont a politikusok megrendelése szerint. Voltak persze vicces helyzetek is, egyszer egy hosszú klepetusban érkező mongol küldöttséget fogadtam a PEN elnökeként, majd kisvártatva érkezett egy másik hasonlóan öltözött társaság, mondták, hogy a mongol írószövetséget képviselik, de mondom nekik, korábban már fogadtam egy mongol küldöttséget. Erre az újonnan érkezettek mondták, hogy ők az igaziak, a korábbiak pedig a sztálinisták voltak. De ezt honnan lehet tudni? A vezető elővett egy fényképet, amelyen egy szobor előtt állt, és megkérdezte, tudom-e kit ábrázol a szobor. Mondom, biztosan Cedenbalt, mire azt válaszolta, nem, Cedenbal szobrát már ledöntötték, ez Dzsingisz kán szobra, új idők jönnek és új értékek érvényesek Mongóliában.

– *Ahogy Bereményi Géza írta a '90-es évek elején: a régi szarba lépünk az új úton.*

– Sajnos a '90-es években az irodalom erősen átpolitizálódott. A török PEN meghívására Isztambulban jártam, és a törökök közvetítették az egyiptomi kormánynak azt a kérését, hogy a soron következő PEN világkongresszust rendezzük meg Alexandriában. Az egyiptomi kormányzati emberek valószínűleg azt gondolták, hogy egy ilyen nemzetközi irodalmi tanácskozás megrendezése javítja az ország megítélését. Megírtuk nekik, rendben van, de feltételül szabjuk, hogy engedjék szabadon azt a nyolc egyiptomi írót, akiket politikai okokból bebörtönöztek. A nyolc írót hamarosan szabadon is bocsátották, akik viszont a szabadulásuk után közzétettek egy közös nyilatkozatot arról, hogy egyetértenek azzal a fatvával, amit Khomeini

ajatollah adott ki Salman Rushdie ellen, amiért a *Sátáni versek* című regényében vannak blaszfémiaának gondolható részek. Erre megírtuk, örülünk annak, hogy az írók szabadlábban vannak, de az alexandriai konferencia nem lett megtartva.

– *A történelmi sérelmek és a politikai ambíciók irodalmi megjelenése viszont Európában sem ismeretlen.*

– Igen, de többnyire csúnyán kilóg a politikai lóláb a kvázi irodalmi megnyilvánulásoknál. Nagyon tisztellem az ír írókat, de talán nem kellene az angol irodalommal szemben meghatározni magukat. Azt sem tartom szerencsésnek, ha egy katalán író ellenségesen szembefordul a spanyol írókkal. Amikor Santiago de Compostelában voltam egy írókongresszuson, és jókat beszélgettem a tartományi miniszterelnökkel, Fraga Iribarnéval, aki elmondta, hogy azért jobban szeretjük, ha a galíciai írók a helyi nyelven publikálnak. Aztán kérdeztem a helyi írókat, ti hogy csináljátok, mondták, előbb megírjuk spanyolul, pénzért lefordítatjuk gallegóra, aztán előbb megjelenik gallegó nyelven, utána pedig spanyolul. Magyarországon megkeresett egy író azzal a tervvel, hogy a nemzetközi PEN-en belül létre kellene hozni az eszperantó írók szekcióját is, kérdeztem, meg tudna nevezni egy eszperantó író, erre mondta, hogy neki nyolc regénye jelent meg eszperantó nyelven. Úgyhogy '93-ra elegendő lett ezekből a politikai bulikból és bürokratikus kapaszkodásokból, leköszöntem és átadtam az elnöki hivaltalt Ronald Harwoodnak, aki egy kiváló angol drámaíró, és nagyon sikeres forgatókönyvíróként is.

– *Aztán következett 1997 és 2003 között két cikluson át a Berli Művészeti Akadémia elnöki tisztsége, első külföldiként. Hogyan esett rád a választás?*

– Formálisan egyesült a nyugat- és a keletnémet irodalmi akadémia, de az írók nem tudtak megegyezni a közös akadémia elnökének személyét illetően, a kialakult patthelyzetben valaki bedobta a nevemet, amit mindkét oldal elfogadhatónak tartott. Péntek délután felhívtak Berlinből telefonon, hogy vállalnám-e, kértem egy nap gondolkodási időt, vállaltam, vasárnap pedig megtartottam a bemutatkozó beszédemet az Akadémián.

– *Miért vállaltad?*

– Több dolog szólt a felkérés elfogadása mellett, mint ellene. Ellene szóltak általában véve az időrabló hivatali kötelezettségek, minden hónapban egy hetet Berlinben kellett töltenem, időnként többet is. Ugyanakkor volt bennem kíváncsiság a németekre, illetve a német hivatali működésre vonatkozóan, érdekes volt számomra belülről megismerni, hogyan működik egy ilyen kulturális intézmény egy demokráciában. Munkált bennem annak az emléke is, hogy '44-ben Berlinből jöttek azok az utasítások, amelynek következtében engem majdnem megöltek, és az összes osztálytársamat elégették. Kíváncsi voltam, miféle emberek ezek a németek, megyek a berlini utcán, nézem a szép idős hölgyeket kutyussal, bundában, jó autóból kiszállva, és bizony ők lehetnek azok a szép szóke lányok, akik úgy rajongtak valamikor Hitlerért.

– *A VÁTI-ból történő '73-as kirúgásod óta ez volt az első rendes állásod.*

– Ez sem volt igazi állás, tartózkodási díjat kaptam arra az időre, amíg Berlinben voltam.

– *Szeretted csinálni?*

– Rászántam magam, meg azért van annak is némi csábítása, hogy az ember a fontosság látzatába keveredik. Kicsit hízelgett is, hogy az Akadémia elnökeként közügyekben kikérték a

véleményemet, valaki egyszer nem átalította azt írni rólam, hogy a legnagyobb szellem vagyok Berlinben.

– *Súlyos bírálat.*

– Amit nem kommentáltam.

– *Az Akadémián kik segítették a munkádat?*

– Egy ötfős kabinet vett körül, a legközelebbi munkatársaim az elnöki titkár és a sajtófőnök voltak, mindketten a német értelmiség karakteres képviselői, a titkár nyugatnémet, Rajnavidéki, a sajtófőnök pedig keletnémet, weimari. Ma már mindketten a barátaim.

– *Milyennek találtad a németeket?*

– Kezelhetőnek. Miután valamiben megállapodtunk, és elhangzott, hogy alles klar, mindenki hozzákezdett a rárótt feladat elvégzéséhez.

– *Milyen közéleti állásfoglalásokat vártak tőled?*

– A második ciklusom idején történt a 9.11, még aznap tartottam egy hosszú előadást, és kíváncsi voltam, ki hogyan reagál, voltak, akik azt mondták, hogy az amerikaiak megérdemelték, mert olyan magasra törtek, és hogy a tornyok fallikus szimbólumok voltak. Találkoztól kezdeményeztem a német pártok kulturális főembereivel is. Mindegyikkel beszéltem, már csak a CSU képviselője volt hátra, de a többiek azt mondták, hogy azt hagyjam, mert csak egy reakciós vénember. Aztán úgy alakult, hogy vele beszélgettem a legjobbat. Leültünk, és azzal kezdte, hogy Konrád úr, miért kell ezt a sok rossz német színdarabot játszani a berlini színházakban, amikor a világban annyi minden van.

– *Érdemi állásfoglalás.*

– Voltak érdekes emberek, akikkel egyébként valószínűleg soha nem találkoztam volna, megéreztem a város hangulatát. Lehetőségem volt arra, hogy érdekes embereket hívjak meg.

– *Kiket hívtál?*

– Főként disszidenseket.

– *Működött a szolidaritás.*

– Igen volt valami bensőséges kapcsolat közöttünk, hasonló dolgokat éltünk át, figyeltünk egymásra, és megöleltük egymást, ha találkoztunk. Nemrég halt meg a Władysław Bartoszewski, aki a karrierje során a lublini katolikus egyetem történészprofesszora is volt, ezt megelőzően azonban kilenc évet töltött börtönben. Auschwitzban kezdte, ahonnan lengyel katolikusként sikerült valahogy kikeverednie, aztán összekötő volt a honi hadsereg és a varsói gettólázadás szervezői között, a kommunista érában pedig államellenes tevékenységgel vádolták meg.

– *Nem kifejezetten rendszerkonform ember.*

– Ennek a tapasztalatnak aztán nagy hasznát vette, amikor a '81-es katonai puccs után, a KOR, a munkásokat támogató értelmiségi szervezet aktivistájaként három évre internálótáborba zárták. Ugyanakkor jól mutatja a korabeli viszonyok abszurditását, hogy az internálótáborban megkapta a megjelenés előtt álló könyvének a kefelenyomatát, amit akkurátusan korrek-túrázott, visszaküldött a kiadónak, majd a megjelenés után a tiszteletpéldányokat dedikálta a rabtársainak. Mindeközben olyan dolgokkal vádolták meg többedmagával, amiért alkalm-

sint halálra is lehetett ítélni őket. Donáth Ferenc keresett meg, hogy próbáljak valamit tenni a Bartoszewski és a Michnik érdekében, és akkor írtam a *New York Review Books*-ba egy levelet, amiben felhívtam a figyelmet arra, hogy a lengyel politikai foglyokkal a legrosszabb is megtörténhet. Erre válaszul írta a Rényi Péter a *Népszabadságban*, hogy nem babra megy a játék, hiszen a Konrád mögött áll az imperializmus gazdasági, politikai és katonai gépezete.

– *Mihez kezdte ekkora hatalommal?*

– Abban az időben gyakran hátranéztem, de nem láttam magam mögött senkit.

– *Látótávolságon kívül lehettek.*

– Komikus korszak volt. Aztán Władysławval Berlinben ismerkedtem meg személyesen, két lengyellel ültem egy asztalnál Wissenschaftskollegben, a másik lengyel a sci-fi író Stanisław Lem volt. Lemnek volt egy érdekes önvédelmi módszere a rajongók ellen, a zakója zsebében hordta a hallókészülékének a kapcsolóját, és ha már nagyon unta a kérdéseket, akkor egyszerűen kikapcsolta a hallókészüléket.

– *És átlényegült karthauzi szerzetessé.*

– Władysław elbájoló ember volt, jókat beszélgettünk, a feleségével a felettünk lévő lakásban laktak, és a fentről jövő hangokból ítélve meg voltam győződve, hogy örületes szervezést folytat a lengyel katonai rezsim megdöntése érdekében. Aztán egyszer vendégeket vártunk, és hiányzott egy tojás az ételhez, ezért felmentem Bartoszewskiékhez tojást kérni. A zajok alapján nagy társaságra számítottam, de amikor Władysław behívott, láttam, hogy csak ketten vannak. A felesége a szoba közepén ült egy széken, Władysław pedig épp neki tartott szónoklatot egy másik széken állva.

– *Egyiküknek sem lehetett könnyű.*

– Władysław megörült az érkezősemnek, megkaptam a tojást, majd hozott egy széket, és leültetett a felesége mellé, felugrott a saját székére, és újrakezdte a szónoklatot. Illedelmesen vártam a szónoklat végét, ami nem akart bekövetkezni, úgyhogy egy idő után szóltam, engem odalent várnak a tojással. Aztán a rendszerváltás után Bartoszewski újra a helyére került, és két alkalommal is a lengyel köztársaság külügyminisztere lett.

– *Daliás idők voltak.*

– Most meg vagyok hívva Sils Mariába. Mond ez a név valamit?

– *A világon semmit.*

– Svájcban van, Thomas Mann az itteni hotelben írta a *Varázshegyet*, és ez volt Nietzsche kedvenc helye is. Itt jutottak eszébe a leglángolóbb ötletei, az itteni házában írta meg az *Antikrisztus* című könyvét, amiben arra a következtetésre jutott, hogy végül ő lesz a megfeszített. Mostanában sokat olvasok Nietzschét.

– *Miért?*

– Nagyon jó író. Handabandázó, felfuvalkodott és önelégült a megalománságig, de nem ismerem az övénél élesebb kritikát és szellemesebb gondolati ugrásokat. Nem egy Kant-féle strukturalista építkező, de közel áll hozzám az aforizmatikus és epigrammatikus stílusa, szóval inspirál.

ALEXEI MONROE

A halálra emlékezés művészete

„Az elmúlt néhány évtizedben az avantgarde vizsgálói annak halálára koncentráltak.”¹

„Az Autopsia létrejöttének pillanatától egyetlen államrendszerhez sem tartozott. Története a nomadizálás története. Az Autopsia ott kezdődik, ahol az avantgarde végződik. Az avantgarde ma már egy történelmi relikvia, amivel az Autopsia egy laboráns buzgalmával kísérletez, de soha nem volt a része.”²

Az állam, ahol az Autopsia útjára indult, már rég halott, és a technokultúra, amivel rögvest konfrontálódott, ma inkább a disztópia és az utópia távolabbi vidékein kóvályog, mint azt valaha is gondolták volna akár még az apokalipszis eljövételének hívói is, mégis, az Autopsia alaptémái, mindenekelőtt a halálé, többségükben ugyanazok. Az Autopsia munkásságának integráns részei az archetipikus mérnöki műveletek, amelyek alapja a halál. Mindent átható, felvillanyozó, egyeseket lesújtó, másokat felemelő – Autopsia, halál.

Egyik hatásos technikája a közönség kimozdítása saját idejéből, hacsak egy pillanatra is, vagy, más irányból közelítve, megpróbálni tudatosítani bennük, milyen vékony fátylak választják el hiper-kortárs-valóságukat más korszakoktól. Az 1980-as Autopsia Letak³ szíatnyomaton olvasható a szónokias, német nyelvű szöveg (*Confesio Autopsiae*) „Autopsia 980” aláírással. A nyomat vizuális komponense egy címerpajzs: két oroszlán fog közre egy koronát és egy kisebb pajzsot, amin az Autopsia-villám egy korai verziója látható. Az aláírás esetében gondolhatnánk nyomdahibára, ám hasonló dátumozási mód olvasható az 1987-es *International Aeterna* kazetta számlistáján. Itt a számok 982 és 985 közötti jelzéseket kaptak. Nyilvánvaló, hogy az Autopsia kontextusában a dátumozás inkább performatív/esztétikai tennivaló, mintsem hit az időbeliségben, az informativitásban. Ez a trükk aprócska, de jelentős megnyilatkozás. Az Autopsia ezzel arra utal, hogy munkássága kontextusában az ezredek érdektelenek, miközben azt is sugallja, a 980-as évekhez köthető nézetek, hitek és praxisok nem oly távoliak, mint hinni szeretnénk. A korábbi korok mitológiája és kultúrája szerb nacionalista újrafeltalálásának, újrafelfedezésének fényében ez a gesztus profetikus erejűnek tűnik.

„A Halálnak nincs története; a történelem egésze a Halál végeláthatatlan reprezentációja.”⁴

¹ Jonathan P. Eburne and Rita Felski: Introduction. *New Literary History*, Vol. 41, No. 4, Autumn 2010: What is an avant-garde?, vi

² *Autopsia: Apocrypha*. Zagreb: UPI2M PLUS, 2013, 44.

³ Ld. Vladimir Mattioni: *Autopsia*, Muzej savremene umetnosti Vojvodine, Novi Sad, 2012, 6.

⁴ *Apocrypha*, 67.

Amikor az Autopsia munkái galériaterekben lépnek működésbe, elkerülhetetlenül a jelenbe transzformálják a múlt nyomait és mitologikus mozzanatait. Így olyan szellem kezd kísértetni ezekben a terekben, amelyiknek vajmi kevés köze van az öntudatosan kritikus, progresszív vagy kereskedelmi célú műformákhoz. Az Autopsia re- és deanimálja a galéria halódó tereit „termelési stratégiá”-jával, amivel szükségszerűen elidegeníti, eltávolítja magát e terektől. Nem kommunikatív, elitista, hermetikusan zárt (legalábbis a be nem avatottak számára), tudatosan szembehelyezkedik a kortárs művészet normáival, vagy közönyt mutat irántuk. Az orwelli gondolatbűntény csakis művészetbűntényhez vezethet. A bűn azonban hordoz magában valami misztikus, vonzó minőséget a közösség számára, amelyik kijelöli a bűnök körét.

Itt nem egy demonstratív, látványos lázadás aktusairól van szó, hanem az Autopsia művészi autenticitásához való ragaszkodás kifejezéséről, amelyik elkülönültséget igényel. Exszurgens pozíció, amit annak szüksége motivál, hogy meghaladja a kiépült rendszereket és hálózatokat, ne pedig behatoljon ezekbe. Ahogy eredete, úgy megjelenése sem feltétlenül sugallja az autoritás jóváhagyását, elismerését, csupán egyfajta funkcionista elfogadása a bizonyos kontextusokban való feltűnés szükségszerűségének. A kortársak vagy a kritika elfogadása, a társadalmi gyakorlat vagy a kortárs művészeti termelés más divatos alapjai helyett kijelenti, hogy „az ipariális kiállítótérek és kereskedelmi egységek az Autopsia Múzeum⁵ épületének titkos sémáját reprezentálják”.

Természetesen az „ipariális kiállítás” több jelentést is hordoz az Autopsia esetében. Ahogyan az Autopsia kitárulkozik a közönség előtt, továbbra is megidézi ipariális múltját és az „ipariális kultúra”-n belüli speciális, már-már mitikus státuszát. Az Autopsiát az elmúlt évtizedben ismét fölfedezték, fölértékelték, reprodukálták és kiadták. Ám ők vizuális megjelenésükben is ipariálisak maradtak. A mindenütt jelenlévő villám/vigyázat! magasfeszültség jel mellett Tesla tervei (és minden, ami velük jár), üllők, műszaki fénymásolatok, reklámok, hirdetések, katalógusok, összeszerelési útmutatók és fém alkatrészek sorjázna, amiket csak rég halott mérnökök vagy ipartörténészek lennének képesek beazonosítani. Legtöbbjük a XIX. század vége és az 1940-es évek közötti korszakból származik történelmi aszociációikkal egyetemben. Archaikus, mégis időtlen aurájuk, megerősítve az Autopsia-poétikai mozzanattal, egyfajta szemrehányásnak is tekinthető. Megóvásuk, megtisztelésük okán ezen alkatrészek már csak művészi szempontból használatosak – akár több évtizednyi kemény szolgálat után. A „posztipariális fasizmus”⁶ rendszerében (így szól az Autopsia diagnózisa) az egyik vezérlő elv „a tervezett elavulás”. Az alkatrészek lényege a tönkremenetel, a minél korábbi csere. A gépek nem javíthatók, vagy csak a hivatalos, monopolhelyzetű szervizekben (az USA törvényileg szankcionálja ezek megkerülését). Az Autopsia egy olyan gazdasági környezetben működik, ahol a gép elavulása-tönkremenetele és halála a tervezés része, és az amortizáció folyamatát tudatosan gyorsítják föl. Az Autopsiát egy olyan kulturális kontextus veszi körül, ahol a halál mint kulturális szimbólum elnyomás, elfojtás, kitörlés tárgya. Az Autopsia tehát egyszerre értekezik a technológia művi haláláról és a (kulturális) halál

⁵ Autopsia: Interjú Nicolas Ballet-vel, kiadatlan, 2015.

⁶ ibid.

technológiájáról. Ahogy Thomas Lee Kelley is fölívta rá figyelmünket, a technológia és kezelési-használati módjai „létrehoznak egy sajátos társadalmi klímát”.⁷

Ennek fényében értelmezendő *Az ismeretlen munkás emlékműve* című alkotás. Hasznavehetetlenség és praktikum ötvöződik a téglatest formájú tárolóban rendezetten elhelyezett, aranyban játszó fúrószárdarabok látványában. A háttérben látszó antik, római témájú nyomtat archaikus kontextust sugall, ám nem cinikus dekonstrukción van szó. Mintha a mű lelket az az ambivalens érzés adná, hogy miközben tiszteletet érdemel az ipari termelés letűnt kora, beleértve annak munkásait, az ipari társadalom okozta spirituális válság is nyilvánvaló. Az Autopsia a *2nd Project Biennial of Contemporary Art D-0 ARK Underground* (2013) okán készített fémtárgyai hasonló aurájúak, amit rendkívül fölerősít a kiállítási tér, az egykori Jugoszlávia legtitkosabb és legdrágább emlékműve, a Titót és a jugoszláv elit 300 tagját atomháború esetén fél évig életben tartani képes bunker. Ebben a térben az Autopsia feltárja nukleáris háború káoszának és technológia logoszának viszonyát, amennyiben a hely megtestesíti a soha be nem következett: ellenállni a tömeges halálnak. Formájuk (kerek, hegyes fogazatú fűrészlapok, amelyekbe versidézeteket és villámjeleket vágtak) dinamizmusa fagyott: ezek a lapok már nem forognak, soha nem vágnak bele már semmibe kiállítva egy gigantikus, jugoszláv építményben, amelyik nem (és talán soha nem is) tudta (volna) teljesíteni küldetését. Az Autopsia más vizuális és zenei munkáihoz hasonlóan folyton a halál, a katasztrófa, az összeomlás, a káosz „szakadékanak szélén” egyensúlyoznának, ám a tárgyakat (de)animáló szaktudás és szellemiség mintha visszatartaná őket a mélybe zuhanástól. Mintha szüntelenül „készenlétben” állnának egy esetleges jövőbeni újraalkalmazás érdekében.

A zavarba ejtő kiállítási térnek köszönhetően (nem megfélemlítve azokról a poétikus tételemondatokról és más inkongruens szöveg- vagy vizuális elemekről, mint pl. egy stilizált, régi kotta) azt is sugallják e tárgyak, hogy más, rejtettebb szándékok miatt vannak éppen ott, a rejtvény megfejtésére invitálva ezzel a nézőt.⁸ A vizuális részletek némelyike elsősorban dekoratív elem, formájuk evokatív természete miatt a kompozíció részei, mintegy a hely hangulatát díszítik. Más elemek (vagy másképpen értelmezésük) az illúzió fátylai, amelyek egyszerűen félrelibbennek, amikor közelítünk. Ha elég kifinomultan mozgunk feléjük, azért megfigyelhetők. Itt újfent Káosz és Logosz interakcióját figyelhetjük meg.

Egyéb vizuális alapelemek is feltűnnek az Autopsia hőskorából felszámolva a távolságot a nyolcvanas évek és a jelen között. Tisztában léve azzal, mennyire rájátszik korunk e távolság eliminálására, ezen időbeli határok eltörlése az Autopsia által szimptomatikus.

Villám, koponya, lovag, heraldikus feliratok, ipari komponensek – akad itt más is. A két legerősebb, poétikai beágyazottságú jel gyakran megidézett halálvonatkozás. A lócsontvázon ülő íjász időtlen, de harcias pózban először az 1987-es *Aufklärung*⁹ anyagon tűnt föl, majd (ez sokkal jobban ismert) a *Death Is The Mother Of Beauty*¹⁰ cédén.

A *Thanatopolison* és más munkákon sokféle csontvázszal találkozhatunk – gyarmati kori és kora modern anatómiai illusztrációk és metszetek formájában. Térből és időből kiragadot-

⁷ Thomas Lee Kelley: *The Enigma of Nikola Tesla: A Cultural Studies Analysis of his Legacy*. M.A. Thesis, Arizona State University, 1997. 40.

⁸ Ld. a 2009-es *Illuminating Technologies* katalógus példait, *Autopsia: Images of The Silent Past Works 1980-1989*, 24.

⁹ Ld. Mattioni, i. m., 63.

¹⁰ Ld. Apocrypha, XVIII. illusztráció az alternatív verzióban.

taknak tündek, ám az ismétlődések folyamán már-már elfogadhatóan ismerőssé, kevésbé zavarba ejtő látvánnyá szelődülnek. Vizuális védjegyek vagy folytonosság-garanciák azok számára, akik otthonosabban mozognak az Autopsia művészi világában. E vizuális nyelv azonban állandó mozgásban van, és ezek a halálmarkerek bármikor előbukkanhatnak váratlan kontextusokban és formákban fenntartva a különösség dimenzióját.

„Rejtjelezz, ne megfejts. Készítsd el újra az illúziót. Teremtsd meg az illúziót, hogy létrehozass egy eseményt. Formáld át enigmatikussá a magától értetődőt, tedd értelmetlenné azt, ami túl értelmes. Az illúzió az egyetlen valódi demokratikus alapelv.”¹¹

Ahogy az objektumok és ikonikus jelek, úgy a használt nyelvek és implikációik is az Autopsia munkásságához tartoznak. Számos, gyakran ismételt szlogen is az Autopsia vizuális szótárához tartozik – „Our Goal Is Death/Unser Ziel ist Der Tod”, „20th Century Is Dead”, „Death Is The Mother Of Beauty”, „Let Us Die”, „Lebensgefahr”. Egyesekben egy kiállítás erejéig biztosan, másokban sokkal tartósabban hagynak nyomot munkáik, művészetükkel kényszerítik közönségüket, hogy emlékezzenek a halálra. Emlékezzünk a 2011-es újvidéki retrospektív kiállítás címére: *Specus Oblivionis* (A feledés barlangja); emlékezzünk az *Apocrypha* zárlatára:

„Az Autopsia olyan műalkotás, ami a műalkotáson keresztül veti magát a Teljesség tátongó mélységébe.”¹²

Galériák, múzeumok tereibe telepítve képek, tárgyak és szavak kombinációi asszociációs hálóikkal egyetemben képezik meg azt a szimbolikus, reflexív erőteret, ami csöndben, de hatékonyan válik Tesla energiatermelő/tároló eszközeinek művészi analógiájává. Az amerikai pszichológus, James Hillman az ősi világ struktúrájának leképezését „mitikus rácsozat”-nak¹³ nevezi, ami képessé tette az embert a világ, a kozmosz olvasására és a bennük való tájékozódásra. Míg a vallás és az okkultizmus metaforáival nem közelíthetünk az Autopsia művészi gyakorlatához és motivációihoz (noha ezek szimbolikáját használja), Hillman gondolata segíthet nekünk az Autopsia világának megértésében, az abban való tájékozódásban. Miközben konceptualista, vizuális archetípusai korai időszakához köthetők, idővel és a különféle rekontextualizációs folyamatok során az Autopsia megteremtette saját mitikus rácsozatát. Bizonyos fókig ennek segítségével orientálódhatunk, foghatunk neki az értelmezésnek és az átvilágításnak, noha, végül, a rejtjelezés művészi kényszere azt eredményez(het)i, hogy folyton oda érkezünk, ahonnan elindultunk.

DOMOKOS TAMÁS fordítása

¹¹ Ld. Ballet-interjú

¹² Apocrypha, 85.

¹³ James Hillman: *Kinds of Power. A Guide To Its Intelligent Uses*. New York: Currency Doubleday, 1995, 220.

S. D. CH.

Ez az én terepem!

A MŰVÉSZETI TRILÓGIA ELSŐ RÉSZE

Heurisztikus szalonfricska négy felvonásban a Középszar Geniusáról
20 Prága 07

Szereplők

A KÖZÉPSZAR GENIUSA

Genyódij Középszar mint pap, burzsuj, néger kávéüzér és muskétás

NEJE

Femina Maszkulinovna

A FENSÉG GENIUSAI

Dr. Franz Kafka

Wolfgang Amadeus Mozart zeneszerző

AZ ALANTASSÁG GENIUSAI

Zúzós Zdenda

Pornós Pepa

jákópapagáj

nimfapapagáj

Hullámos Pipi

Monstrum

A rövid e a genius szóban tudatos döntés eredménye.

I. felvonás: NYITÁNY

A KÖZÉPSZAR GENIUSÁNAK otthona, szalon, franciaablak, Neruda arcképe a falon, madárhinta a kanárinak, kanapé, asztal, ülögarnitúra. Csörren a kulcs, Genyódij Középszar érkezik mint pap.

GENYÓDIJ KÖZÉPSZAR: Anyukám, itt vagyok!

KÖZÉPSZARNÉ FEMINA MASZKULINOVNA *(a színfalak mögül)*: Máris megyek, Genyódij! Csak kiveszem a sütőből a...

- G. K.: Brutális nap volt, még szerencse, hogy én egy élő intézmény vagyok! Egy normális halandó ki nem bírná! Az a pap hazafelé az úton, szó szerint fel akart támasztani...
- F. M. *(a színfalak mögül)*: Hát, mit tehetünk, apus... ez van.
- G. K.: Mi jót eszünk ma, Fema?
- F. M. *(a színfalak mögül)*: Kakadut.
- G. K.: Te aztán kitettél magadért!
- F. M. *(a színfalak mögül)*: Hívott doktor Kafka, időpontot akar veled egyeztetni. Mondtam neki, hogy visszahívod.
- G. K.: OK, hívok is neki. *(Az ablakhoz lép, és kikiabál rajta.)* Doktor úr, doktor úr! Jó estét! Igen, az asszony mondta, hogy... Hogyan? Holnap este? Ez nagyszerű! Várni fogom. *(Eljön az ablaktól.)*
- F. M. *(behozza a sültet, és leteszi az asztalra)*: Nos? Mi újság?
- G. K.: Hát, nem is tudom, anyus. A doktor csak annyit mondott, hogy valami közép-szerúségről lenne szó. A középszarról.
- F. M.: Nem semmi káder vagy te, apus...
- G. K. *(ünnepélyesen)*: Hát éppen ez az én terepem! Itt végre megmutathatom, mit tudok.
- F. M.: Eszel te is? *(leül)*
- G. K.: Még szerencse, hogy vagy nekem! *(leszalad a színről, és visszatér burzsujnak öltözve)* Ebben a szerkóban nincs lelkipurdalásom a zabálás miatt, és sokkal jobban ízlik! *(leül)* Jó étvágyat!
- F. M.: Jó étvágyat!
(esznek, mindent felesznek)
- G. K.: Csodálatos! Rég ettem ilyen finomat!
- F. M.: Ennek örülök....
- G. K.: Ma annyi csodás ember vett körül... És, anyuci, minden, ami csak voltam, örömmel voltam! A legszívesebben néger kávéüzér vagyok.
- F. M.: Mesés. Gyakrabban lehetnél az...
- G. K. *(emelkedetten)*: Ó, az Élet! *(kevéssé emelkedetten)* Az Életet nem kell túlhajtani. Ez, anyus, épp így van egyensúlyban. Arany középut. Szar ügy... Középszar. Folyton csak jelentéktelen egzisztencia voltam.
- F. M.: Ez így szép. Nem fekszünk le, apuci?
- G. K.: De.
- F. M.: Akkor elpakolok.
(Elpakol az asztalról és kimegy, Genyódij Középszar kihasználja a helyzetet, elhagyja a színpadot a másik oldalról, majd újra felbukkan mint pap, méghozzá abban a pillanatban, amikor szemből, a konyhából Femina Maszkulinovna visszatér.)
- F. M.: Te így alszol?

G. K.: Igen, drágám, sokkal szemérmesebb lesz az álmom, épp ezért jobb is lenne, ha magadnak a konyhában ágyaznál meg... *(ledől a kanapéra, a villanykapcsoló felé nyúl)* Jó éjszakát!

F. M.: Ó, ez a konyha, Genyódij, szerelmünk sírboltja! Remélem, ezt te is tudatosítod!

G. K.: Na... akkor jó éjt!

(Elfordítja a kapcsolót, a szoba sötétségbe borul, függöny.)

Vége az első felvonásnak.

II. felvonás: A FENSÉG GENIUSAINAK LÁTOGATÁSA

Ugyanaz a szín, az asztalnál Genyódij Középszar ül mint néger kávéüzér, a rúdon egy hatalmas nimfapapagáj; csöngetnek, Genyódij Középszar feláll, majd ajtót nyit.

G. K. *(a színfalak mögül)*: Isten hozta az urakat! Anyus, ez aztán a meglepetés... doktor Kafka és Mozart úr!

F. M. *(a konyhából)*: Vasporos Szűzanya! Nem sütöttem ki semmit!

(Bejön Genyódij Középszar nyomában a hórihorgas Dr. Franz Kafkával és a nála is hórihorgasabb Wolfgang Amadeus Mozarttal, mindketten sokkal-sokkal magasabbak.)

NIMFAPAPAGÁJ: Helllllllllló!

G. K.: Üljenek le, uraim, nehogy elvigyék az álmunkat!

FRANZ KAFKA és WOLFGANG AMADEUS MOZART: Köszönjük!

(Leülnek, de a földre, mert az ülőgarnitúra túl kicsi lenne nekik.)

F. M. *(beszalad a konyhából egy hatalmas késsel)*: Jó napot, uraim!... ó, Mozart úr, Ön valóban egy óriás! Sütök egy kis nimfapapagájt!

(a rúdhoz lép, a késsel becserkészi a papagájt, és lelép a színről)

F. K. és W. A. M.: Ne fárassza magát, kedves hölgyem!

F. M. *(a konyhából)*: Nem fáradság! Még köszönni se tudott rendesen.

G. K. *(magához ragadja a szót)*: Nos, miről lenne szó, kedves barátaim?

F. K.: Az alantasság geniusairól.

G. K.: Tényleg?

W. A. M.: Igen. Pontosan. Hogy ez így tovább nem mehet.

G. K.: Na, ne mondja!

F. K.: Nincs máshogy. Főként a pajkosságuk, az alantas ösztönszexualitásuk, az argóval trágyázott beszédük, a blaszfémia, a patológikus jellemvonások, az ostoba és irritáló, lapidáris stílus...

W. A. M.: Pontosan. És ebből lesz a kupi, a kabaré, a táncterem, a pálinkamérés, a játékkerem...

F. K.: Pontosan. A sok sport, a ponyva, a giccs és a pornográfia!

- G. K.: De hát ez az ő jellemük természetes része, uraim! Létük ezen áll vagy bukik. Az alantasság geniusai pontosan így nyilvánulnak meg.
- F. K.: Efelől nincs is kétség, kedves Genyódij Középszar. A probléma másban rejlik. Hogy is tudnám jobban elmagyarázni... *(Mozart közbelép)*
- W. A. M.: Tömören. Franz azt akarja mondani, hogy ez mind nagyon is vonz minket.
- F. K.: Valahogy úgy. Vagyis: pontosan úgy. Mindnyájunkat erőteljesen vonz az alantasság, de egyenes arányban és hatványozottan dehonesztál is. Védőpajzs kell ellene, Genyódij!
- G. K.: Értem én, értem. Igen... mindenekelőtt pajzs. A pajzs mindenekelőtt!
- F. M. *(kirobog a konyhából a sülttel)*: Már itt is van.....!!! *(leteszi az asztalra)* Csak fogyasszanak!
- F. K.: Ez képtelenség!
- W. A. M.: Nem akartunk zavarni...
- G. K.: Uraim, különben Famina Maszkulinovna megsértődik!
- F. K.: Félek, ez meg fog történni. Én például: ma vegetáriánus vagyok.
- W. A. M.: Én viszont nem eszem énekesmadarat. Ugye, érthető...
- G. K.: De Wolfi! Ez sosem énekelt, legfeljebb krákogott! Iszonyatosan! *(Femina Maszkulinovna vár)*
- W. A. M.: Akkor talán egy falásnyit...
- (Megkóstolja. Femina Maszkulinovna visszamegy a konyhába, Genyódij Középszar lép a színről, majd burzsujként tér vissza, leül)*
- G. K. *(teli szájjal beszél, majd nyelés közben elhallgat)*: Hogy ma mi minden voltam, uraim! El se tudják képzelni! Megannyi jelentéktelen egzisztencia! Például egy tisztelendő, egy plébános. Gondoljon csak bele, doktor úr. És uraim! Ami csak voltam, az mind örömmel voltam! Méghozzá minden esetben, kivétel nélkül! *(köpködni kezd)* Lenni vagy nem lenni! Miféle röhejes dilemma ez? Mindenből lenni egy kicsit! Ebben áll a nagy titok. Nem szólva a sok divatos szófosásról a létezéssel kapcsolatban... Hát az már csúcs! Érthető pontosság. Ez az én valutám, uraim! Ebbe kóstoltam bele. Remek... Hol is hagytuk abba?... Ja, igen, az a dolog a k... Nos, ez tényleg probléma, a legjobb lesz, ha rendezek egy találkozót, itt, nálam, hogy úgy mondjam, semleges terepen.
- W. A. M.: Épp erre gondoltunk, Genyódij Középszar úr. Pontosán erre.
- F. K.: Nincs ugyanis jobb középszar, mint Ön. Az Ön hírneve...
- G. K.: Ugyan-ugyan, doktor úr! Ez bagatell... igazán bagatell. Épp ezért vagyok a középszar genius! Hogy drámai jambusban fejezzem ki magam! Elégedettek lesznek, biztosíthatom. Már tudom is, hogy oldom meg!
- F. K.: Remek lenne! Ön biztosan találna valamilyen középutat! Valamilyen, nem félek kimondani, nekünk is előnyös baráti kompromisszumot!
- G. K. *(ünnepélyesen)*: Ez az én terepem!
- F. K.: Egy percre se tartjuk fel Önt tovább! Tárgyaljon a nevünkben, kedves Genyódij Középszar!

(Kafka és Mozart el akarnak menni)

W. A. M.: Pontosan, szabad kezet kap! Konszenzusban nem is reménykedtünk! Nonszensznek hittük! Nem is tudja, kedves Genyódij, micsoda megkönnyebbülés ez az ajánlat a számunkra!

G. K.: Azt hiszem, tudom... Van itt még egy bökkenő! A találkozón, ha kérhetem, a lehető legideálisabb alakban jelenjenek meg! Hadd legyen minden átlátható, világos.

W. A. M.: Feltétlenül, kedves Genyódij Középszar. Ahogy mondta. Ég áldja!

F. K.: Semmiség. Boldogan. A lényeg, hogy velünk tart. Isten vele!

G. K.: Megtiszteltetés volt a számomra, doktor úr... Anyus, az urak távoznak!

F. M. *(a konyhából)*: Elnézést uraim, hogy meg se kérdeztem: hogy vannak a tekintetes asszonyok? Éppen mosogatok...

F. K. és W. A. M.: Köszönjük kérdését! Gyakorlatiasabb férfiakkal élnek. Kézcsók, asszonyom! Viszlát, Genyódij Középszar, úr!

G. K.: Viszlát, Uraim! *(elmennek és Genyódij Középszar utánuk kiált)* Ne feledjék, uraim! A lehető legideálisabb formában! *(Kiabálás közben a színfalak mögé keveredik, és ismét néger kávéüzérként tér vissza, miközben megszólítja a konyhából jövő Femina Maszkulinovna)*

F. M.: Milyen öröm látni téged, apus! Nem dőlünk le?

G. K.: Rögtön, anyukám, csak még telefonálok. *(Femina Maszkulinovna elpakol az asztalról és visszamegy a konyhába, Genyódij Középszar az ablakhoz megy és füttyent)* Csá, Zdendo!... Nem, azt épp nem ismerem, majd elmeséled máskor... Pepa ott van?... Köszí... Csá, Pepa!... Adom a bokszt!... Ugorjatok be holnap, beszélünk... Hétkor... Szevasz! Minden jót!

(Az ablaktól eltűnik, majd papként tér vissza, épp abban a pillanatban, amikor Femina Maszkulinovna kilép a konyhából.)

F. K.: Genyódij! Pár perce még egy szupertestű néger kávéüzér voltál!

G. K.: Az pár perce volt, anyus. Az ideálok változnak... És nyisd ki az ablakot a konyhában *(ledől)*, hadd legyen friss a levegő. Jó éjt!

(Elfordítja a kapcsolót, a szoba sötétségbe borul, függöny).

Vége a második felvonásnak.

III. felvonás: AZ ALANTASSÁG GENIUSAINAK LÁTOGATÁSA

Ugyanaz a szín, az asztalnál Genyódij Középszar ül mint burzsuj, akit hirtelen rikácsolással felébreszt egy hatalmas jákópapagájt, álmosan, ásítózva áll fel, odamegy Neruda arcképéhez, és egy rejtett automata berendezés segítségével lecsereéli azt egy meztelen nőre, csöngetnek, Genyódij Középszar ajtót nyit.

G. K. *(a színfalak mögül)*: Te rezgő bigecsöcs! Anyus, itt vannak!

F. M. *(a konyhából)*: Kik?

A jákópapagáj: JJJJJJó essssstttt!

(Bejön Pornós Pepa meztelenül, hatalmas fallosszal, a kistermetű, bábfigurának öltözött Zúzós Zdenda, a bulibajnok, mögöttük Genyódij Középszar, aki így ordít)

G. K.: Hát Pornós Pepa és Zúzós Zdenda!

F. M.: Csába. És nincs egy kis betevő madaram a sütőcskémben!

PORNÓS PEPA: Csak semmi pánik, hölgyem! Mi szívesen betesszük a sütőcskéjébe a midi-madárkát! Mély hódolatom...

(Femina Maszkulinovna becaplat a színtérre egy hatalmas késsel)

F. M.: Ó, Pornós Pepa, te aztán jó formában vagy, mint mindig! *(Az ágyékára pillog)*
A magad módján nagy ember vagy te is...

P. P.: Ez nem újság, hölgyem! *(A madárhinta rúdja mutat)* Mellesleg, milyen szépen köszön a madárka!

F. M.: Még egy darabig...

ZÚZÓS ZDENDA: Kézcsókom, hölgyem! Ismeri azt a viccet a vízszelőről?

F. M.: Ugyan, menjen már, maga tökfilkó! Sütök egy kis jákót...

(Elviszi a jákópapagájt és berobog a konyhába)

G. K.: Ül már le, ne lógasd azt a nagy orrod, Pepa!

P. P.: Én aztán nem lógatom. *(a férfias büszkeségére mutat és leül)*

G. K.: Te is, Zdenda! *(leül)* Térjünk gyorsan a tárgyra, minek a kecmec, spanok!

P. P.: Naná... Akkor pakolj ki!

G. K.: Kezdjük a nyilinyalinál. Tegnap itt járt Kafka, az az író, és Mozart, az a zeneszerző...

P. P.: Mit akarsz ezzel mondani? Nekem is van írópennám meg kemény, muzikális rumbatököm is! *(megmutatja)*

G. K.: Ember! Pepa, ne ugrándozz mindjárt, mint egy beilonkázott dervis, figyelj! Panaszkodni jöttök, hogy rossz hatással vagytok rájuk.

Z. Z.: Ez lehetetlen, genius! Hisz le se xarjuk őket.

G. K.: Tudom, tudom, Zdenda, és ez nem minden. Az is kiderült, hogy ez szórakoztatja őket, vonzza... mármint a ti életformátok és a körülöttek zajló dolgok...

P. P.: És hol van a dugulás, genius?

G. K.: Nos, boys, azt én meg nem mondom úgy nettó, de mindenáron találkozni akarnak veletek.

P. P.: Bzdmeg, genius, nem bírom cérnával. Éhes disznók makkal álmodnak. Úgy látom, maguk se tudják, mit kavarnak. De milyen összeroffenés lesz?...

(A konyhából kirobog Femina Maszkulinovna a sülttel)

F. M.: No, fiúk, elég a duma, tömjétek a majmot! Biztosan éhesek vagytok... *(tálal)*

P. P.: Ez aztán a luxuskaja, hölgyem! Ki vagyok éhezve, mint egy pornószínész!

Z. Z.: Ehetőnek néz ki, nagyságos asszony! Ismeri azt a viccet az ácsról?

F. M.: Maga kis perverz! Egyenek, nehogy kihűljön! *(elmegy a konyhába)*

G. K.: Egyetek, spanok! *(felemelkedve néz rájuk)* Hogy mi minden voltam, és hogy annak hogy örültem, talán el se mesélem nektek...

P. P.: Okés, genius, akkor ne meséld el!

(Enni kezdenek, esznek, befejezik.)

G. K.: Teljesen meggárgyultam! No, remek... Hol is hagytuk abba?... Igen, már tudom, az összeröffenés. Ne költekezzetek, kanok, egy filléretekbe se kerül... Sőt. El tudom képzelni, hogy még valami csurran-cseppen is... Nos, skacok? A kedvemért...

Z. Z.: És ugyan mi csurranna-cseppenne?

G. K.: Mégiscsak GENIUSOK, Zdenda! És azokból mindig csurran-cseppen valami...

P. P.: Nos, tény, hogy fölöttünk állnak... Így aztán ránk, kivert koldusokra is csurran-cseppen valami... itt, a húgyos avarban.

G. K.: Hát épp ez az, Pepa, és a doktor azt mondta, hogy valami pajzsról van szó, és a mai világban az ilyesmi nem olcsó.

P. P.: Te hiszel benne, Zdenda?

Z. Z.: Meglássuk, Pepa. Könnyen félrelép az ember, de ha koppan, toccsan is. Mónikázás után jön a brunya. Ez tótziher.

P. P.: Megfogtad az Isten farkát, genius, hogy ilyen galambszívünk van.

G. K. *(ünnepélyesen)*: Ez az én terepem!

P. P.: Akkor holnap.

G. K.: Szavakatok veszem, fiúk! Kezet rá! Így kell ezt! Szépen... a középúton. Emberek vagyunk. Tekintet nélkül. Mindent elrendezek. Nem fogjátok megbánni!

P. P.: Okés, genius, mi lépünk.

F. M. *(a konyhából)*: És én meg se kérdeztem, hogy van Constance és Dora?

P. P. és Z. Z.: Vegye úgy, mintha kérdezte volna. Minden lácsó! Mély hódolatom, hölgyem!

Z. Z.: Nem ismeri, nagyságos asszony, azt a viccet a kéményseprőről?

F. M. *(a konyhából)*: Maga kis haszontalan!

P. P.: Rázd föl a bulit, Zdenda! Annyi a nyálam, mint egy csigának! Bezabálok, kieszek a vagonodból, na, csao, genius!

G. K.: Akkor cső! Várjatok! Még egy fontos dolog! Holnap úgy gyertek, ahogy az Úristen teremtett benneteket.

P. P.: Én mindig úgy járok, istenemre, genius!

G. K.: Ideákban gondolkodom, mint egy genius.

P. P.: Ja, vagy úgy... fazonban... És ez szükséges?

G. K.: Az, Pepa, nagyon is az.

P. P.: Bene, bene... Bízzál bennünk! Cső!

G. K.: Te is, Zdenda!

Z. Z.: Az beton, genius. Cső! *(elmennek)*

G. K. *(Femina Maszkulinovnához, aki a konyhából jön)*: Akkor mi meg, uzsgyi, be az ágyba!

F. M.: De Genyódij, már megint a cimbijeid szótárát használod.

G. K.: Ó... bocsáss meg! Feküdjünk le. *(lefekszik)*

- F. M.: Ugye, apus, ma este mint burzsuj teszel boldoggá! *(melléugrik a kanapéra)*
- G. K.: Lópikula a seggembe, nem oltottam le a villanyt az előszobában... *(felkel, eltűnik a színpadról, majd papként tér vissza)*
- F. M.: Te kígyó!
- G. K. Ne felejs el szellőztetni a konyhában, drágám. Tele van egészségtelen kipárolgásokkal. Jó éjt!
- F. M. *(elhagyja a kanapét)*: Faszorru majom.
(F. M. bemegy a konyhába, amikor eltűnik, Genyódij Középszar az ablakhoz ugrik, és kikiabál rajta)
- G. K.: Doktor úr, doktor úr! Nem alszik?... Mindent elintéztem... Igen... Holnap este... Ugyan, nincs miért... Ez az én terepem! *(elmegy az ablaktól, az automata segítségével lecseréli a meztelen lány képét de Sade márkiéra, és elhelyezkedik a kanapén)* Isteni márk! Igen, méltó kompromisszum lesz...
(Elfördítja a kapcsolót, a szoba sötétségbe borul, függöny.)

Vége a harmadik felvonásnak.

IV. felvonás: A FENSÉG ÉS AZ ALANTASSÁG GENIUSAINAK TALÁLKOZÓJA A KÖZÉPSZER GENIUSÁNÁL

- Ugyanaz a színtér, a madárhinta rúdján madárka helyett egy kislány ül, a neve Hüllámos Pipi, bejön Genyódij Középszar mint muskétás, ünnepi hangulatban van.
- G. K.: Eljött a nagy nap, anyus! Azért is állok itt teljes fegyverzetben, akár egy harcos. Mint egy győztes, anyukám! A mértéktartó munka évei meghozták gyümölcsüket! A párhuzamosok nem a végtelenben találkoznak, hanem itt, a mi lakásunkban!
- F. M. *(a konyhából)*: Biztos, hogy párhuzamosok? Nem valami pólusok, apus?
- G. K.: Ne haragudj, Fema... *(megszólal a csengő)* itt a vendégek! *(kinyitja az ajtót a színtér mögött, onnan kiált)* Vivat konszenzus!
(A színpadra becsúszik egy hatalmas üvegedény, egy amolyan kémiai lombik, benne átlátszó folyadék, mögötte Genyódij Középszar.)
- HÜLLÁMOS PIPI: Széééép jó napot!
- G. K.: Fema!... Ez aztán csodálatos! Mozart úr és a doktor a maguk ideális alakjában! Ez a merő szellem! Fema! Spiritus! Ezt látnod kell!
- F. M. *(a konyhából)*: Mindjárt megyek! Mindjárt! Csak befejezem a mosogatást!
- F. K. és W. A. M. hangja *(amikor beszélnek, a folyadék a lombikban fortyogni kezd)*: Kezét csókoljuk, Femina Maszkulinovna! *(megszólal a csengő)*
- G. K.: Hú! A másik fél! *(szalad kinyitni az ajtót a színpad mögé, onnan kiáltja)* Problem is dead!
(A színpadra beúszik egy lefolyósífon, telis-tele mindenféle szennnyel, amit egyelőre a műanyag tartály rejt, mögötte Genyódij Középszar)

HULLÁMOS PIPÍ: Szép jó napot!

G. K.: Anyukám! Ezt látnod kell! Pepa és Zdenda a maga ideális alakjában! Mint piszok, összepiszkolt matéria. Mint káosz! Remek fickók vagytok, ezt megjegyzem!

P. P. és Z. Z. hangja a lefolyóból: Nem vagyunk barmok, genius! Geniusok vagyunk!

F. M. *(kiröppen egy hatalmas késsel a konyhából)*: Hát, megjöttünk, megjöttünk? Üdvözetem, uraim! Ma, úgy látom, ünneplőben... Nagyon elegánsak...

LEFOLYÓ *(Z. Z. hangja)*: Az ám, hölgyem, ismeri azt a viccet a pékről?

F. M.: Maga is megéri a pénzét! Sütök egy kis Hullámos Pipit!

(Megragadja Hullámos Pipit és magával viszi a konyhába)

G. K.: Femina Maszkulinovna eredetileg mákos nudlit szeretett volna készíteni töltött madárral, de a mák az utolsó szemig elfogyott, mint a szar.

F. M. *(a konyhából)*: A gólyák miatt!

SZIFON *(P. P.)*: Ez ám a megkönnyebbülés: mert a) nudlit a számba nem veszek, b) az ideálom pedig eine kleine tömi-tömi.

G. K.: Hát épp ez az... Uraim, tekintettel az Önök állapotára, még csak meg se kérhetem magukat, hogy üljenek le, s ha nincs ellenvetés, máris a tárgyra térek...

EDÉNY: Nem tesz semmit, kedves Genyódi Középszar, más keserűség nyomaszt...

SZIFON: Idekuki, géniuszkám.... azért a térdem be tudom hajlítani...

(Szifon letelepszik a székre, amikor Femina Maszkulinovna kidugja a fejét a konyhából, és lekiabálja a szifont.)

F. M.: Mászol le rögtön arról a huzatról? Rüksökagy!

(Szifon szófogadóan leugrik a székről és Femina Maszkulinovna visszadugja a fejét)

G. K.: Szóval... Mint tudják, felkértek a Fenség géniuszai, hogy én, lévén a középserűség geniusa, hozzak össze egy találkozt az alantasság geniusaival. Az egyéni találkozókon, melyekre mindkét féllel sort kerítettem, úgyszólván szabad kezet kaptam, vagyis gyakorlatilag teljhatalmat, hogy végre megoldjam ezt az érzékeny problémát, mely egy bizonyos egyoldalú, jobban mondva egyirányú befolyást érint az egyik fél részéről a másikra, mely révén az alárendelt fél érdekeinek érvényesítése forgott és forog fenn... Ugyanakkor, ha jól értem, azt kell elérni, hogy az érdekérvényesítés kéz a kézben haszonnal is járjon... Ez nem úgy hangzik, mint egy sima ügy, mégis egyszerű... Semmi esetre sem bonyolult.

F. M. *(a konyhából)*: Apus, úgy beszélsz, mint egy tetves jogász!

G. K.: Mert én egy tetves jogász vagyok, anyus!

F. M. *(még mindig a konyhából)*: Máris megyek...

SZIFON *(Z. Z.)*: És ne feledd a pajzsot, genius!

G. K.: Naná, a pajzsot... De, uraim, a lényeg ez: konszenzus, megegyezés és megbékélés, halál a problémára, a feszültségre, az acsarkodásra! A Középszar Geniusa ma a mértékletességre és a jó hírre törekedve túllépett a saját árnyékán! A nézeteltéréseket, uraim, az önök közt tátongó szakadékba vetem! Ez a hozadék, ez a megoldás! Az én heurisztikám! *(Az Edény és a Szifon közé áll, és a karja fölött bekiált a konyhába)* Látod ezt, Fema?

F. M. *(a konyhából)*: Máris... már is nézem... *(de nem néz oda)*

G. K.: Uraim, figyelem! Úgy, mintha itt sem lennék! Most! *(megragadja a Szifont, és tartalmát átönti az Edénybe, a Szifont a szírfalak mögé rugdossa, majd ünnepélyesen)* Az vagyok, aki olyan, mintha nem is lenne! Ez az én terepem!

(A Szifon tartalma zavarossá teszi az Edény tartalmát.)

F. M. *(kinéz a konyhából)*: Nahát... és én erről lemaradtam.

G. K. *(sértődötten)*: Pech! Ezt nem lehet megismételni...

F. M.: De ha egyszer hülyül a szagelszívó... *(benéz)*

G. K.: Nos, uraim? Mi a helyzet?

(Az Edényből az abba áttöltött Z. Z. hangja hallatszik)

EDÉNY (Z. Z.): Ebbe beletrafáltál, genius. Kurvára megérte! Kurvára élvezzük, sőt most már tökre megértjük egymást!

EDÉNY (P. P.): Világklasszis vagy, genius. Ez isteni.

EDÉNY (F. K.): És mi, mindezek ellenére, még mindig, mindig tökéletesen megértjük a dolgokat, de végre már élvezzük is!

EDÉNY (W. A. M.): Olyan ez, mint a zene, Genyódij Középszar. Mennyei zene!... Előírások és szabályok nélkül!

G. K.: Örömmel hallom!

F. M. *(bejön a sülttel)*: Hullám Pipi készen van!

G. K.: Az urak is... Úgyhogy, anyuci, ne is szervírozz.

(Ahogy folyamatosan összeolvadtak a különféle szubsztanciák a lombikban, összekeveredtek a szereplők hangjai is, szinte felismerhetetlenek.)

EDÉNY: Csak azért dobja be! Jól elleszünk a pipivel.

G. K. *(felháborodottan)*: Micsoda ötlet ez, Pepa?!

EDÉNY: Ezt nem is én mondtam, hanem a doktor meg a zeneszerző!

G. K.: Igaz ez, doktor úr?... Wolfgang úr?

EDÉNY: Mi magunk is kellemesen elcsodálkozunk a dolgon. Igaz. Csak dobja be azt a pipikét!

G. K. *(F. M.-hoz)*: Hát akkor csak dobd be, anyus, az urak mégis rácuppannak.

(Femina Maszkulinovnától elveszi a sült Hullámos Pipit, beledobja az edénybe, csak úgy bugyborékol.)

EDÉNY: Ez aztán a finom falat, genius! Ez aztán a pipihusi, Femina Maszkulinovna!

G. K.: Kissé émelegyek maguktól, uraim!

EDÉNY: Ne csekkolj annyit, csicsákó, nyílik a fasztarisznya! Inkább gyere te is!

G. K.: Ez hányinger, Pepa!

EDÉNY: De ezt doktor Kafka mondta, genius!

G. K.: Micsoda?! Elnézést, elnézést. Talán a nagy keverésben elkeveredett az önuralmam. Főleg ez a tegezés akasztott ki... Szóval, azt gondolja, kedves doktor, hogy nekem is...

EDÉNY: Naná, gyere már! És tegezz minket, tegezz nyugodtan... Wolfi... elég a sok Wolfgang Amadeus Mozartból! És én, doktor Franz Kafka most már csak te, te vagyok...

G. K. *(nagyon felhevülve)*: Mekkora megtiszteltetés! Máris szabadabbnak érzem magam... És ti, ti ketten, vagyis te, Wolfgang Amadeus Mozart, és te, doktor Franz Kafka, szóval, ti tényleg azt gondoljátok, hogy nekem is...?

EDÉNY: Hát persze! Először is: úgy lesz komplett a világ, másodszor: te is kiélvezhetsz mindent, amit szeretsz, mint mások, harmadszor: bizonyára megörvendezteted Femina Maszkulinovná, olyan lesz, mint egy bál, és ki se húzod a beled otthonról, negyedszer: mint zseniálisan közepszerű lény, az élvezeted velünk elvegyülve intenzívebb lesz, és épp a te közvetítésed révén mindazt az újat, mely a te heurisztikus hozzáállásodnak köszönhetően keletkezett, fenéig kiélvezzük!

G. K.: Anyus! Van ebben valami. Ma korábban fekszem le. Ezt javasolja a doktor!

F. M.: Rendben, apus. De mi lesz Önökkel, uraim? Maradnak éjszakára?

G. K.: Egész biztosan. És mi is velük maradunk!

F. M.: Akkor megágyazok...

G. K.: Ne, anyus! Ma úgy fekszünk le, ahogy én ágyaztam! *(rábök az Edényre)* És ne légy olyan aggodalmas, hiszen ők olyanok, mintha a gyerekeink lennének!

F. M.: Ez csodás, apus... És nem csalsz meg?

G. K.: Végképp! Meglátod! *(a színpalak mögé megy, és felölti valamennyi alakját, ami csak volt – pap, néger kávéüzér, burzsuj, muskétás, egyikkel sem azonosul teljesen, de Genyódij Középszar a darab végéig úgy beszél, mint épp ezek egyike-másika vagy többszöröse lenne, ami iszonyatosan hat)* Elégedett vagy?

F. M.: Totál. Csak a plébános úr szól majd meg minket...

G. K. *(mint pap)*: Az egy biztos... Ha valamire szükség lenne, a konyhában vagyok. *(elmegy)*

F. M.: Csak rejszoldjon nyugodtan, plébános úr. Biztosan nem fogjuk zavarni... És nyissa ki az ablakot, Hullám Pipi kissé felhevítette a levegőt. *(A pap kimegy a konyhába.)*

G. K. *(három szájjal)*: Hát ez aztán jól sikerült... Bár, bevallom kultiváltabb keverékre számítottam... bízva a fenségesség geniusainak dominanciájában.

EDÉNY *(teljesen összekeveredett, kiegyenlítődött hangon)*: Hát ebben bíztál, te barom Genyódij Középszar!

G. K.: Igen... ez a pontos kifejezés... baromira ebben bíztam... rám vall!

F. M.: De apus... Megtetted a maximumot.

G. K.: Gondolod?

F. M. Hát persze! Csodálatosan összehoztad. Végeredményben – ez a te tereped! *(a madárhintára hatalmas papagáj szállt, ő Monstrum, Fema nézi)* Ezt hogy fogom megsütni?

G. K. *(az edényhez)*: Doktor úr, milyen nagy a te pajzsod? Gondolod, hogy az asszony megsüthetne rajta valami nagyobbacska pecsenyét is?

EDÉNY: Akár egy elefántot is, Genyódij, egy elefántot! Ha nem undorodik, nagyságos asszony, a pajzsom ott parkol az előszobában.

F. M.: Nagyon szívesen veszem kezelésbe, doktor. És holnap megsütöm Monstrumot! *(a madárra bök)* Mindnyájunk örömére!

G. K.: Szeretlek, Fema!

F. M.: Én is! *(átölelik egymást mind a négyen)*

G. K.: Mintha új életet kezdenénk, anyus!

F. M.: Érzem, hogy már el is kezdődött, apus! És reménykedem, hogy nem lesz rossz...

G. K.: Csodás...

F. M.: Lefekszünk?

G. K.: Le.

(Az Edényben bugyborékolni kezd a zavaros folyadék, a háromságában egylényegű Genyódij Középszar és Fema bele készül ugrani, elfordul a kapcsoló, sötétség borul a színpadra, rettenetes kis éji zene csendül fel, melyet pár pillanat után négy ugrás zavar meg – a középszer geniusáé, minden személyben, amiben csak jelen van, és a neje tetézi be az egyensúly helyreállítására törekvő heurisztikus igyekezetet, ám hatalmas szárnyak suhogása hallatszik, Monstrumé, aki a madárhintáról többször is és sikertelenül próbál meg a fortyogó edény peremére szállni, melyből felhangzik az egész fricska két utolsó mondata, egyenesen bele a nagy sötétségbe.)

EDÉNY: Ismeri azt a viccet a tereprendezőről, asszonyom?

EDÉNY *(Femina Maszkulinovna hangján)*: Nem! Meséld el!

(A zenének vége, az üvegen csikorgó madárkarmok csúsznak végig, függöny)

Vége a negyedik felvonásnak.

És a játéknak is.

CSERJÉS KATALIN

Jelentés egy 2018. októberi rendezvényről

ELŐVERSENGÉS ÉS KOMMENTÁROK EGY HAJNÓCZY-HAGYATÉKI PUBLIKÁCIÓ ELÉ

A Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalmi Tanszékén működő *Hajnóczy Péter Hagyaték-gondozó Műhely* egy eleddig publikálatlan Hajnóczy-szöveget (*A bajnok*) mutat be az olvasóknak. Teszi mindezt saját hagyatékfeltáró hagyományaiba illeszkedve, kapcsolódva továbbá a 2018 októberében két helyszínen lezajlott mesterkurzushoz és intermediális bemutatóhoz. *A Perzsia Szegedre jön!* című Hajnóczy-nap és kétüléses Mesterkurzust és a DON'T EAT Group előadását foglalta magába az eseménynek helyt adó két helyszínen, a Szent Miklós római katolikus minorita templom és rendház közösségi helyiségében, illetve a Régi Zsinagóga színpadán. A programterv minden pontja megvalósult, beleértve mindig az időkeretekbe, de helyet hagyva a spontán beszélgetésnek, vitának, kiegészítéseknek. A minoriták közösségi termének ajtaja mindvégig nyitva állt, s a szép számú, nagyrészt egyetemistákból és pesti vendégeinkből, illetve a jogász kollégákból álló közönség ki-be hömpölygött az események megzavarása nélkül: valódi „mesterkurzus” lett tehát az esemény a maga nyitottságában, derűs, de magas szakmai fegyelmű szerveződéésében. Mediális értelemben is igen sokfajta volt ez a nap, hiszen az előadásokon, könyvbemutatókon és vitákon kívül művészi fotók vetítését és a Hajnóczy-hagyaték kiállított tárgyait-dobozait-rekvizitumait is láthatták a jelenlévők. Voltak pecsételt ajándékkönyvek, volt kobozmuzsika és Hajnóczy Péter kedves zenéinek pörgetője, zajsínház és hangperformansz is, sőt, ugyancsak performatív felolvasásban Hajnóczy Péter egyik legjelentősebb filmes szövege, a *Ló a keramiton* is megelevenedett.

Este átvonultunk másik helyszínünkre, a Régi Zsinagógába, ahol két produkciót tekintetünk meg az éj beálltáig: egy fény-szobrot, egy labirintusszerűen bejárható *Dark Cube*-ot, végül pedig a budapesti DON'T EAT Group Hajnóczy *Perzsiájából* készült filmes produkcióját. Az estét az alkotókat bevonó körbeszélgetés zárta.¹

A Mesterkurzus a Műhely tagjainak közreműködésével mindenekelőtt *A bajnok* című „filmvázlatot” járta körül. A szabad, értelmező eszmecsere résztvevői voltak: Németh Zsófia, Varga Réka, Sipos Márton, Csenki Nikolett hallgatók, műhelytagok, Pikó András, Balogh Gyula PhD-hallgatók, Kendi Réka Rebeka (ugyancsak a szegedi egyetem holdudvarából) és Ludmán Katalin (a miskolci bölcsészkar PhD-hallgatója).

Előadónk, beszélgetőtársaink továbbá: Reményi József Tamás, a Hajnóczy-hagyaték korábbi őrzője, irodalomtörténész, kritikus, könyvkiadó; Németh Gábor író, kritikus, forgató-

¹ Támogatások, melyekért köszönetet mondunk: A Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata Művészeti Alkotói Támogatása; a MASZK Egyesület támogató hozzájárulása; az SZTE BTK kari pályázatán nyert összeg; az SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézetének támogatása; a hódmezővásárhelyi dr. Grezsa család támogatása; továbbá Béla Antalnak a Hajnóczy-ügy budapesti elkötelezettjének pártfogó hozzájárulása; a Hódmezővásárhely-Szegedi Kép-Szóveg Testvérület és a Szent Miklós római katolikus minorita templom és rendház segítségével.

könyvírást oktat a Színház- és Filmművészeti Egyetemen; Szkárosi Endre, az ELTE professzora, performer és hangköltő; Falusi Márton, költő, a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének tudományos munkatársa; Tóth Péter, levéltáros, Veszprém, a Műhely egyik alapító tagja; Kötél Emőke, a Neumann János Egyetem – Könyvtár és Információs Központ igazgatója, irodalomtörténész; Jánosy Lajos, író, kritikus, a *Litera* főmunkatársa; Nemes Z. Márió, költő, író, esztéta, az ELTE BTK MMI Esztétika Tanszékének adjunktusa; Rác Lőrinc, belsőépítész, fénytervező (szakdolgozatát *A parancs* című Hajnóczy-szövegből írta); és a Gyalogfény Együttesből Fabulya Andrea középiskolai magyartanár, versmondó és Páli Tibor (ELTE TTK professzora, fizikus; hangtervező, szintetizátor, koboz, torokének, effektek). A *Perzsia*-film jegyzői Juhász András (intermédia-művész, rendező), Szenteczki Zita (dramaturg, rendező) és Sörös Zsolt (zeneszerző, hegedűművész).

Nagy Tamás jogszociológus, a Műhely vezető tagja, gondolkodója, a *Jelentések a süllyesztől* című kötet szerzője, barátunk és mentorunk már nem lehetett jelen a rendezvényen. Legújabb kötetét (*Egy arkangyal viszontagságai*, Gondolat, 2018) az est során bemutattuk. Tamás váratlan halála megrendít, nem múló veszteség és fájdalom. Nyugodjék békén Adria azúr vizeiben!

A bajnok

című, most prezentálandó hagyatéki szöveghez fűződnek az alábbi eligazító-tájéoló sorok:

A *bajnok* hagyatéki dossziéjában, a szöveg datálását megkönnyítendő számunkra, egy rendetlenül kitépelt, hevenyészve összehajtogatott újságkivágás² találtatott (Hajnóczy egyik kedves szenvedő szerkezetével élve): *Ki az öreg? Sportolói korátlagok a mérlegen*. Az egyik hasáb kék filctollal szokásos módon bekeretezve, aláhúzva (ismerős előkészítő munka ez már a hagyatéki dobozok vállaltójának):

„Átlagon felüli monotonia-tűréssel kell rendelkezniök azoknak, akik 8–9 éves korukban rendszeres, mindennapos edzésen vesznek részt. Ellenkező esetben 14–16 éves korukban – 8–10 évi edzés, versenyzés után – telítődnek, elidegenednek a versenyzéstől, de még az úszástól is. Ha a gyermek életrendjében az úszás elsősorban játékot, szórakozást, szívesen vállalt fizikai aktivitást, viszonylag kötetlen elfoglaltságot jelent, akkor csökkenő lesz a jelenleg még nagyméretű lemorzsolódás a legjobb körében. Mert a természetes az, ha valaki ki-forrott, érett korában nyújtja a legjobb teljesítményeket.”³

² („Ő viszont, talán hogy elviselje valahogy Krisztina éneklését és zongorázását, egy füzetre gondolt, amelyben különféle újságokból kivágott cikkek és főként képek voltak olvashatók és láthatók; különösen egy képre emlékezett a lány klimpírozását hallgatva: a kép alá írt szöveg csupán ennyi volt: Fejvadászok Malajziában. A kép egy géppisztolyt vagy más lőfegyver csövét megragadó egyenruhás katonát és egy civil öltözképet viselő férfit ábrázolt, amint hajánál fogva egy levágott emberi fejet tartanak. [...]” A *halál kilovagolt Perzsiából*, 184. (A lapszámokat a továbbiakban is az Osiris 2007-es gyűjteményes kiadásából közöljük: *Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai*, szerk. Reményi József Tamás, Osiris, Budapest, 2007. A hagyaték 9. dobozában megtaláltuk e gondosan kivágott vagy épp kitépelt képeket. Lásd e fotók mint *képmások* értelmezését Németh Gábor tanulmányában: Németh Gábor, *A látvány mint látomás: Hajnóczy (meg)talált képeiről = Énekelt, és táncolt, mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, (Hajnóczy-tanulmányok 4.) szerk. Cserjés Katalin és Nagy Tamás, Lectum, Szeged, 2012, 111–117.

³ Hajnóczy Péter maga is 1955-től versenyszerűen úszott az Óbudai Hajógyár egyesületében, 1957-ig mellúszóként serdülőversenyeken rendszeresen dobogós helyezést ért el. 56-57 után következik be

A cikk a *Magyarország* sportrovatából való, az 1972/32-es számból, így a kőre épülő Hajnóczy-szöveg keletkezési ideje is nagyjából behatárolható.

Ha ezt az 1972-es évszámot vesszük alapul, és végiglapozzuk Hoványi Márton és Herczeg Sára katalógusát (*Folyamatban. Az életmű datálásáról*), mely az *énekel, és táncolt, mint egy szatír* című konferenciakötethez⁴ készült, akkor ebből az esztendőből és környezetéből fontos szövegek köszönnek ki az érdeklődőnek: *A nagy jogi légzés* (06.23–25.)⁵; *Az elkülönítő* (04.06); *Gondnok*; *Jézus* (1972–1975); *Ló a keramiton* (1970–73); *Partizánok* (1970–73), s ugyanez a katalógus *A bajnok*ról is tudni véli, hogy 08.22.–09.09-ig íródott, évet azonban e szövegnél – érthetően, mert nincsen honnan – nem tüntetnek fel a táblázat létrehozói. E hónap- és napszámokat pedig a kéziratról olvashatja le a hagyaték vizsgálója (a szerző a kézírásos, nyilvánvalóan első, sokszorosan korrigált változatban két-három naponként új dátumot jelöl a lap szélén kék filctollal vagy golyóstollal⁶).

Ha azonban figyelmesebbek vagyunk, látnunk kell, hogy az 1. számot viselő doboz (Reményi József Tamás előkészítő számozása) paksamétája legtetején, a vaskos irat-halom élén nem egy, hanem két *Bajnok*-szöveg van. Reményi József Tamás az *Utószóban* az általunk most vizsgálni kívánt szövegre (1. doboz 2. dokumentum – a szegedi hagyatékgyűjtők beszámolója) utal mint filmes anyagra. Hoványi Márton és Herczeg Sára ugyancsak így járnak el. Ámde a dobozban, az 1.1. alatt található *még egy* dokumentum: megviselt, sokszorosan kitépett, egyharmadrészt üres, kék színű, spirál, csíkos füzet, melynek tetején, Hajnóczy kézírásával, piros nyomtatott nagybetűkkel áll, hogy *FONTOS!!* (így), alatta kék tollal, diszkrétén: *Jegyzet*; mindez pedig óriási zsírkérta-betűkkel még egyszer keresztül-írva, hogy a vignetta-résről is lelóg a felirat: *JEGYZET*, és ez vastagon alá is van húzva. Reményi József Tamás viszont, ugyanerre a füzetre, saját megszokott, eligazító szándékú címkézésével ezt írja: *Filmvázlat: A BAJNOK. 1976–77. A másik végéről: ÖNÉLETRAJZ* (utóbbi így is van, csak most már a dátumban is elbizonytalanodunk, a dokumentumok kapcsolatában pedig végképp). Ebben a vékonyra kitépkedett spirálfüzetben ugyanis egy meglehetősen rejtélyes, szokatlan, sőt példátlan szabályossággal megírt, 179 (így!) vázlatpontból vagy tételmondatból álló, 24 oldalas, szép kalligráfiájú, rendezett, ámde lényegében olvashatatlan (folyamatos olvasásra nem alkalmas, már-már grafológusi betűzgetésért és értelmezésért kiáltó) hosszúsűzöveg található, amely filmvázlatnak, úgy tűnik, valóban megfelelne (s akkor a vázlatpontok egy-egy képi jelenetet, snittet, kameraállást, vágást jelentenének), de *bajnok*ról e szöveg nem látszik szót ej-

az a törés, amely a fiút eltéríti nemzedéktársai pályájának „helyénvaló menetrendjétől”. A klubtársak, edzők közül sokan disszidáltak, az uszodai közösség (Hajnóczy maga használja feltétel nélkül ezt a kifejezést) elenyészik, s marad a nyomában az a nehezen körvonalazható veszteségérzet, amelynek talán legesszenciálisabb megfogalmazása lesz majd egy 1980-as rövidnovella, *A farmer*. Vö. Reményi József Tamás, *Egy szerep keres egy szerzőt = Hajnóczy Péter összegyűjtött munkái: Kisregények és más írások*, szerk. Mátis Livia, Reményi József Tamás, Budapest, Századvég, 1993, 334.

⁴ *énekel, és táncolt, mint egy szatír: Nem szűnő párbeszédben*, (Hajnóczy-tanulmányok 4.) szerk. Cserjés Katalin és Nagy Tamás, Lectum, Szeged, 2012, 195–208.

⁵ E szöveg, avagy éppen hogy hiányzó, netán konstruált vagy cím-kisajátító szöveg története Nagy Tamás kiváló kötetéhez kötődik: Hajnóczy Péter, *A nagy jogi légzés*, In H. P., *Jelentések a süllyesztőből: Az elkülönítő és más írások*, szerk. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013, 305–330.

⁶ Németh Gábor mondja több ízben is, hogy a hagyatékklapok egyetlen hiteles megjelentetési módja tkp. csupán a *facsimile* lehetne.

teni. Inkább *A fűtő* vagy a vele rokon, előkép-jellegű *Kondor-töredék* világrajzát tűnik filmre árnialni. E – meggyőződéseim szerint – igen fontos, nagyobb erőbefektetést kívánó szöveget dátumok egyáltalában nem kísérik. Erről a talányos munkáról egyelőre hallgatnom kell. Amiről szólhatok: a *másik Bajnok*, az pedig sokkal inkább valószínűsíthető 1972 tájára, nem csupán a belé helyezett újságkivágás miatt. Ennek viszont a műfaja lesz az, ami legalábbis kétséges. Továbbá a szöveg iránya, jelentése és lezárt vagy félbehagyott volta...⁷

*

A publikáció szerkezetéről

Korábban arra gondoltunk, hogy *A bajnok* teljes szövegét javítatlan gépirat formájában közöljük. A szöveg nem volt véglegesített, a szerző nem tett még pontot munkája végére (nem korrigált), mi pedig úgy adtuk volna közre, amint szerzője évtizedekkel ezelőtt letette mellé a „tollat”... Bízunk benne, hogy a szöveg olvasói érdeklődő figyelemmel olvassák majd egybe az írást Hajnóczy Péter egyéb filmes próbálkozásaival.

Végül mégis amellett döntöttünk, hogy a valószínűleg Fábiánné Csöpike állandó gépíró nő bepötyögte, erősen hibás gépirat-eredetszövegből csupán néhány oldalt mutatunk be mint facsimilét. A jobb olvashatóság, így a szerzőhöz való erősebb lojalitás okán a Nagy Tamás dr. által kijavított, többszörösen átgondolt, ellenőrzött, semmit hozzá nem tévő szöveget közöljük, a befogadói munka megkönnyítése végett.

A *bajnok* szövegének közlését követően a Mesterkurzus résztvevőinek kiselőadásaiból válogattunk. E munkák *A bajnok* világán kívül a kurzus drámai és filmes tájékozódásához, bizonyos megkerülhetetlen elméleti kérdésekhez, illetve a hagyaték gondozás új útjaihoz, terveihez, a szöveg megőrzési munka felvázolásához és a Szépvölgyi Aliz-hagyaték bemutatásához kapcsolódnak.

2019. március 31.

⁷ A *bajnokról* szóló elemző tanulmány megjelent a 2017-es ACTÁ-ban. Ld. Cserjés Katalin, Hajnóczy Péter: *A bajnok (Filmvázlat) Feltárási kísérlet a műfaj és a szerkezet felől – és további etűdök az autotextualitás és a kísérletező eklektika irányából*. In Acta Historiae Litterarum Hungaricum. A Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalmi Tanszékének évkönyve 33. Új folyam 2.

HAJNÓCZY PÉTER

A bajnok*

1.

S. 25 éves fiatalember, kezdő író, felkereste Márait, aki egy neves amatőr színjátszó-csoport vezetője volt, elmondott egy történetet, amelyből „talán commedia dell’arte előadást lehetne csinálni”.

A fiú, magyarázta Márainak, egy kis egyesületben úszik, egyedül az uszodában érzi boldognak magát. (Természetesen, dramaturgiai ellenpontként, ábrázolni kell a fiúnak a szüleihez, az iskolához, a tanárokhoz stb. fűződő kapcsolatát. Nem tér ki minden apró részletre, csak annyit mond el, hogy Márai eldönthesse: előadható-e a történet).

Tehát a fiú egy kis egyesület tagja, az edzések inkább fürdésnek, lubickolásnak nevezhetők – Magyarországon akkoriban ismerkedtek a szakemberek az ausztrál és az amerikai edzésmódszerekkel, és csak egyetlen edző alkalmazta őket –, az 1000-1500 méter leúszása után az edző két vásott vízipólólabdát dobott a medencébe, s a „békák” addig játszottak, amíg ki nem zavarták őket a medencéből.

A fiú hamarosan kitűnt társai közül az edzéseken, könnyedén, minden erőlködés nélkül úszott, s láthatólag semmi erőfeszítésbe nem került, hogy úszásnemében fölényesen verjen bárkit, bármilyen távon az egyesület tagjai közül. Korcsoportjában egymás után nyerte a versenyeket, egy év múlva meghívják az utánpótlás-válogatott edzéseire. Itt már havonta „kalóriapénzt” kap, az összeget az edzésen végzett munka és a versenyeredmények alapján állapították meg. Szülei és tanárai bizonyos ámulattal és tisztelettel nézik a fiút. – Cigarettára gyújtott, és mutatóját a magasba emelte, mint aki fokozott figyelmet kér.

Az edzések most már nem fürdésből, lubickolásból és labdázásból álltak. Az új edzésmódszerrel dolgozott minden egyesület, a kisegységeket feloszlatták, a „tehetséges embereket” átvették, a többi szélnek eresztették. Az úszósport vezetői rádöbbenek arra, hogy csak az új edzésmódszerek következetes alkalmazásával nevelhetnek a régi csillagokhoz hasonló versenyzőket, s időt, pénzt és fáradságot csak a tehetségesekre érdemes fordítani.

Az új edzésmódszer lényege a szakadatlan, a teljesítőképesség határáig növelt megterhelés volt. Az edzéseken leúszott táv 10-15 ezer méterre növekedett, és ezt a távot most nem volt elég „végigfürödni”. (Most nincs értelme, mondta Márainak,

* A vizsgált hagyatéki szöveg javított változata, Nagy Tamás dr. kezétől. Tisztelegve így is barátunk és munkatársunk emléke, nem múltó jelenléte előtt. (Cserjés Katalin)

hogy részletezze, hogyan vezetnek le egy ilyen edzést. Ha Márai használhatónak ítéli az anyagot, ez a részletezés elkerülhetetlen).

A fiú, aki egyre jobb időket úszott, és egymás után nyerte a versenyeket, lassan gyűlölni kezdte az úszást. Ugyanakkor látta, hogy környezete egyre jobban tiszteli, talán a jövő olimpiai bajnokát, döbbenetes világcsúcsok tulajdonosát látják benne, s ez a megbecsülés természete szerint csökken, ha alatta marad a várakozásoknak, s növekszik, ha túlszárnyalja tegnapi eredményeit. Így tehát a testét tartja ellenségének, amelyet szüntelenül gyötörnie kell, hogy megfeleljen a bajnokjelölt iránt táplált követelő reményeknek.

Uszodán kívül töltött perceit beosztják és ellenőrzik. Orvos írja elő az étrendjét, versenyekre pszichológus közreműködésével készül. Edzéseken szenzációs időket úszik, nevezik az Európa-bajnokságra. A verseny előtt néhány héttel összeroppan. Az edzéseken csapnivaló időket úszik, közönyösen, lélektelenül rója a hosszakat. Kimarad a csapatból, egy darabig a Sportkórház idegosztályán kezelik.

Egy gyárban helyezkedik el, ahol az udvart söpri. Csöndes, szerény és alázatos. Helyzetével elégedett, mert igazságosnak érzi. Hiszen nem felelt meg a várakozásoknak, nem tudott bajnökká válni, s ezért nem mások a felelősek. Álma egy szerény zug valahol a külvárosban, ahol hasonlóan szerény és csúnya kis asszonnyal éldegél majd. (Őszintén úgy érzi, hogy egy szép nőhöz ugyanúgy nincs joga, mint azokhoz a kiváltságokhoz, amelyekben egy bajnokjelölt részesül.) Kopott ruhában, vásott cipőben jár. Rendszeresen eljár egy uszodába, ahol nem ismerik. Leúszik 10-15 ezer métert, mint régen, az edzéseken. Aztán hazamegy.

Elhallgatott és feszült, várakozó arccal nézett Máraira.

Márai kijelentette, hogy a történetet sem *commedia dell'arte*, sem más formában színpadon előadni nem lehet.

– Ez filmtéma – magyarázta S.-nek. – Ebből az anyagból filmet lehetne készíteni, ez filmszerű történet...

Természetesen az ügy nem olyan egyszerű, vegyük például a helyszínt... Arról szó sem lehet, hogy nyilvános uszodában forgassanak, ez mindenki előtt világos. Egyébként: S. hány szereplővel képzelte el ezt a „*commedia dell'arte*” színdarabot? S. zavartan vállat vont, és megrázta a fejét. – Nézzük csak – Márai számolni kezdett az ujjain. – Felvevőgépeket kiveszünk a kölcsönzőből. Ehhez három ember kell, egy, aki kiveszi a filmfelvétel, és két kezes. Aztán a helyszín, a szereplők. A város szélén a régi agyagbányákban sok apró tó van, nyilván sokan vízbe fulladnak ott, az újság gyakran ad hírt ilyen halálesetekről.

Elnézést kér, hogy közbevág, mondta S., de ami az előbbi kérdést, a szereplők számát illeti, neki javaslata lenne. Évekkel ezelőtt versenyszerűen úszott – az nem azt jelenti, hogy megtörtént esetet mondott el –, s így nyugodtan állíthatja, hogy hat szereplő éppen elég. A rendező, az edző, a bajnokjelölt, és a három „deszka”.

– „Deszka”? - rázta a fejét Márai. – Ez érdekes!

S. magyarázatából kiderült, hogy az uszodában a töltelékembereket nevezik „deszkának”. Minden sportágban van „deszka”, egyszerűen nélkülözhetetlenek, csak a nevük más. A deszka az az ember, akit nem tartanak tehetségesnek, de szinte fanatikusan szorgalmas, az edzéseken ők húzzák a bajnokot.

Márai jegyzetfüzetet és golyóstollat vett elő a zsebéből, és a füzet fölé hajolva írni kezdett.

S. felállt, egyik lábáról a másikra nehezedett, és zavart arckifejezéssel megkérdezte, merre találja a vécét. Márai letette a füzetet és a tollat az asztalra, felállt, és kikísérte S.-t.

Mikor S. jó tíz perc múlva visszatért a szobába, Márai mozdulatlanul nézte a fektetett füzetet.

Ami a szereplőket illeti, úgy gondolja, szívesen vállalnák a munkát az amatőrszínészek. Aztán 3-400 méter filmet kell venni – ez lesz a legtöbb kiadásuk.

S. kotorászni kezdett a zsebeiben, és a nadrágzsebéből egy gyűrt húsforintost halászott ki.

– A többit... – nyögte ki – a többit majd...

Márai mosolyogva megrázta a fejét. Egyelőre még csak a tervezésnél tartanak, majd ha beszélt már a többiekkel, és mindenki elvállalja a feladatot, amelyet kiosztanak rá, akkor majd készítenek egy minden részletre kiterjedő költségvetést. Természetes, gondolnak előre nem látható körülményekre is.

S. visszagyűrte a húsforintost a nadrágzsebébe.

Először is egy olyan tavat kell szerezni, mondta Márai, egy olyan elhagyott kis tavat valami régi agyagbányában. Fel kell deríteni a terepet. Ha a tó már megvan, és minden szempontból megfelelőnek találják, továbbmehetnek egy lépéssel: engedélyt kell kérniük a Kerületi Tanács Kulturális Osztályától, hogy amatőrfilm-készítés idejére háborítatlanul a tónál tartózkodhassanak. Néhány nappal többet kell kérvényezni, mint amennyi feltétlenül szükséges, hiszen mindig történhet valami, ami lassítja a munkát. Sátorakat kell beszerezni, hat személy részére – feltéve, hogy csakugyan hatan lesznek – gumimatracokat, szúnyoghálót, vadászkest, gyufát és még egy csomó apróságot. Aztán nem lehetetlen, hogy a tó környékét tűzrendészeti szempontból is ellenőrzik, hiszen tábor tüzet is rakhatnánk, és a „filmeseknek” vízijártassági bizonyítványt kell szerezniük, vagy úszómesteri igazolást, hogy legalább 300 métert pihenés nélkül végig tudnak úszni.

Még ma este beszélni fog a színjátszócsoporthoz tagjaival, mondta Márai, és megbeszéli velük a feladatokat. Úgy érzi, ki kell jelentenie S.-nek, ezekhez a fiatalemberekhez őszinte barátság fűzi, és reméli, azok is hasonlóan éreznek iránta. Ő a színjátszócsoporthoz vezetője, de ez nem jelenti azt, hogy jogában vagy szándékában állna a csoport tagjai közül bárkivel is éreztetni a hatalmát. Azt javasolná S.-nek, hívja fel másnap délelőtt 10 óra 30 perckor telefonon, hogy értesíthesse a fejleményekről. Annyit már elárulhat most is, hogy javasolni fogja, hogy S.-re osszák a bajnokjelölt

szerepét, hiszen S. úszóversenyző volt, s ez a szerep szempontjából előny a többiekkel szemben.

Felállt, kezét nyújtott S.-nek.

- Gratulálok – mondta – ehhez a kiváló történethez.
- Köszönöm – hebegte S. –, de igazán nem érdemlem meg...

Márai megrázta a fejét.

– Talán nem tudod, de manapság valóságos kincs egy igazi filmtörténet. Ez a történet a méhében hordozza egy remekmű lehetőségét.

A történet önmagában még nem jelent semmit... – S. a cipője orrát nézte. – Minden azon múlik, hogyan sikerül megvalósítani a filmvásznon. – Felnézett, Márai szemét kereste.

– Én úgy tudom, amatőrfilmek nem kerülhetnek a közönség elé... legfeljebb valami klub, zártkörű vetítés...

– Hogy milyen filmek kerülhetnek a közönség elé, az nem ránk tartozik – vont a szemöldökét Márai. – A mi megbízatásunk, hogy munkánk révén – képességeinkhez mérten – építő módon alakítsuk, befolyásoljuk a közönség ízlését. A film a televízió térhódítása ellenére hatalmas tömegeket vonz bűvkörébe – tehát azok, akik filmet készítenek, roppant felelősség súlyát hordozzák!

S. szeme fölcsillant, szája széle remegni kezdett.

– Tehát van valami lehetőség... Az S. szájából kibukó mondat, amely nem felelt meg a klisé szabályainak, és emberi, leplezetlen szavakat mondott, ahelyett, hogy mindannyiuk szokása szerint, klisévé torzította volna mondanivalóját, hogy valami okból ne tudja a másik, hogy mi az igazi véleménye, megdöbbenett. És azonnal kiigazította a mondatot: „Az arra illetékeseknek nyilván lehetőséget nyújtanak arra, hogy a közösséggel megismertessék a sikerült műveket.”

Márai elnéző mosollyal rázta a fejét, mint aki arra kényszerül, hogy nyilvánvaló tényeket magyarázgasson:

– Ha beszerezzük a szükséges engedélyeket és a felszerelést, senki nem akadályozhatja meg, hogy filmet forgassunk.

2.

Márainál találkoztak, hogy „részletesen megtárgyalják a tennivalókat és összeismerkedjenek”. Egyedül S. nem ismerte a két fiatalembert és a lányt, aki csak akkor szólalt meg, ha Márai mondott neki valamit. S. kissé zavartan és feszengve ült a széken, s ahogy látta, a többiek is. Márai rákiáltott a lányra, hogy menjen a konyhába, és főzzön feketekávét.

- Nincs kávé – mondta a lány.
- Konyakot! – utasította Márai.
- Nincs konyak – rázta a fejét a lány.
- Teát és szendvicseket!
- Tea sincs és kenyér sincs. – A lány széttárta a karját.

– Vizeket, tálcán! – rendelkezett Márai.

A lány bólintott, és kiment a szobából.

– A feleségem – fordult S.-hez. – Tegnap esküdtünk. Nem volt semmi ceremónia.

– Mindannyian – mondta –, egyszer mindannyian...

– Az életet – szólalt meg az egyik fiatalember – nem élhetjük le egyedül. Szükségünk van egy társra, valakire, aki jóban-rosszban mellettünk van. – Kockás ingéről lecsippentett egy cérnaszálat.

A másik fiatalember, aki kopott, mustárszínű kordnadrágot és hófehér inget viselt, mutatójával tréfásan megfenyegette Márait.

– Barátunk nem is tudja, micsoda kincset talált! Katóka valóságos tündér!

Márai megjátszott zavarral tiltakozott. A napot csak nyugtával szabad dicsérni. Katóka valóban csöndesnek, szelídnek és szolgálatkészeknek látszik –, de ki tekinthet bele egy női szívbe? Ki ismerheti lelke mélyén rejtegetett gondolatait és vágyait? A feltétel nélküli, vak bizalom számtalan tragédiát okozott már. De omnibus dubitanti. Mindenben kételkedni kell, hogy a sors csapásai, amelyek mindenkit elérhetnek, ne ériék készületlenül az előrelátó embert.

A szobába lépett Márai felesége, kezében tálca, a tálcán vízzel telt poharak. Az asztalra tette a tálcát, és mosolyogva mondta:

– Lássatok hozzá bátran! Ha elfogy, hozok még, ne kéressétek magatokat!

– Csak semmi ceremónia! – mutatott a tálcára Márai. – Éreztétek magatokat otthon! Akár a cipőötöket is levethetitek, zokniban kényelmesebb üldögelni!

Lehajolt, kifűzte és lelökte a cipőjét.

– A természetes életmódnál nincs egészségesebb!

A kockás inges fiatalember is levette a cipőjét, a kordnadrágos fiatalember követte a példát. Végül S. is lehajolt, és fűzni kezdte a cipőjét.

– Természetesen én sem maradhatok el! – mosolygott Márai felesége, és a földre rúgta a szandálját. Fölemelt a tálcáról egy pohár vizet.

– Egészségetekre! – A társaságra emelte, és félig kihörpintette a poharat.

– Egészségünkre! Kedves egészségünkre! – Mindenki fölemelt egy poharat.

– Koccintsunk! – ajánlotta a kockás inges fiatalember.

– Miért ne? A tréfa kedvéért! – tette hozzá a kordnadrágos, fehér inges fiatalember.

Márai felesége fölemelte a tálcáról a poharat.

– Félig telt pohárral nem illik koccintani, de tegyünk úgy, mintha tele lenne ez a pohár!

Koccintottak, fenéig ürítették a poharakat. A kockás inges fiatalember hirtelen előrehajolt a széken, arca kivörösödött, és hosszan, recsegetve szellentett.

Harsogó nevetés tört ki a szobában. „Kedves egészségedre!” kiáltások hangzottak. „Ez aztán a tréfa!” – mondta Márai. A szemeit törölgette, szinte fuldoklott a nevetéstől. A kordnadrágos fiatalember a combjait csapkodta a tenyerével. A kockás inges tréfamester rezzenéstelen faarccal ült a helyén, mint akinek sejtelve sincs,

hogy mi lehet a nagy vidámság oka. S. Márai feleségét nézte, aki lassan lecsúszott a székeről, és a szőnyegen feküdt, egyik lábát felhúzta, és a hátán hemperegve nevetett tovább. S. minden erejéből nevetett, és szemét Márai feleségének meztelen combjaira szögezte. A teli torokból nevetők minduntalan egymásra néztek, s a másik könnyes, teli torokból nevető arca láttán újult erővel rázta őket a nevetés. A kockás inges változatlanul merev, mozdulatlan arccal ült a helyén, Márai felesége a szőnyegen hempergett, lábait a levegőbe rúgta. Hörgő, fuldokló kiáltások hallatszottak.

- Hogy kalimpál a lábaival!
- Milyen komoly képet vág!
- Mint aki háromig sem tud számolni!
- Mindjárt magára csavarja a szőnyeget!
- Mint akinek sejtelme sincs, hogy milyen tréfán mulat a társaság!

Mikor lassan elült a nevetés, Márainé feltápáskodott a szőnyegről, tálcára szedte az üres poharakat, és kiment a konyhába, „hiszen most igazán mindannyiukra ráfér egy kis frissítő”. Márai tekintetét S. arcára függesztette. Reméli, mondta, S. tettségét megnyerte a társaság, „ez a mi összeszokott kis társaságunk”. S. nem állta Márai pillantását, a szőnyegre nézett, majd zavartan elfordította a fejét, a cipője orrát nézte. Márai talán észrevette, hogy a felesége combját nézi... Hirtelen eltátotta a száját, és hangosan felbőfögött. Kitört a nevetés, talán még harsányabban, mint az imént. A kockás inges fiatalember ültében az asztalon keresztül megragadta és erősen megrázta S. kezét.

– Legény a talpán! – kiáltotta a kordnadrágos, fehéringes fiatalember. – Igazi mókamester!

– A természetes viselkedés a legfontosabb! – Márai hátravetette magát a széken, vállait ütemesen rázta a nevetés – Elvégre nem idegenek, hanem egymás között vagyunk!

Márai felesége csaknem elejtette a vizespohárral megrakott tálcát, mikor a szobába lépve elmondták neki S. tréfáját. Kirobbant belőle a nevetés, és cinkosan S.-re hunyorított. Megjegyezte, hogy aki ilyen rövid idő alatt egy csaknem idegen társaság középpontja lett, annak biztosan sikerei vannak a nőknél! S. az asszonyra nézett, aztán Máraira kapta a szemét. Fölvonta a vállát, és kivörösödött fülekkel, a szót Máraihoz, mint házigazdához intézve, bocsánatot kért az egész társaságtól, ha esetleg nem úgy viselkedett, ahogy az írott és íratlan illemszabályok előírják; mentségére azt tudná felhozni, hogy zavarban van, mint mindig ismeretlen emberek között, alaptermészete szerint félénk és félszeg, és így gyakran tesz szinte alkata ellenére olyasmit, amivel ellensúlyozni akarja ezt a félszegségét.

Márai leintette, csak ne szabadkozzék! Ami őt illeti, nagyon örül, hogy S. alkalmazkodik a társasághoz, amely szemmel láthatólag máris megkedvelte, beleértve saját feleségét is. Csak ne tiltakozzék, és ne higgyen másnak, csak a tulajdon szemének: csak rá kell nézni Katóka kipirult arcára, csillogó szemekre! A maga részéről egyenesen szükségesnek találja, hogy a társaságba időről időre „új arcokat” vonja-

nak be. Ez valóságos varázserő, amely a megszokott kapcsolatoknak mintegy sajátos visszfényt kölcsönöz.

– A feleségem nem a tulajdonom – emelte fel az ujját Márai –, mint ahogy én sem vagyok az ő tulajdona. Szabadon rendelkezünk érzelmeinkkel.

Katóka Márai fölé hajolt, és cuppanós pusztit nyomott a homlokára.

A kockás inges és kordnadrágos fiatalember a lábával dobogott, tapsolt és hangos éljént kiáltott. S. széke mélyébe húzódva alig érthető szavakat mormogott, „illetlen viselkedést” emlegetve.

S. talán félreértette őt, mondta Márai, nyilván azért, mert amit mondott, nem volt egészen világos és egyértelmű; egyszóval jobb, ha most azonnal tisztázzák ezt a kínos félreértést. Ha talán egy pillanatig is úgy gondolta S., hogy össze akarja boronálni a feleségével, bármilyen okból, az csakis az ő hibájából történhetett, mert nem fogalmazott pontosan. De hát ennek a kényelem, a lustaság és a megszokás az oka, mivel ez az ő kis társaságuk minden tagja már félszavakból is tökéletesen érti a másikat. Ő szándéka szerint nem akart közölni semmi mást S.-sel, csak a nyilvánvaló tény, hogy viselkedése révén kedvező benyomást tett úgy barátaira, mint a feleségére, és ő ennek nagyon örül, hiszen remélhetőleg együtt fognak dolgozni – tüstént megbeszélik a munkával kapcsolatos kérdéseket, és ez a személyét fogadó osztatlan rokonszenv munkájuk sikerének záloga lehet. Tehát nem biztatta S.-t a feleségével kapcsolatban, ellenkezőleg: egyszerűen hagyja történni a dolgokat. Bátorítón S.-re mosolygott.

– Meg kell bízunk egymásban ahhoz, hogy barátokká legyünk és fegyvertársak a művészi munkában.

– Javaslom, hogy ürítsük poharunkat erre a barátságra. – A kockás inges felemelte a poharát.

– Csatlakozom a javaslatához! – mondta a kordnadrágos fiatalember.

Mindannyian koccintásra emelték a poharukat, Márai felesége mosolyogva S.-re hunyorított.

3.

S. nyolc nappal később, délelőtt fél tízkor egy eszpresszóban találkozott Máraival. Márai közölte, hogy egyik „barátja és munkatársa” fölkeresett egy kis tavat egy elhagyott agyagbányában, ő pedig beszerezte a szükséges engedélyeket, és gondoskodott a felszerelésről. Előhúzza irattárcáját, papírlapokat vett elő, és átnyújtotta őket S.-nek. Az első a Kulturális Osztály engedélye volt, amely nem emelt kifogást az ellen, hogy „nevezett személyek amatőrfilm készítése céljából saját költségükön a Fővárosi Tanács tulajdonában lévő ingatlanon legfeljebb 60 nap időtartamra tevékenykedjenek”. A Tűzrendészeti Parancsnokság is engedélyezte „az állandó bejelentett lakással rendelkező személyek fényképezés általi művészi tevékenységét”. A többi engedély hasonlított az előzőkre; mindegyikben hangsúlyozták, hogy „a művészek munkájukat saját felelősségükre végezhetik”.

S. hüledezve hallgatta, hogy – nyilván Márai irányításával és szervezésével – már a felvevőgépet, a filmet, a sátrakat, egyszerűen minden szükségeset beszereztek. Márai előhúzta a zsebéből a költségvetést, amelyhez számlákat erősítettek; S. – felkészült a kiadásokra – a zsebébe nyúlt, és átnyújtotta Márainak az összeget, amely a kiadások egyenlő elosztásával rá esett.

S. kérdésére, hogy a hat szereplő helyett miért csak öt vesz részt a munkában, Márai azt válaszolta, hogy ezt a döntést részben takarékosági okokból, részben azért hozták, mert ha jól megfontolják a dolgot, öt személynél többre nincs is szükségük. A bajnokunk, ugye, az megvan, ő csakugyan nem nélkülözhető, akár a „deszkák”, akik feleségével együtt az eredeti terv szerint hárman lesznek. Az edző és a rendező munkáját, ki majd a filmfelvevő gépet kezeli, véleménye szerint egy ember is elvégezheti. Ő az egyetlen, aki nem tud úszni a társaságban, mosolygott S.-re, víziszonya van, így csak a parton hasznosíthatja magát. Ami az úszás szakmai kérdéseit illeti, a „bajnok” és bizonyos szakkönyvek útbaigazítására szorítkozik – már be is szerezte ezeket a szakkönyveket. Véleménye szerint nem a sportbeli jártasság a legfontosabb – legalábbis ami a rendezőt illeti –, hanem a felvevőgép kezelése, az, hogy mi kerül majd a filmszalagra. Reméli, egy hónap alatt sikerül befejezni a munkát.

– Nem túlságosan hosszú idő ez? – kérdezte S. Az emberek néhányszor beugranak a vízbe, úsznak 3-4 hosszú, kissé megjátszák a holtfáradt, elgyötört versenyzőt... Néhány próba után meggyőződése, hogy hitelesen játszák majd ezt a szerepet.

Neki olyan szereplőkre van szüksége, mondta Márai, akik nem „hitelesen” fáradtak és elgyötörtek a munkától, hanem valóban azok. Tervei szerint úgy történik minden, ahogy a „profik” edzésein szokott történni – legalábbis ami a megterhelést illeti. Minden szereplő leússza a napi 10-15 ezer métert – eleinte talán 5-6 részletben. Az uszodában, ahová napozni jár, nem egy öregasszonyt látott, akik megállás nélkül akár két teljes órán át róják a hosszakat. Természetesen tudja, hogy a terhelés nem a méterek számában fejezhető ki – de hiszen S. ezt sokkal jobban tudja, mint ő.

– Sípot, stopperórát és vétagokra erősíthető súlyokat is beszereztem – mondta Márai. – Ezekkel a súlyokkal úszol. De micsoda élvezet lesz az úszás, ha leveszem a súlyokat!

S. mosolyogva megjegyezte, hogy Márai „igazi mesteredzővé” vált néhány nap alatt.

– Azt akarom, hogy győzzél, és győzni is fogsz. – Tekintetét S. arcába szúrta.

S. elmosolyodott, biccentett, mint aki tudja, mi a szerepe.

– És a szúnyogok? – Aggodalmas képet vágott. – Hogyan fogunk aludni a szúnyogoktól, elvégre 8-10 óra háborítatlan pihenésre van szükségem!

– Szúnyogháló – mondta Márai. – Chemotox. Tartalék-szúnyogháló.

S. hangosan fölnevetett.

– Ti aztán mindenre gondoltok!

– Ezek csak nélkülözhetetlen apróságok – mondta Márai. – Ha majd fölverik a sátrakat az agyagbányánál, majd akkor derül ki: épp azt nem szereztük be, ami a legfontosabb! Mondjuk, megfélekeztek a konzervnyitóról!

– Például: labda – mondta S. – A játék reménye nélkül a munka igen könnyen elviselhetetlen robottá válhat!

– Beszereztük a labdát – mondta Márai. – Két labdánk van; egy nagyobb és egy kisebb. S. nyilván csak rápillantott a „kölségvetésre”, és nem olvasta végig figyelmesen a beszerzett tárgyak listáját.

– Bogrács, petrolfőző, mentőőv! – S. összeráncolta a homlokát.

– Gumimatrac – mondta Márai –, vízhatlan sátorlapok, cövekek, utászásó, vadaszkés.

– Konzervnyitó – mondta S. – Tartalék-konzervnyitó.

– Gyufa, vécépapír, biztosítótű, varrókészlet. Márai fölényesen mosolygott.

– Telepes magnetofon, táskarádió, detektívregények. Csak semmi komoly olvasmány – tette hozzá. – A súlyos fizikai megterhelést könnyű, ártalmatlan időbeosztással kell ellensúlyozni. És ami S.-t, a jövő ígérését, a bajnokot illeti: semmi cigaretta, semmi szeszes ital! Ha mindenben követi az utasításait, a lemondás, a munka, az akaraterő előbb-utóbb meghozza gyümölcsét.

Márai S. kezére tette a kezét.

– Bíznod kell bennem, és nem bízatsz senki másban, csak bennem. Az edződ vagyok, és felelősséggel kijelentem: egyedül rajtad múlik, hogy valóra váltsd akár a legszebb reményeket.

S. ünnepélyesen kijelentette, hogy mindenben aláveti magát edzője utasításainak.

A jutalom nem fog elmaradni, bólogatott Márai. Elvégre egy kivételes tehetségnek bizonyos juttatásokban kell részesülnie, kiváltságok illetik meg, amelyekre természetesen a legszorgalmasabb „deszka” sem tarthat igényt. Ezek a „kiváltságok” persze csak jelképesek –, ami a pénzben kifejezhető értéket illeti. Apró dolgok talán, de egyedül a bajnokot illetik. – Márai szemét az asztallapra szőgezte, mint aki egy láthatatlan forgatókönyvet böngész.

– Kb. három hét múlva kiégsz, összeroppansz. – Ujjai pattogtak az asztallapon. – Bukás. Söprögetés a gyárudvaron. Menekülés a világ elől. Magányos úszás a tóban, éjszakánként. Hallod az edző hangját, a pattogó, kurta utasításokat. Hallod a társak, a „deszkák” zihálását. Boldog vagy.

Van egy ötlete, mondta S., majd Márai mint a film rendezője, eldönti, használható-e. A „bajnok” miért csak az uszodában érzi jól magát? A film elején egy kurta képsor ábrázolhatná a szülőket, a tanárokat. Mondjuk a fiú 13-14 éves, és az iskolában az a feladata, hogy kívülről kell megtanulnia a Toldit vagy a János vitézt. Otthon minden este kikérdezi az apja, kezében a könyv, ellenőrzi a szöveget. Az iskolában a tanár feleltet, kezében a könyv, ellenőrzi a szöveget.

S. várakozón Márait nézett.

– Nagyszerű ötlet, mondta Márai, feltétlenül megvalósítják. Két feketét ittak, S. tiltakozása ellenére Márai fizetett. Kiléptek az utcára, Márai megszorította S. karját.

– Egy kis próba a forgatás előtt. Sétáljunk egy kicsit.

– Az edződ vagyok, a barátod vagyok, azt akarom, hogy boldog legyél! – Márai csaknem kiabált, néhány kíváncsi arc feléjük fordult. Márai megszorította S. karját.

– Az edzőm vagy – kiáltotta S. –, a barátom vagy, azt akarom, hogy boldog legyél!

– Barátok vagyunk, és boldogok akarunk lenni! – Egyszerre kiáltották.

Néhányan megálltak az utcán, nézték őket.

– Barátok vagyunk! – Lassan, összekapaszkodva mentek az utcán.

– A barátom vagy! – kiáltotta Márai.

– A barátom vagy! – kiáltotta S.

Egyre többen álltak meg az utcán, a járdaszegélyre húzódva nézték őket.

– Van barátom! – kiáltotta Márai.

– Van barátom! – kiáltotta S. Megfogták egymás kezét, lassan, egyenletesen lépkedtek.

– Barátok vagyunk! – kiáltották egyszerre.

Lassan embergyűrű vette körül őket.

– Emberek, barátom van! – kiáltotta Márai.

– Nézzétek, barátom van! – kiáltotta S.

Összeczárult körülöttük az embergyűrű, Márai és S. egymás kezét fogva, mozdulatlanul álltak.

– Barátom van! – kiáltotta Márai.

– Barátom van – kiáltotta S.

– Banán van! – kiáltotta egy férfi a tömegből. – Banán van!

Az embergyűrű egyre szélesebb lett, csaknem összeczárult Márai és S. körül.

– Hol van a banán? – Egy tenyeres-talpas asszonyság az öklét rázta Márai arca előtt.

– Azonnal mondja meg, hol van banán!

S. és Márai a házfalnak vetették a hátukat.

– Barátom van! – ordította Márai – Barátom van!

– Barátok vagyunk – S. a magasba emelte a karját. – Barátok vagyunk!

– A magukfajtaéknak bezzeg igen! – rikácsolta a terhes asszonyság. – Maguk a dolguktól ráérnek ácsorogni a boltok előtt! Aki becsületesen dolgozik, annak csak rohadt banán jut!

– Mondják meg, hogy hol osztják a banánt! – kiáltotta egy férfi a tömegből. – Három kisgyerekem van! Követelem, hogy azonnal mondják meg, hol osztják a banánt!

– Barátok vagyunk! – kiáltotta Márai a terhes asszonyság arcába. – S.-re mutatott: Ő és én- barátok vagyunk!

– Mellrákja van! Az anyámnak! A kórházba viszem a banánt az anyámnak.

– Ágybérletem van a Síp utcában! A házínéni megkívánta a banánt! És ha kirúg, ha banán nélkül állítok be? Azért ki vállalja a felelősséget?

– Emberek! – kiáltotta S. – Hallgassanak ide emberek! Barátok vagyunk! Van barátom!

– Barátok vagyunk! – üvöltötte Márai. – Barátok vagyunk!

– Mellrákja van!

– Poloskás az ágyam!

– Három kisgyereke van!

– Nekünk a rohadt! Nekik a friss a pult alá dugva!

– Barátok vagyunk! – kiáltotta S. és Márai egyszerre. – Barátok vagyunk!

– Az igazolványokat. – Karszalagos férfi állt S. és Márai előtt.

Márai a zsebébe nyúlt, s átnyújtotta a Kulturális Osztály engedélyét.

– Filmgyár – mondta Márai. – Külső felvételek.

– Mellrák!

– Poloskák!

– Három gyereke van!

– Nekik a friss, nekünk mindig a rohadt!

– Barátok vagyunk! – ordította S. – Barátok vagyunk!

A karszalagos átnyújtotta a papírt. Zavartan köhintett. – Valami... bűnügyi film?

– Maga mondta – Márai összeráncolta a homlokát. – Ha a bemutató előtt beszívárogná valami... – órájára nézett –, annak beláthatatlan következményei lehetnek.

– Megérintette S. karját. – Mára végeztünk.

A karszalagos a tömeg felé fordult, felemelte a karját:

– Oszoljanak, emberek! A filmes elvtársak befejezték a munkát! Oszoljanak, ne tartsák fel a forgalmat!

S. és Márai átfurakodott a tömegen, aztán futásnak eredtek.

4.

Az első két nap munkával és játékkal telt. Felállították a sátrakat, fürödtek a „tóban”, mászkáltak a kopár, elhagyatott környéken: szikkadt fűcsomók, tüskéságú, csenevész bokrok és egy félig földbe süppedt, hídszerkezethez hasonló, rozsdás géproncs.

A vénasszonyt a harmadik nap reggelén vették észre a roncsnál. Púpos hátán zsákot cipelt, óvatosan a földre csúsztatva, végül egy súlyos, hosszú nyelvű kalapácsot húzott elő a zsákból. Lihegve leült a földre, a zsákra, apró szemét a kalapácsra szögezte. Néhány percre pihent, két kézzel a magasba emelte a kalapácsot, és lecsapott az öntöttvas-szerkezet egy kiálló csonkjára. Sietség nélkül, nyugodt, ütemes mozdulatokkal dolgozott. Délfelé járt, mikor letört a csonk. A vénasszony a zsákjába dugta a csonkot, a kalapácsot, púpos hátára emelte a zsákot és imbolyogva elindult egy keskeny, keményre taposott ösvényen.

A roncs kb. 300 méternyire feküdt a dombgerinctől, ahol a sátrak álltak. A vénasszony minden reggel pontosan ugyanabban az időpontban érkezett a roncsához, és munkáját is csaknem percnyi pontosan, délben fejezte be, aztán púpjára emelte a

vasdarabot és a kalapácsot rejtő zsákot, és imbolyogva lépkedni kezdett terhével az ösvényen.

Máraiék megpróbálták segíteni a vénasszonynak, de mikor megpillantotta a négy feléje közeledő fiatalembert, gyorsan a roncs alá dugta a zsákját, lassan a roncsához hátrált, kivicsorította fogatlan ínyét, és a magasba, a közeledőkre emelte a kalapácsot.

- Segíteni akarunk a néninek – mondta Márai. Rámosolygott a vénasszonyra.
- Én viszem a zsákot – ajánlkozott S.
- Egykettőre szétverjük ezt a roncsot! – mondta a kockásinges.
- Nem a néninek való az efféle nehéz munka! – mondta a kordnadrágos.

A vénasszony meg sem mukkant. A két, fekete ingbe burkolt kar rezzenéstelenül tartotta a kalapácsot. Márai óvatosan, mosolyogva közelebb lépett a vénasszonyhoz. A vénasszony szeme fölillant, S. hátrarántotta Márait. Néhány centire a lábuk előtt, az agyagos földre csapott a tízkilós kalapács.

Ezután békén hagyták a vénasszonyt. Márai kijelentette, hogy feltétlenül „filmszalagon akarja megörökíteni ezt a különös figurát”. A film befejező részére gondol; mikor az összeroppant bajnok „elvonul a világból, elbujdosik valami csendes zugba”.

Az enyhén ellipszis alakú „tó” kb. 60 méter hosszú és 40 méter széles volt. A mélységét nem tudták megállapítani, S. néhányszor lemerült a zavaros vízbe, de még közvetlenül a part mellett sem volt képes a fenéig merülni.

A harmadik nap S. „próbaedzést” tartott. Márai másnap reggel 6 órára tűzte ki az első „hivatalos edzés” időpontját, „addig csak játszanak, szórakozzanak a fiúk”. Márai felesége, aki mint „deszka”, szintén a „fiúkhoz” tartozott, komoly képet vágva kijelentette, hogy „tudomásul vette edzője utasítását, és igyekezni fog, hogy legalább ami a szorgalmat illeti, ne maradjon a többiek mögött”.

Aznap este Márai kilenckor mindenkit a sátorba parancsolt. Hátizsákjából ébresztőórát húzott elő, fölhúzta az órát, és az acélmutatót az ötös szám fölé csavarta.

5.

Márai síppal a nyakában, piros melegítőben állt a parton, kezében a Versenyúszás Oktatásának Alapelemei című könyv. Nézte S.-t és a három „deszkat”, időnként a könyvre pillantott, belefűjt a sípba és kurta utasításokat kiáltott: „Homoríts!” „Lábtempó! Lábtempó!” „Lazán azt a kezet!” Lopva lába elé pillantott, a csúszós agyagra, és hátrált egy lépést.

Egyenletes, ütemes, fémesen csengő hang: a vénasszony ott állt a roncsnál, kezében magasra emelkedett, aztán lecsapott a kalapács.

Márai a vénasszonyra nézett, belelapozott a könyvébe, a sípjába fűjt, és ismét kurta vezényszavak röpködtek az úszók felé. Az edzésen nem úsztak többet 1000-1500 méternél, reggeli következett, aztán labdajáték a vízben. Márai még ki sem csomagolta a filmfelvevőt, „fokozatosan kell növelni a terhelést”.

Délután Márai felesége és az egyik „deszka” elmentek a kb. 2 kilométernyire fekvő boltba élelmiszerért. Megérkezésük után Márai összehívta a társaságot egy kis megbeszélésre.

Röviden ismertette S. javaslatát, hogy a „bajnokjelölt bizonyos tekintetben tragikomikus figuráját” lehetetlen hitelesen ábrázolni anélkül, hogy „megmutassák a nézőnek ennek a 12-13 éves fiúnak az otthonhoz, az iskolához fűződő kapcsolatát”. Természetesen be kell mutatni, „egy-két határozott, erőteljes mozzanat ábrázolásával”. A gyerekeknek, folytatta Márai, az iskolában Arany János Toldiját kell megtanulniuk, énekről énekekre, kívülről. A „bajnokjelöltet” édesanyja minden este kikérdezi, felmondatja vele a verset. Az iskolában a tanárnőnek kell felmondani a verset. Természetesen nem állítja, hogy a „jövő úszóreménységének” minden kapcsolata, ami szüleikhez és tanáraihoz fűzte, a Toldi énekeinek bemagolása és tolmácsolása volt. Csak a különbséget szeretné érzékeltetni, hogy mit jelentett a gyerek számára az uszodában elért siker, amelyet – eleinte – „boldogan játszadozva” ért el, és ezeket a sikereket a tanárok és a szülők is „büszkén és örömmel nyugtázták”. Hirtelen S.- re ordított:

– Őszbe csavarodott a természet feje,

Dérré vált a harmat, hull a fák levele!

Mutatóujjával a feleségére bökött:

– Te vagy az édesanyja és a tanárnője!

A „deszkákra” szögezte az ujját:

– Ti vagytok az osztálytársai!

Márai felesége lassan felállt, láthatatlan pápaszemet illesztett az orrára, a képzeletbeli könyvespolchoz lépett, és leemelt a polcról egy vaskos, képzeletbeli könyvet. Felütötte a könyvet, lapozni kezdett, aztán megigazgatta a pápaszemét, és hirtelen S.- re mosolygott.

A fiú sovány, előreesett vállakkal állt előtte, szemét a földre szögezte.

– Nem kell félned, kisfiam – mondta az anyja. – Te megtanultad ezt a szép verset, és aki elvégezte a feladatát, annak semmi oka a félelemre. – Halkan megkopogtatta lábán a képzeletbeli visszereket. – Én tudom, hogy tiszta a lelkiismereted, mert készültél a holnapi órára.

A fiú az ajkába harapott, nyirkos volt a homloka meg a tenyere.

– Nem tudom... – nyögte –, tudtam, de most nem jut eszembe...

– Én bizonyos vagyok benne, hogy tudod. Az asszony belenézett a vaskos kötetbe. – Gondolj az ősre, kisfiam. Mi történik a fákkal, amikor beköszönt az ősz? Mi történik a Természettel, aki nyáron még fiatal férfi volt, dús, fekete hajjal?

A fiú mozdulatlanul állt a helyén, anyja kopott, elvászott papucsát nézte, aztán feljebb, a lábikráján a duzzadt, kékesfekete visszércsomókat.

– A természet... – mondta –, a természet ősszel...

– Idősebb lesz – nézett föl a könyvből az asszony. – Nyáron vidáman jár-
kel, a haja dús, fekete és sűrű, egy hajtincs a homlokába hull... Milyen lesz az ember ha-
ja, ha elszáll a fiatalság?

– Kihull – mondta a fiú. – Kihull és kopasz lesz...

– Gondolj a dús, fekete hullámokban csavarodó fürtökre. – Az asszony megigaz-
gatta az orrán a képzeletbeli pápaszemet. – Gondolj a nagypapára, aki két évvel ez-
előtt meghalt. Kopasz volt a nagypapa?

– Nem volt kopasz... mondta a fiú. Nézte a visszércsomót az anyja lábán, az elvá-
sott papucset. – Nem jut eszembe – rázta a fejét.

– Nem emlékszel a nagypapára? – megcsillant a láthatatlan pápaszem. – Elfelej-
tetted a nagypapát?

– A verset... Megtanultam... de most nem jut eszembe... – Gyorsan, szinte hadar-
va tette hozzá. – A nagypapának fehér volt a haja.

– Ősz – segített az anyja –, a nagypapa haja ősz volt. Ősz hajfürtök csavarodtak a
fején... – felemelte a mutatóujját, megvillant a láthatatlan jegygyűrű. – Most gondolj
a Természetre, gondold, hogy a nagyapa a Természet. – A könyv fölé hajolt, lapozott
a könyvben. – A költő itt megszemélyesítést alkalmazott; úgy beszélt a Természet-
ről, mintha ember volna, egy öregember, mint a nagypapa. Főlnézett a könyvből,
halkan felszisszent, megtapogatta lábán a láthatatlan, kékesfekete visszércsomót.

– Én elhiszem, hogy megtanultad a leckét – mondta. – És biztos vagyok benne,
hogy eszedbe fog jutni ez a gyönyörű vesszor, mert szorgalmasan tanultál, és így
tudod is.

A fiú arca megrándult, jobb lábát lassan előrecsúsztatta a parkettán. Hallgatott.

– Akkor vegyük a harmatot – mondta az asszony. A könyv fölé hajolt, lapozott a
könyvben.

– Hogyan nevezzük a harmatot ősszel? Mivé válik a harmat?

– Deres már a határ – mondta a fiú –, őszül a vén betyár.

– Ez egy dal – rázta a fejét az anyja –, ez egy nagyon szép dal, ez volt nagypád
legkedvesebb nótája; de most nem ezt kellett megtanulni. Ami a deres jelzőt illeti,
ezen a nyomon elindulhatunk... Miből és melyik évszakban keletkezik a dér? Mi tör-
ténik ilyenkor a fák leveleivel?

– Elfelejtettem – mondta a fiú. Szárazat nyelt. – Nem jut eszembe.

– Nem baj – mondta az asszony. – Majd együtt megtanuljuk.

Belépett a képzeletbeli tanterembe, ott állt a láthatatlan dobogón. Eltűntek a
visszeres lábak. A tanárnő fehér blúzban, sötétkék rakottszoknyában állt a dobogón
a tanári asztal előtt, lábán lapos sarkú barna félcipő. Kezében vaskos könyv, orrán
pápaszem. A tanárnő lassan végighordozza tekintetét a padsorokon. Jobb kezét las-
san felemeli, krétások az ujjai. Megreccsennek a láthatatlan padok, mocorgás, papír-
zörgés hallatszik, egy láthatatlan tolltartó éles csattanással az olajszagú padlóra zu-
han. A tanárnő most meglendíti a jobb kezét:

„Őszbe csavarodott a természet feje,

Dérré vált a harmat, hull a fák levele.”

S. és két deszka lassan, akadozva megismételték a verssort, a tanárnő „állj-t” intett felemelt karjával. Kissé összeráncolta a homlokát, bal kezével a melléhez szorította a vaskos kötetet. Most megcsillan az orrán a pápaszem, egy pillanatig mozdulatlanul áll, tekintetét a padsorokra szögezi, aztán ismét meglendül a jobb keze. Kis-sé felemeli a hangját:

„Őszbe csavarodott a természet feje,
Dérré vált a harmat, hull a fák levele.”

Márai a dobogóra lép, a tanárnő mellett féltérdre ereszkedik, lassan az arcukhoz emeli a filmfelvevőt. Halkan, egyenletesen berreg a motor.

Az osztály halkan zümmögve megismétli a verssort. A fiúk ujjai a vers ütemére pattognak a padokon.

A tanárnő fölemeli a karját, állj-t int, megbillen a szemüvege, melléhez szorítja a vaskos kötetet. Éles, pattogó hangon kiáltja:

„Őszbe csavarodott a természet feje,
Dérré vált a harmat, hull a fák levele!”

Márai a dobogóról az olajos padlóra lép, lassan a padsorokig hátrál. Arcához emeli a gépet, halkan zümmög, berreg a motor.

Az osztály ütemesen, harsogva ismétli a verssort. A tenyerek a vers ütemére dobolnak a padokon.

A tanárnő „állj-t” int, megigazítja az orrán a pápaszemet. A vaskos kötetet a dobogóra helyezi, rááll a könyvre. Mindkét karját a magasba lendíti.

– Őszbe csavarodott! – sikítja. – Őszbe csavarodott! Dérré vált! Őszbe csavarodott!

Az osztály dörgő hangon ismétli:

– Dérré vált! Őszbe csavarodott! Őszbe csavarodott! Dérré vált!

A tenyerek harsányan, ütemesen pattognak a padokon. A lábak ütemesen dobognak az olajszagú padlón.

Márai a dobogóra lép, féltérdre ereszkedik, az arcához emeli a gépet. Halkan zümmög, berreg a motor.

Csönd; „állj-t” intett a tanárnő. Krétafoltos ujaival megigazgatja a haját, a pápaszemét.

Leugrik a könyvről, lehajol, fölkapja a könyvet, tépni kezdi a könyvből a lapokat. A papírlapok lassan úsznak, lebegnek a dobogó fölött. A tanárnő ökölbe szorítja, és a magasba löki a kezét:

– Hull! – ordítja. – Hull a fák levele!

Az osztály ordítva ismétli:

– Hull! A fák levele!

Tenyerük ütemesen csattog a padokon, lábuk az olajos padlón.

– Hullik a fák levele! Hull! A fák levele!

A tanárnő ringatózó mellett tépi ki a lapokat a könyvből. Barna, lapos sarkú cipőjével a papírlapokra tapos. Arcáról a dobogóra esik a pápaszem, a tanárnő lassan leengedi a karját:

– Csúnya vagyok – mondja halkán. Rám sem néznek a férfiak. Lassan felemeli a jobb karját, int az osztálynak.

– Őszbe csavarodott a természet feje.

Dérré vált a harmat, hull a fák levele.

Márai az első padsor előtt áll, arcához emeli a filmfelvevőt. Ütemesen berreg, zümmög a motor.

Megreccsen az egyik pad. A fiúk fölállnak a padokból, lassan, libasorban indulnak az ajtó felé.

6.

Másnap S., 12 éves iskolai tanuló, élete első versenyére készült, „csak amolyan házi-versenyre”, mint Márai mondta, aki a Versenyúszás Alapelemei című könyvet már rongyosra lapozta. Természetesen ő irányította az edzést, derűs, nemtörődöm kedélyességgel, olyan ember módján, aki szinte díjazás nélkül dolgozik az uszodában, munkaidő után, középkorú, szakmailag nem túlságosan képzett; egyszerűen szeret fiatalok társaságában, szabad levegőn lenni. A vénasszony ismét megelőzte őket; Márai kilépve az edző szerepéből, eltűzöttan bosszús arcot vágva megjegyezte, hogy „a kívülről még azt gondolhatná, a vénasszonnyal versenyzünk, hogy ki lát előbb munkához”.

A vénasszony a földre lökte a zsákot, fogatlan száját kitéve lihegett egy darabig, aztán kihúzta a zsákból a kalapácsot. Megragadta a szerszámot, a magasba emelte, és lesújtott a roncsra.

Lassan, ütemesen zuhogni kezdtek az ütések.

Márai a sípjába fűjt, levetette piros melegítőfelsőjét, behúzta képzeletbeli pocakját, megvakarta a pocakot, ismét a sípjába fűjt, és megjátszott haraggal kiáltozni kezdett:

– Lusta banda! Azonnal a vízbe! Arra, hogy ma labdát kaptok, arra ne számítsatok!

„A három fiú és a kislány” ijedt képet vágva, hangosan loccsanással a vízbe vetették magukat. Márai kivette a sportszatyorból a filmfelvevő gépet, lassan a vállához ért: halkán zümmögni kezdett a motor. Márai kb. két perc múlva abbahagyta a filmezést, a gépet óvatosan a sportszatyorba tette. Megfeszült arca hirtelen kigömbölyödött, megkönnyebbült sóhajjal kidüllesztette pocakját, és belefűjt a nyakán lógó sípba.

– Emeld a kezedet! – kiáltotta a vízbe. – Emeld a kezedet! – kiköpte a sípot és paprikavörös arccal ordította:

– Lábtempó! Lábtempó!

S. simán, könnyedén, egyenletes tempókkal siklott a vízen, a másik három görcsös, suta mozdulatokkal csapkodta a vizet. A kisgyesületi edzésadag S. számára valóban nem volt több mint „fürdés és lubickolás”, de a „deszkákat” teljes erőbedobásra készítette. Aztán S. Márai utasítására csökkentette az iramot, annyira, hogy azért világosan kitűnjön, hogy itt „igazi tehetség bontogatja szárnyait”, aki vidáman úszkáló, lubickoló társai közt, nem pedig mélyvízbe pottyant fuldoklók közt tűnik ki.

Lassan, pihenőkkel 1500 métert úsztak, majd ismét pihenés következett, és az edző a vízbe hajította a labdát. Leült a partra, megvakarta képzeletbeli pocakját, és nézte a kiáltozó gyerekeket, a fel-felröppenő piros-pöttyös labdát. Aztán Márai lassan felállt, a sportszatyorhoz lépett, kivette a szatyorból a filmfelvevőt, az arcához emelte a „medencére” irányított gépet; berregni kezdett a motor.

Aztán ismét a pocakos edző üldögélt a parton, mellét, pocakját szellő simította, „milyen gyönyörű augusztus végi nap”. Hunyorogva nézte a medence zöldre mázolt vaskorlátját, a kissé ormótlan rajtköveket, „az első magyar versenyszoda meghitt, minden nap látott tárgyait”. A medence túlsó partján a kabinsorok előtt, kékköpenyes anyóka üldögél a hosszú, mázolatlan fapadon: ölében nagy, kék pamutgombolyag, kezében kötőtű; a jegyszedő néni az unokájának köthet sálat vagy pulóvert. A néni kezében lassan, ütemesen mozognak a kötőtűk. Aztán lassan az ölébe ejti a kezét, pihenget, a vizet nézi. Most nincs semmi dolga: az „ő gyerekei” még a vízben játszanak, amíg a „nagyok” a vízilabdázókkal együtt elfoglalják a medence több mint kétharmadát. Ha amazok befejezik az edzést, és annak is eljön az ideje, hogy kizavarja a vízből a gyerekeit, zuhanyozni mennek: eddig kötögethet a néni.

Lassan felemeli a kezét, ütemesen mozognak a kötőtűk, az edző még a halk, ütemes csattogást is hallani véli.

A medencéből a nagy, piros-pöttyös labda kirepül a partra, az egyik kabin falához pattan, aztán vissza a medencekorláthoz, végül lassan a pad felé, a jegyszedő néni lába elé gurul. A néni kezében megállnak, mozdulatlanok a kötőtűk, nézi a labdát. Lábával tétova mozdulatot tesz, mintha a medence felé akarná rúgni, de lassan megfagy a mozdulat.

A medencéből három fiú és egy lány mászik ki, lábukat átemelik a korláton, lihegve kapkodják a levegőt, testükről a betonra csapják a vizet. Az egyik fiú a labda felé indul, pillanatra megtorpan a labda előtt, a nénire néz, rámosolyog; a néni ölébe ejti a kötőtűket, ujjait a kék pamutgombolyag köré fonja.

A fiú lassan lehajol, felemeli a földről a labdát, aztán hirtelen a lány fölé hajítja, a lány elkapja a labdát, és visszadobja a fiúnak. A három fiú és a lány körülállják a padon ülő nénit, a piros-pöttyös labda ide-oda repked a néni feje fölött.

– Sálat köt! – kiáltotta a lány. – Narancsszínűt! A kék ruhámhoz!

– Koporsót köt a nagypapának! – kiáltotta az első fiú. – A pipájának füstöt!

– Héjat köt a kenyeremre! – kiáltotta a második fiú. – És csipát köt a szememre, hogy reggel ne tudjam kinyitni.

– Tyúkszemot köt a tyúknak! – kiáltotta a harmadik fiú. – Halszemot a halaknak, lószemet köt a lovaknak!

A néni a vállai közé húzta a fejét. Ujjai szorosan a nagy, kék pamutgombolyag köré fonódtak.

– Sálát köt! – kiáltotta a lány, és az első fiú felé dobta a pöttyös labdát. – Narancsszínű sálát!

– Koporsót a nagypapának! – Az első fiú a harmadik felé hajította a labdát. – A pipájának füstöt!

– Héjat köt a kenyerekre! – A második fiú elkapta a labdát, és a harmadik felé hajította. – Csipát köt a szememre, hogy ne tudjam reggel kinyitni!

– Tyúkszemot a tyúknak! – kiáltotta a harmadik fiú. – Halszemot a halaknak, lószemet a lovaknak!

Feje fölé emelte a pöttyös labdát és a néni felé hajította. A labda a jegyszédő néni térdéről a korlát fölött a medencébe pottyant. A néni a padra helyezte a kék pamutgombolyagot, a kötőtűket. Felállt, aztán letérdelt a pad mellé, összekulcsolta a kezét. A három fiú és a lány mozdulatlanul álltak a medencekorlát előtt. Lehajoltak, testükről csöpögött a víz.

– Tekintetes urak! – sipította. – Drága kisasszonyka! Könyörüljenek a szerencsétlen öregasszonyon! Csak egy pár fillért, könyörgöm! A boldogságos Szűz Mária nyújtsa hosszúra a tekintetes életüket!

Szótlanul a jegyszédő néni felé lépkedtek. Körbeállták a pad mellett térdelő nénit. A lány fölemelte a padról a kék pamutgombolyagot, és a medencébe hajította. Az első fiú a földre hajigálta a kötőtűket.

– Három napja nem ettem, tekintetes urak! – Az öregasszony sárga öklével a mellét verte. – Drága kisasszonyka! Csak pár fillért; esedezem! Hadd csókolom meg a lábukat!

A második fiú megragadta az öregasszony kezét, a harmadik a lábát. Lassan hingtáztatni kezdték a testét.

– Egy, kettő, há-rom! – kiáltotta a lány.

A test a korlát fölött a medencébe repült.

7.

Ezután minden reggel sikerült előbb érkezniük a tóhoz, „mint az a roncsot kalapáló vénasszony”. Ami pedig S.-t illeti, versenyzői pályafutása „egyenletes, töretlen lendülettel ívelt fölfelé”. S. már búcsút mondott a kisegyesületeknek és a pocakos, joviális tréner helyett végre igazi mester keze alá került.

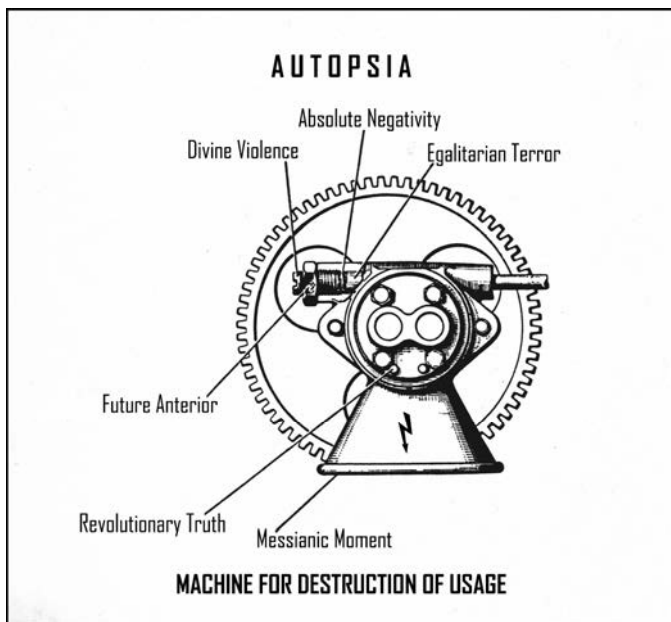
Márai csakugyan nem érte be a szenvedés látszatával, a „medencében” naponta három edzést tartott, és hogy a „deszkák” és S. közötti „klasszikus különbséget” ki-egyenlítse, S. a kezére és a lábára erősített úszónehezékekkel úszott. Ő maga, a nyakában lógó sípval, kezében a felvevőgéppel „a mesteredző és a filmrendező” szerepét látta el. Esténként mindannyian holtfáradtan tántorogtak a sátrakba; vacsora, aztán

„az aznapi munka kiértékelése és a másnapi feladatok kijelölése” következett, „büntetések és jutalmazások”. Márai igyekezete, hogy „a magyar úszósport nagy reménységét” a kiérdemelt erkölcsi és anyagi megbecsülésben részesítse, úgy látszott, kudarcot vall. Pl. „üres” borítékot nyújtott át S.-nek, a „kalóriapénzt”. Egyedül S. kapott néhány kocka csokoládét, egyedül ő olvashatta a magukkal hozott detektívregényeket. De Márainak el kellett ismernie, hogy mindez „nem valódi, nem a munkával arányban álló jutalom.”

A büntetések, éppúgy, mint a jutalmak, egyedül csak S.-t sújtották – nem kapott üres borítékot vagy csokoládékockát. S. egyébként sem törődött az „edző” fenyegetéseivel, eltépte, és a földre hajította az üres borítékot, a csokoládét pedig együtt ették meg a „deszkákkal”. „Egyetlen méter filmet nem tudtam csinálni arról, hogy boldog vagy.”

– Szarok a boldogságra – mondta S. Nevetségesnek tartja az ilyen szavakat, tette hozzá, és csak azon csodálkozik, hogyan jutott Márai eszébe egy filmet csinálni, amelyet soha, sehol nem fognak bemutatni a közönségnek.

Márai azzal érvelt, hogyha megcsinálják a filmet, „végre is minden megtörténhet.”



PIKÓ ANDRÁS GÁSPÁR

A bajnok körül megváltozik a világ

FELVETÉSEK EGY JELENLÉT-KÖZPONTÚ HAJNÓCZY-OLVASATHOZ

Hajnóczy Péter művei kifejezetten jó alapot szolgáltatnak a filozófiai diskurzus szempontjait bevonó olvasáshoz és interpretációhoz. Itt most a jelenlét és jelenvalóvá tétel mozzanataira koncentrálva kíséreltem meg új utakat nyitni a szerző írói világának feltárásában, elsősorban Hans Ulrich Gumbrecht, rajta keresztül pedig Martin Heidegger és Hans-Georg Gadamer elméleteit felhasználva. Interpretációm középpontjában *A bajnok* című hátrahagyott Hajnóczy-szöveg áll, melyet a Cserjés Katalin vezette Szegedi Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely tárt fel.

Nevezett szövegben van egy jelenet, amikor a tehetséges úszó fiú felemelkedéséről, majd hanyatlásáról és bukásáról szóló film forgatása közben a szereplők és az operatőri teendőket is ellátó rendező, Márai, impromptu beszúrnak egy új jelenetet a filmbe, amely a fiú gyerekkorát, iskolás éveit hivatott egyetlen kiragadott pontként megjeleníteni. Ebben a még gyerek főszereplőtől az anyja kérdezi vissza a másnapra feladott részletet a *Toldi estéjéből*. A főszereplő nem emlékszik, a snittből azonban hamarosan mintegy önkéntelenül egy másik bomlik ki: már a másnapi osztályteremben játszódik, az édesanya pedig az immár szigorúan kérdező tanárnővé lényegül át. Noha eleinte társul az osztályterem berendezési tárgyaihoz a „láthatatlan” vagy a „képzeletbeli” jelző, később ezek a jelzők megritkulnak, majd eltűnnek. Ezzel párhuzamosan az osztályteremhez kapcsolódó hangok (pl. a padok recsegése, papírzörgés), szaglási ingerek (olajszagú padló) egyre hangsúlyosabbá válnak. Végül, mikor a tanárnő vezényletével a diákok egyre intenzívebben, mintegy őrjöngve kezdik kántálni az ominózus két sort – „Őszbe csavarodott a természet feje / dérré vált a harmat, hull a fák levele” – maga a felolvasáshoz használt könyv is megjelenik, mégpedig azáltal, hogy a tanárnő felkapja, és miközben a levelek hullásáról szóló verssort üvölti újra és újra, kitépi és a levegőbe szórja a lapjait. Ekkorra a láthatatlanságot, képzeletbeliséget sugalló jelzők már nincsenek jelen. Tehát az eseménysor, a cselekmény ezen része, epizódja végül is valóban egy osztályteremben játszódik – még ha a felvevőkamera mindvégig működésben is van.

Nem ez az egyetlen példa a „másik valóság” – amely lehet alternatív térkonstrukció, másik idősfík etc. – illeten megidézésére Hajnóczy életművében. Gondoljunk csak az *Unokaöcs* néma pantomimjára a parkban, a fűtő, Kolhász Mihály éjszakai tűzrakására a saját házában, a véradó mérsáros vagy *A parancs* névtelen századosa körül egy pillanat alatt kiépülő szürreális környezetekre. Az ilyen megjelenéseket feltűnően jól illeszthetőnek találtam Hans Ulrich Gumbrecht *A jelenlét előállítására* című művében leírtakhoz. Gumbrecht itt – Heidegger Lét-fogalmának tárgyalása kapcsán – elkülönít jelentéskultúrát és jelenlétkultúrát; mindezt egy, a világgal való viszonyban alkalmazható, esetlegesen nem kizárólag hermeneutikai fogalmi bázis, tehát a jelentésadás értelmező gesztusának distanciája mellett a jelenlét közvetlen érzéki, anyagszerű mivoltának is teret engedő fogalomkészlet lehetőségeinek latolgatása

közben. A jelentéskultúrában – röviden összefoglalva – az uralkodó emberi önreferencia a tudat, a *res cogitans*, aminek következtében a szubjektum külsődlegesként tételezi magát a világhoz való viszonyában, szemben a jelenlétkultúrával, ahol az alapvető önreferencia a kozmológiába – vagy isteni teremtésbe – szervesen betagozódó test. Gumbrecht a tudás kapcsán is különbséget tesz: szerinte „a jelentéskultúrában csak akkor lehet érvényes tudás, ha egy szubjektum hozza létre, méghozzá a világ értelmezésének aktusában (és ha az aktus a világ »pusztán anyagi« felszínén áthatol, hogy az alatt vagy mögött szellemi igazságot találjon). A jelenlétkultúrában az érvényes tudás jellemzően kinyilatkoztatott tudás. Olyan tudás, amelyet az istenek vagy a »világ önfeltárulásának eseményei« és ezek különféle változatai kinyilatkoztattak, vagy feltártak.”¹ Ez utóbbi tudás Heidegger Lét-fogalmának mentén olyan szubsztanciaként képzelhető el, amely, idézem: „megmutatkozik, jelenlétvé válik számunkra (belső jelentésével együtt), anélkül, hogy értelmezni kellene, és ezzel jelentéssé alakítanánk.”² – tehát nem lehet kizárólag fogalmi konstrukció. Gumbrecht szerint a jelenlétkultúra világa olyan világ, amelyben „az ember az őt körülvevő kozmológiába úgy akar belesodródni, hogy beírja, bevési magát – vagyis a testét – e kozmológia ritmusába.”³ Ez végső soron egy statikus vagy inkább az embertől, a szubjektumtól függetlenül alakuló világot feltételez. Azonban a jelentéskultúrában Gumbrecht szerint az ember hajlamos arra, hogy a világ megváltoztatására – jobbá tételére – törekedjen. A jobbá tett világról alkotott képzet jelenléte maga a motiváció, az erre törő magatartás pedig a tett – ehhez a jelenlétkultúrában a legközelebb a mágia áll, noha az ide sorolható aktusok mind a kozmológia örök mozgásába sorolhatók – példaként az ünnepekhez köthető performatív gesztusokat vagy a katolikus keresztény eucharisziát lehet felhozni. Gumbrecht elemzését végül – többek között – a pedagógiai gyakorlat újabb lehetőségeire futtatja ki: a történelemoktatás területén például a múlt „jelenlétvé tétele” mint általános irányelv mellett érvel a múltból való tudásanyag jelentésalapú birtokba vételével szemben. Ugyanígy a többi humán tárgy esetében is egy esztétikai élményt, az „intenzitás pillanatát”⁴ tekinti az oktatás ideális kiindulópontjának.

Mindezt az elméleti háttérrel nem a mindenkori olvasó Hajnóczy-értelmezésének összefüggésében, hanem a Hajnóczy-művek immanens működési mechanizmusának, a szereplők performatív nyelvhasználatának és érzékelésének modellálási támpontjaiként vázoltam fel. Hajnóczy szereplői kántálásának egyenes következményeképpen a körülöttük lévő világ, saját magukat is beleértve átalakul. Mindez egy iskolai óra keretén belül történik, ahol a diákok verset tanulnak, tehát az átalakulást végső soron egy esztétikai élmény katalizálja – hogy ez mennyire jelentőségteljes egybeesés, az úgyben most nem foglalkozom szilárdan állást, az életműben mindenesetre erre is találhatók még párhuzamok. Hajnóczy szereplői a folyamat ágensei, az esztétikai élménnyel szembesülő szubjektumok is, az idézés karneváli aktusa által a mű világa jelentéskultúráról – az értelmező szubjektumok világától – az átalakulás mozzanata révén a jelenlétkultúra felé mozdul el, nem valamiféle kollektív elragadtatás, hanem

¹ Hans Ulrich Gumbrecht, *Túl a jelentésen – Pozíciók és fogalmak mozgásban*, In H.U.G., *A jelenlét előállítása – Amit a jelentés nem közvetít*, ford.: Palkó Gábor, Ráció Kiadó – Historia Litteraria Alapítvány, Budapest, 2010, 47–77, 69.

² Gumbrecht, *Túl a jelentésen*, 69–70.

³ Gumbrecht, *Túl a jelentésen*, 70.

⁴ Hans Ulrich Gumbrecht, *Epifánia, jelenlétvé tétel, rámutatás – A művészet- és humán tudományok jövője*, In H.U.G., *A jelenlét előállítása – Amit a jelentés nem közvetít*, 77–108, 80.

maga az átalakulás mozzanata révén. A kántáló diákok köré mintegy „kiépül” az osztályterem – ahogyan Heideggernél, *A műalkotás eredetében*, a görög isten köré a görög templom.⁵ Így – maradva a heideggeri terminológiánál – a diákok a műalkotás karakterisztikumait is magukra öltik, azáltal, hogy jelenlétük szolgáltatja a phüszisz feltárulásának alapját. Szubjektumokból dolgokká, a körülöttük és általuk létező világot feltárulásában megmutató létezőkké váltak. Teszik mindezt egy műben, melynek ők maguk – az olvasó felől nézve – természetszerűleg részei, és amelyben egy filmforgatásról szóló film tervezetében a metafikció és a mimézis végletes lehetőségeként még a versbéli levélhullást is megjelenítik a könyvlapok levegőbe szórásával. Az akusztikai dimenzió kulcsfontosságú: az osztályterem egyre intenzívebb hangj ingerek által szilárdul meg, de a szertartást a tanárnő hangja vezeti. (Mint azt Gumbrecht idézi, életének egy kései interjújában Hans-Georg Gadamer is kulcsfontosságúnak nevezte az akusztikai dimenzió szerepét a költészetben.⁶) *A bajnok* egy korábbi pontján, a Márai lakásán tett látogatáskor az infantilis humorra kitörő görcsös és fékezhetetlen nevetés vagy az utcán rohángáló szereplők kiabálása („Barátok vagyunk”, „Barátom van”, amit a járókelők ráadásul félrehallanak) ezen átváltozás előgyakorlatainak is tekinthetők, noha az előbbinél Márai még meg is jegyzi: „csak semmi ceremónia”. Mindezzel nem egy allegorikus olvasat szükségességét, pusztán egy, jelenlét-filozófiai összefüggésben látott Hajnóczy-világmodell lehetőségét szándékoztam felvetni, amelyhez szükségszerűen további színház-, film- és performativitáselméleti reflexiók csatlakozhatnak. Mindezt azonban már egy későbbi, *A bajnokra* és más vonatkozó Hajnóczy-művekre figyelmes elemzés fogja és tudja bővebben kibontani.



⁵ Martin Heidegger, *A műalkotás eredete*, ford.: Bacsó Béla, In M.H., *Rejtektutak*, Osiris, Budapest, 2006, 31.

⁶ Idézi: Gumbrecht, *Túl a jelentésen*, 57.

VARGA RÉKA

Az intermedialitás hálójában

FILMNYELVI ELEMELK HAJNÓCZY PÉTER DRÁMAKÍSÉRLETEIBEN

Hajnóczy Péter teljes életművében intenzív kapcsolódás figyelhető meg a filmnyelvi eszközökkel. Markánsan érvényesülő és sokat kutatott téma ez a novellisztikájára vonatkozóan, azonban kevésbé érvényesült a kérdésfeltevés a drámái esetében. A továbbiakban ezeket a filmre jellemző narratív vonásokat kísérem meg feltárni Hajnóczy drámatrilógiája (*A herceg, Dinamit, Last Train*) keretein belül, nem feledkezve meg azok erősen prózai vonatkozásairól sem. Így próbálom megragadni azt az intermedialis hálót, mely egyszerre implikál irodalmi szöveget, mozgóképes, forgatókönyvszerű szerzői utasítást, vetített képben érvényesülő intertextust, mindezt pedig drámában interpretálja, színpadon kivitelezzi.

Érdemes először azonban a prózai szövegek filmnyelvi aspektusairól szólni pár szót, hiszen a drámák esetében a mediális váltás csak látszólagos, egyazon problémahalmaz mentén vizsgálhatók.

Hajnóczy maga is kísérletet tett arra, hogy a tényleges mozgóképpel foglalkozzon, amikor, a szentgotthárdi elmeszociális otthonban készült riport nyomán – *Az elkülönítőről*¹ beszélünk – forgatókönyvet szeretett volna írni a stúdióknak. Egy munkásfilm-sorozat terve is felmerült, a hetvenes évek végén pedig a Balázs Béla Stúdió kisjátékfilm-pályázatára is beküldött egy tervet *Akna a presszóban* címmel. Film ebből sem született, mint ahogy a hagyatékban megtalálható több hasonló szövegből, a *Partizánokból* és *A bajnokból* sem, melyek esetében a „filmvázlat” mint alcím sejteti, hogy hasonló célkitűzései voltak ezekkel a munkákkal is.

A legnagyobb volumenű filmes kísérlete a ’73-as *Ló a keramiton*² című szöveg, mely az 1993-ban megjelent posztumusz kötetben vált először olvashatóvá. Itt már valóban forgatókönyvről van szó, ami magába sűríti mindazt, amit Hajnóczy a filmről gondolt. Nem véletlenül helyezi gyakorta a szakirodalom Samuel Beckett *A film*³ című forgatókönyvével párhuzamba, hiszen nála is hasonlóan furcsa egyvelegét kapjuk a forgatókönyv technikaközpontú narratívájának és egy szépirodalmi szövegműnek, implikálva azokat a transzavantgárd jegeket, melyek Hajnóczy filmnyelvet imitáló prózamunkáiban is felsejlenek.

Ezekben a prózai szövegekben kétféle filmnyelvi elbeszélésmód használatára lehetünk figyelmesek. Egyrészt klasszikusnak mondható, snittekre bontott, vágásokkal elkülönített látványt, montázstechnikát, plánokat alkalmaz a szerző, melyeknél a *külső szem*, vagyis a kamera is megjelenik. Mindezt a legmarkánsabb módon Hajnóczy a *Ló a keramiton*ban alkalmazza,

¹ Hajnóczy Péter, *Jelentések a sülyesztőből*, szerk. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013.

² Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött írásai*, szerk. Mátis Livia, Reményi József Tamás, Osiris, Budapest, 2007, 399.

³ Samuel Beckett, *Film*, In Uő: *Összes drámái*, ford. Bart István, Európa, Budapest, 2006, 369.

de ugyanez a technika érvényesül például *A halál kilovagol Perzsiából*⁴ rémképei vagy *A szer* című elbeszélés esetében is.

A másik, filmnyelvi elemeket implikáló szövegtörzshoz a repetitív technikát alkalmazó alkotások sorolhatók. Ezekben az elbeszélő automatikus írásra emlékeztető módon rögzíti az epizódok nélküli, felbonthatatlannak tűnő folyamatos jelen *kvázi-történeteit*. A csoportba tartozó írások az 1970-es évek első felében születhettek, tehát Hajnóczy korai munkáihoz sorolhatók. Ránézésre igen hasonló narratív mechanizmust működtetnek, mint a modern próza iskolapéldájának számító joyce-i tudatfolyam-technika, de különbséget jelez, hogy itt nem az elmében lejátszódó folyamatokat kívánja a narráció rögzíteni, hanem magát a valóságot, méghozzá kínzó, monomániás pontossággal. Tulajdonképpen egy lelassított sorozatba rendeződik, merevedik a jelen, melynek képszerűségében túlélesen rajzolódik meg a realitás. A következő pillanatban pedig már a vízió is elkezdődik, így lehetetlen elkülöníteni a két síkot. A szöveg ezáltal kicsúszik a kezeink közül. Szembesülnünk kell tehát a ténnyel, hogy nincs történet, csak a lecsupaszított mozgássor, mely a vízió keresztlátásán keresztül mégis valamilyen szertartásos dramaturgiát sejtet. A hátrahagyott írások közt olvasható hét darab, melyek ezen írástechnikára példák: *A kavics*⁵, *Keringő*⁶, *A kút*⁷, *A sas*⁸, *A tűz*⁹, *Gyűrűk*¹⁰, *A kéz*¹¹. További Hajnóczy-írások, mint *Az unokaöcs*¹², *a Pókfonál*¹³, *A Fűtő*¹⁴ és *A szertartás*¹⁵ is vizsgálhatók ezen írástechnika kontextusában.¹⁶

A *Pókfonál* című elbeszélés, mely a két említett technikát ötvözi, remek példája annak, hogy miként lépnek működésbe a filmnyelvi elemek Hajnóczy prózájában. A műben az ekphrasis „bemozdul”, és az eltérő szereplők nézőpontja külön-külön kezd el érvényesülni a mozgássoron keresztül.

Hajnóczy korai munkáihoz képest ugrunk az időben, amennyiben a drámakísérleteiről beszélünk. A '80-as évek elejére datálható szöveghármas műfaji besorolására a monográfia szerzője, Németh Marcell a *multimédiás etűd* és a *performansz* fogalmakat használja a *dráma* megnevezés helyett,¹⁷ utalva a szövegek intermedialis minőségére. Ezen jelenségek és jellegzetességek felismerése és értelmezésben való érvényesítése nélkül, úgy véljük, ezek a darabok talán nem is vihetők színre.

⁴ Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött írásai*, im., 167.

⁵ Uo., 443.

⁶ Uo., 453.

⁷ Uo., 474.

⁸ Uo., 484.

⁹ Uo., 500.

¹⁰ Uo., 501.

¹¹ Uo., 503.

¹² Uo., 41.

¹³ Uo., 62.

¹⁴ Uo., 49.

¹⁵ Uo., 137.

¹⁶ Vö. Cserjés Katalin, *„a lebegő orgonagyökér”, Egy Hajnóczy prózakalauz első fejezetei*, szerzői kiadás, Szeged, 2001, 24.

¹⁷ Németh Marcell, *Hajnóczy Péter*, Kalligram, Pozsony, 1999, 159.

A *Dinamit*¹⁸, a *Herceg*¹⁹ és a *Last Train*²⁰ tulajdonképpen köztes helyet foglalnak el a színmű, a film és a prózai szöveg között. Nincs bennük lineáris cselekmény, sőt maga a cselekmény hiányt képez. Monodramatikus irodalmi szövegekről van szó, a *Last Train* kivételével, bár tulajdonképpen itt is egyetlen manifesztálódott szereplő van a színen, a többiek csupán hangként jelennek meg, így a monodráma sajátosságai ebben az esetben is tetten érhetők. Klasszikus drámai történet és konfliktusok híján a hős kihangosított tudata uralja a színpadot. A szöveg ennyire erős fókusza mediális váltást eredményez, a hagyományos prózai elbeszélés monologikus aspektusait idézi. Nem feledkezhetünk meg a dráma kettősségéről sem, hiszen írott és színpadon előadott változatban egyaránt beszélhetünk róla. Az utóbbi esetben a filmmel erős rokonságot mutat, ugyanis korlátozott időintervallumban valósul meg, egy-egy jelenet/felvonás a rendező által behatárolt térdarabban játszódik, tehát térben és időben is sűrítés történik, emellett mindkettő a látvány mentén rendeződik.²¹

A dráma mint írott mű, sokszor egyfajta nyersanyagként van jelen, vázlatként, mely akkor válik tényleges műalkotássá, mikor színpadra kerül, ilyen szempontból rokonítható a forgatókönyvvel. Itt azonban számolnunk kell egy új aspektussal, a *külső szemmel*, azaz a kamerával. Bár az effajta rendezési elv/szerzői útmutatás a drámából általában hiányzik, Hajnóczy drámái esetében ez mégsem igaz. Sokszor rendezi a látványt snittekbe, montázsokba, emellett mindhárom drámában megjelenik a filmes apparátus, a kamera, a vászon és a vetítógép formájában. Ezek szerzői utasítás szerint a szükséges kellékek, egyúttal pedig a színmű motivikus felépítésének is szerves részévé válnak. Ugyanazt a transzcendens pozíciót képviselik, mint a közönség, vagyis az eleven külső szem.

Mindezen írástechnikai jellegzetességek, eljárások a *Herceg* című mű esetében ragadhatók meg a legadekvátabb módon. A szövegben mindegyre olyan vetített képek szabdadják a narráció linearitását, melyeken zömével korabeli reklámfotók láthatók. A vetítés egy semmi-be vezető lépcső tetején zajlik, isteni magaslatban, mintegy olyan pontra helyezkedve a színpad terén belül, mely a közönségnek járó transzcendentális látószög megismétlésének tekinthető. A képek és az azokon szereplő tárgyak szakralizálása egyébként nem egyedi jelenség Hajnóczynál, gondoljunk csak Brach Izidór cipőskanalára a *Perzsiában*, amely mint egy újabb külső szem, generációk váltakozását figyeli végig, és persze mindannyiunkat túl fog élni. A *herceg* reklámfotói között egyszer csak megjelenik a kamera/fényképezőgép, mint tematizált eszköz, a következő felirattal ellátva; „Az élet megismételhetetlen, de megörökíthető. Fényképezzen vakuval!”²² Barthes paradoxont formázó megfigyelése értelmében a fotón szereplő egyén a képbe zárva tulajdonképpen halott, miközben a pillanatban konzervált képmása mégis a túlélés lehetőségét ígéri.²³ A létezés, az istenkeresés, a halál, a romlandó testhez fűződő viszony, a betegség, az elmúlás mindhárom drámában kulcskérdés. Az élet konzerválásának lehetősége a kamerareklámon finom könnyedséggel fejeződik ki semmibe tartó kőlépcső végére vetítve. Mindez párhuzamba állítható a dráma kerettörténetével, itt

¹⁸ Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött írásai*, im. 385.

¹⁹ Uo., 371.

²⁰ Uo., 611.

²¹ Vö. Étienne Fuzellier, *Film és irodalom*, ford. Sallay Gergely, Magyar Filmtud. Int. és Filmarchívum, Budapest, 1971, 153–154.

²² Hajnóczy Péter *Összegyűjtött írásai*, im. 386.

²³ Roland Barthes, *Világoskamra*, ford. Ferch Magda, Európa, Budapest, 2000, 19.

egy fiktív orvos-beteg értekezés fültanúi lehetünk, ahol a romlandó, beteg test konzerválhatósága a tét.

A Nagy Fazekas „retেকেlevele” a *Dinamit*ban és a „lebegő orgonagyökér” a *Herceg*ben rokonítható motívumok, tulajdonképpen mindkettő a tökéletes, isten által teremtett, organikus műalkotás (ön)referens, művön belüli megjelölésére szolgál. „Az ember a műűűvészetben vagy bármely alkotó tevékenységében – a mű akár ötezer éves akár öt – a Nagy Fazekas munkáját utánozta, amely mindig élő, organikus, ellentétben az ember munkájával. Az ember munkájával, amely – mit tegyünk! – mindig csupán kreatív lehet. (...) Valami élő akarunk alkotni, valami mozgót és elevent, tisztelt hölgyeim és urraim, igen élő és változó dolgot létrehozni, teszem azt: egy élő retেকেlevelet.”²⁴ Az tehát, ami ember által teremtett, csak az alkotási folyamat során lesz jelenvaló, az elkészült műalkotás már a fénykép szereplőjéhez hasonlóan: halott. A *Herceg* legvégén a színpadi térben lebegő orgonagyökér szintén az, mégis magában hordozza egykori organikus létezésének emlékeztétét, egyúttal pedig a feltámadás lehetőségét. Ahogyan az orgonagyökér a dráma szerzői utasítása szerint felnagyított formában, lassan a színpad fölé lebeg, abban tulajdonképpen ismét leginkább egy filmes montázsokkal megvalósítható narráció érvényesül. A *Herceg* távolodni látszik, a semmibe vezető kőlépcső felé mozdul, majd elsötétül körülötte a tér. Mindeközben a hatalmas orgonagyökér premier plánja veszi át – a szövegtérbeli – uralmat a színpadkép felett.

A színdarab ember által alkotott, mégis magában hordoz valami hasonlóságot a *Nagy Fazekas retেকেlevelével*, hiszen mindig élő és megismételhetetlen, legalábbis teljesen azonosan soha nem előadható egyazon darab. Bizonyos értelemben a film szereplője is halott – hasonlóan a fényképéhez –, hiszen ugyanúgy a múlt egy darabjához rögzítve létezik. Az általa véghez vitt mozgássor, bár újra játszható, mégsem emelhető át a jelenbe mint annak elidegeníthetetlen darabja. Ezzel szemben a színpadon alakító színész nem csúszik át egy másik idő-síkba, pillanatnyi jelenje azonos a nézőjével. Élő test, ezáltal tulajdonképpen semmiben sem különbözik a Nagy Fazekas retেকেlevelétől, maga is a transzcendens által teremtett műalkotás. A mindig jelen idejű játékon keresztül nem csupán a végleges műalkotásnak vagyunk szemlélői, hanem magának az alkotó teremtés folyamatának is.

Hasonlóan erőteljes intermedialitás érvényesül a *Dinamit* végén a hétéves kisfiú, Bognár Botond képregényében, mely a szerzői utasítás értelmében ismét a színpadra vetített formában jelenik meg. A képregény ugyancsak köztes médium, hiszen a kép és a szöveg tulajdonságainak, hatásainak összegzésén keresztül funkcionál. Ez a paratextus tulajdonképpen a dráma kicsinyítő tükréként értelmezhető, melynek kerettörténete, hogy a Könyv és a Pálcika találkoznak, majd hirtelen meghalnak. A képregény kockái közötti narratív cselekményben nincs átmenet, váratlan kép váltás történik. Mindez leképezi a monodráma felépítését, hiszen a *Narrátorra* és a *Férőira* szakadt szubjektum két szólama csap át az egyikből a másikba, hogy aztán ismételtelen egyesüljenek.

A drámatrilógia utolsó darabját, a *Last traint*, Hajnóczy a balatonfüredi szívkórházban kezdte lejegyezni, és sajnálatos módon csak töredékben maradt fent. Ennek ellenére megállapítható, hogy ez a dráma mutatja a leginkább rokonítható jegyeket a filmmel. Egy vonatkozásban vagyunk négy szereplővel, az Asszonnyal, a Férőjével, a Gyerekekkel és a Férőfival. Közölük egyedül a Férő van jelen a színen, mint materiális lény, az Asszony, a Férője és a Gyerek csu-

²⁴ Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött írásai*, im. 373.

pán hangként szerepelnek. A színpadi tér nem statikus, hiszen a vonat úgy mozog, a színpadon egy *görbe vászonra* vetítik a száguldó, viharverte tájat. Az egész jelenet snittszerű mozgásba íródik át: „Olyan gyorsan száguld ez a vonat, hogy mindig PONTOSAN ugyanezt a tájat látjuk?”²⁵ – teszi fel az asszony a metareflexív kérdést, mely az alapvetően mozdíthatatlan színpadkép folytonos elmozdulására vonatkozik. A láthatatlan szereplőkkel a színész tulajdonképpen hiányt hoz létre a színpadon, hiszen pontosan az ő testi jelenléte lenne hivatott végrehajtani a cselekvésben megjelenített narrációt. Ennek köszönhetően a szövegesen megfogalmazott, a színrevitel számára irreálisnak minősíthető elemek ismét átveszik az uralmat, s ezzel a Hajnóczy-féle dramaturgiai elképzelés ismételtén a klasszikus dráma műfaji határainak meghaladását viszi végbe.

A férfi moralizáló monológiát követően, a filmes vágás hirtelenségét, szervetlenségét idéző módon pornográf jelenet következik a szövegben. A naturalistán megjelenített leírás olyan közelképekkel dolgozik, mely a filmes műfaj sajátosságának tekinthető. „Az asszonynak csupán az aktushoz szükséges tagjai látszanak”²⁶ A közelképeket nem a színészi játék által létrehozott folytonosság köti össze, hanem a kamera és annak mozgása. A képeken keresztül vizuális, egyúttal verbális hatalomátvitel történik a nézővel szemben, aki ezáltal elveszíti transzcendens pozícióját. A közelkép bekebelezi, részeként azonosítja, nem kínál számára menekülési útvonalat a színpadi térben. Ahogy az a szerzői utasításban elhangzik: „A jelenet gépies, rideg, halott.”²⁷ Később, 1981-ből előkerül még egy beillesztetlen részlet a drámából, ahol az érzem és az érzékelés párhuzama kerül kifejtésre. Az ezt megelőző pornográf betét éppen az érzés nélküli érzékelés lehetőségét emlegeti, így helyezve paradox szituációba egyszerre önmagát és a befogadót.

Az eddigieket összegezve: elfogadhatónak, támogathatónak tartom Németh Marcell „multimédiás etűd/performansz” besorolását Hajnóczy Péter drámakísérleteire vonatkozóan, hiszen ezek a drámák a színpadon valóban kizárólag intenzív intermediális viszonyok között képesek működésbe lépni. Ennek legmeghatározóbb indikációi a filmes apparátusok a színpadon (vászon, vetített kép, vetített háttér, kamera), a diegetikus és nondiegetikus hanghatások, a kameramozgásra emlékeztető mozzanatok szerzői utasításokban, hirtelen vágások, éles metamorfózisok, melyek talán leginkább animációs technikákat igényelnének (gondolok itt többek között a *Herceg* kősziklává alakulására). A monodrámáknak nevezhető szövegekben a szubjektum tudata rajzolódik meg, s ezáltal közelebb állnak a prózai szöveghez, mint a drámához, mely absztrakción, színpadi cselekvésen keresztül bontakozik ki. Mindenesetre a befogadót passzív, transzcendens pozíciója elhagyására és aktív részvételre kényszerítik, párbeszédbe lépnek vele, és éppúgy a jelenbe zárt organikus elemei lesznek a velük együtt születő műalkotásnak, mint az utánozni vágyott Nagy Fazekas „retেকেlevele”.

²⁵ Hajnóczy Péter *Összegyűjtött írásai*, im. 611–612.

²⁶ Uo., 614.

²⁷ Uo., 613.

NÉMETH ZSÓFIA

„A humánium nevében”

SZÉPVÖLGYI ALIZ NYOMÁBAN,
AVAGY A HAJNÓCZY PÉTER-HAGYATÉK ELVARRATLAN SZÁLAI

Hajnóczy Péter hagyatéka még közel negyven évvel halála után is különleges nyomokat rejt az utókor számára. A IV. számú doboz nem csupán a Nagy Tamás által felhasznált és később publikált *Az elkülönítő* dokumentumanyagát őrizte meg a szakadt kartonhájába csomagolva. Az interjúk és feljegyzések tömegében bújt meg többek között Szépvölgyi Aliz portréfotója, és a később (szintén Nagy Tamás által) közölt *Nyugtalan éjjel* című verse is.

Szépvölgyi Aliz irodalmi hagyatékát Nagy Tamás (a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar egykori docense) vezette be az irodalmi köztudatba. Hajnóczy szociográfiájának kutatása során, 2012 őszén, Hosszúné Nyári Ildikó főnövré segítségével került Szegedre a Szépvölgyi-hagyaték az Intaházi Pszichiátriai és Rehabilitációs Központ padlásáról. Nagy Tamás a kutatás eredményeként szerkesztett nagysikerű kötet kiadását követően,¹ a Szépvölgyi-hagyatékról, illetve a bennfoglalt *A humánium nevében* című életrajzi regényről csak 2016-ban publikált egy rövid cikket.² Az említett szöveg, azon túl, hogy beszámol a Szépvölgyi-szövegekről mint a Hajnóczy-hagyaték mellékletéről, erős párhuzamba állítja a két szövegegyüttest.

2018 tavaszán kezdtem meg Nagy Tamás engedélyével és ösztönzésére a teljes hagyaték feltárását és rendszerezését, a Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely keretein belül. A kutatás során elsőként a szövegek rendezésére, az egyes írások elkülönítésére és digitalizálására került sor. A 2018. október 18-án megrendezett (*Perzsia Szegedre jön!*) Hajnóczy Péter-konferencián mutattam be a kutatás addigi eredményeit, vázoltam további céljait. Jelenleg a hagyaték anyagainak szerkesztése, sajtó alá rendezésének előkészítése zajlik egy önálló kötetkiadás reményében.

A szövegrendezés során készült el a Szépvölgyi-hagyaték leltára: versek, novellák (*Ahmed kán viadala*, *Sikongó műszerek*), egy kisregény (*Fekete mozivászon*) és az életrajzi regény (*A humánium nevében*). A Hajnóczyval való sajátos irodalmi összefonódás nehezen elhatárolhatóvá teszi a hagyatékot (kiemelten *A humánium nevében* életrajzi regény esetében) *Az elkülönítő* műfajától és irodalmi jellegétől, így összetett feladatot állít a kiadás munkálatai elé: Hajnóczy Péter szövege eredetileg szociográfiaként volt hivatott felhívni a figyelmet a szociokulturális problémákra, és ennek jegyében minél több területen igyekezett hitelesíteni *Az elkülönítő* dokumentációját. (Ide tartoznak a levelezések, és a hivatalos egészségügyi adatok, orvosokkal és más egészségügyi dolgozókkal készített interjúanyagok is.) Ezzel ellentétben a

¹ Hajnóczy Péter: *Jelentések a sülyesztőből*, szerk. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013.

² Nagy Tamás: *A humánium nevében: egy regény, amit nem Hajnóczy Péter írt (és mégis)*, Tempevölgy, 2016 (VIII.)/4.

Szépvolgyi életrajzi regény fordított módon működteti a benne foglalt információkat: bár hitelességét alátámasztja a szerző előléte, a szöveg vallomásos műfaja és később Hajnóczy munkája is, mégsem tekinthető hiteles, szociografikus elbeszélésnek.

Azzal szemben, hogy a Szépvolgyi-regény narratív szerkezete erősen dokumentáló, életrajzi jellegű, mégis néhol a valós események, helyszínek és szereplők esetében fiktív jellemzőkre hívta fel a figyelmet dr. Konta Ildikó klinikai szakpszichológus. Ezek tudatában a hagyatéki kiadás kizárólag irodalmi szemléletű lehet, így erősen el kell határolni *Az elkülönítő* dokumentumanyagától és annak feltételezett utóéletétől.

Bár kérdéses, hogy a közvélemény előtt *elkülöníthetővé* tehető-e a Szépvolgyi-féle szöveg univerzum Hajnóczy szociográfiájától: az alábbi rövid összefoglaló célja, hogy olyan irodalmi szempontokat, értelmezési lehetőségeket vessen fel, melyek segítségével megbizonyosodhat a jövőbeli Szépvolgyi Aliz-olvasó: értékelhetőek és értelmezhetőek a fennmaradt szövegek az életrajz dramatizálása/traumatizálása és a kultuszépítés mozzanatai nélkül is.

A hagyatéki szövegekben kirajzolódó ideológiai és vallási meggyőződés rapszodikus változásai párhuzamba állíthatók a mozgalmas történelmi időszak eseménytörténetével. A szerző életrajzi regényében is tesz utalást a történelmi változások keltette társadalmi zavarokra: a kommunista éra jellemzően ateista meggyőződése után Kádár János nevével fémjelzett *puha diktatúra*, majd 1989-ben a rendszerváltás követték egymást. Szociografikus szempontból figyelemre méltó ívet mutat a korszakokkal együtt változó egyéni érdeklődés: kezdetben az ateizmus és a kommunista pártba vetett meggyőződéses hit együttese, ezt követően a Pártbizottság által kisemmizett egyén csalódása mutatkozik meg a Szépvolgyi-szövegekben. Később a katolicizmusba vetett hit, végül a spiritualitástól és asztrológiától, az okkult mágiáig terjedő érdeklődés nyert teret.

A dokumentumok és a fennmaradt irodalmi szövegek által körvonalazódik egy, a hivatástól a spiritualitás felé történő elmozdulás. Az említett irányváltás pedig az irodalmi szövegekre is hatást gyakorolt. A spirituális jegyek, az asztrológiai számítások és egyéb motívumok jelenléte a szövegekben határozottan kimutatható. Szépvolgyi Aliz fennmaradt kötetei is ezt az elmozdulást támasztják alá. Az olvasmányok meghatározó tapasztalata a transzcendens jelenlét keresése/bizonyítása, a jóslás mint *önsors-építés* és az irányítás vágya. Mintha az író a rehabilitációt megelőző évek hányatott sorsára keresné a magyarázatot, egyben törekedve egy új élet megteremtésére. Saját kortársaihoz hasonlóan Hajnóczy Péter is a jóga tanulmányozásában, a hagyományos keresztény vallási centrumtól keletre, más népek misztériumában keresett új utakat.

Leginkább Szépvolgyi Aliz versei mutatják be átfogóan az életmű haladási irányát. A verscímek egyértelműen sugallják a sajátos én-elbeszélés tematikáját, azokat a főbb életeseményeket, melyeket a szerző megörökít a prózai alkotó folyamataiban is. Összesen huszonhárom vers található a hagyatékban, melyek a gyakori szövegvariánsok sokszorozása és az esetleges duplikációk miatt harmincnégy külön versként kerültek a leltárba. A versek címei:

Szerencse, Az élet vize, Vallomás, Epilóg, Thais, Vallató vallomás, Orestest várva (Bp. 1978. december 2.), *Ének a FŐMÓ-ról, Farkas visszhang, A mélységből / Halálának évfordulójára, Könyörgés a céltalanhoz, Mi a halál?, Meghasonlás, A nevem / Jancsek Géza emlékére, Színek, Idegdráma, Szerelem, Ősz, Sanbenitóban, A kiválasztott... , Kenyér és só helyett* (Bp. 1963. június 2.), *Szerelmen innen és túl, Fegyvertelenül.*

A prózai írások esetében a kutatás nehézségét a szövegek sokszorozása, a mottók és címadások rengetege jelenti. Mindez egyben figyelemre méltó ívet jelez az irodalmi csiszolódás, esztétizálódás folyamatában. Az elbeszélésekre (véltetően Hajnóczy hatására) jellemző az intertextuális eszközök használata. Bár a korai szövegek/szövegváltozatok csak elenyésző szövegközi kapcsolatot mutatnak, a későbbi vagy javított szövegminták esetében ellenben több intertextuális kapcsolódás mutatható ki. A szövegvariánsok ilyenemű változása önmagában is irodalmi értelemben vett fejlődést, esztétizálódást jelez, eltolódást a dilettantizmustól a szakmai alkotómunka felé. A két főbb prózai írás, a *Viadal Ahmed kánnal* és *A humánus nevében* mutatja egyértelműen az intertextusok funkcióját. A beemelt szövegek főként monológok és monológkészletek, melyek mindig a főhős megszólalásait rögzítik (*Ahmed kán*, Herczeg Ferenc: *Bizáncz* című drámája, és *Johanna*, Sartre: *Az altonai foglyok*). A szövegközi idézetként vagy a teljes szöveg mottójaként beemelt intertextusok hivatottak párhuzamot teremteni a két főhős között (*Ahmed-Aliz / Johanna-Aliz*). Az irodalmi karaktereknek ez a fajta összehangolása kialakítja a „szinkronolvasás” lehetőségét. Valamint, az irodalmi „gazdaságosság” jegyében, egy már elsajátított szövegismeretre alapozva teremti meg saját karaktereinek morális hátterét, figurális mélységeit.

A hagyatéék legjelentősebb szövege kétség kívül az életrajzi regény, melynek keletkezésében nagy szerepet játszott a rehabilitációt segítő írásterápia. A terápia lelki folyamatai alátámasztják az idealizálás relevanciáját – egy esetleges idegi betegség feltételezése pedig önmagában cáfolhatja az életrajz hitelességét egy szociografikus szöveg esetében is. Az utóbbiakat támasztja alá az énközpontú írásmód is, mely ugyan indokolt, de túlzóan meghaladja az életrajzi műfaj konvencionális arányait. Így a regény sajátos elbeszélésmódja mindenképpen kapcsolódik a traumafeldolgozás irodalmi hagyományaihoz.

Aliz regénynarratívájának középpontjában saját erősen idealizált karaktere áll, ebből a perspektívából pedig nem nyílik-nyílhat lehetőség a többi szereplő (beteg, orvos, barát stb.) motivációját, háttértörténetét megvizsgálni. A szöveg irodalmi jellegét igazolja az a tény is, hogy Aliz, Hajnóczyval ellentétben, nem folytatott kutatómunkát az önéletrajz írásakor, sem a hagyatéékban szereplő dokumentumok, sem dr. Konta Ildikó szerint. A tényinformációkra való törekvés, Hajnóczy Péter interjújával szemben, a hagyatéki szövegekben teljes hiányt mutat, a történet többnyire nyomunkövethetetlen (dátumok, földrajzi helyek, kezelések stb.). Az irodalmi jelleget látszik alátámasztani az a tény is, hogy Hajnóczy Péter és Szépvölgyi Aliz kapcsolata megmaradt *Az elkülönítőhöz* tartozó interjúkat követően is. Ezt egy Hajnóczy Péterhez írt levél is bizonyítja (*kelt: 1978., dec. 30.*). A levél mellett (melyben Aliz beszámol a regényírás fejleményeiről és másik két novellájáról) erős gyanúval élhetünk, hogy nem csupán az azokról szóló beszámolóktól, de magukat a szövegeket is postázta Hajnóczynak. A feltételezhetően Hajnóczy által korrektúrázott szövegek alapján egyértelmű, hogy a kéziratok irodalmi megmérettetésre kerültek az akkor már „szakmai” kapcsolatokkal rendelkező íróhoz. Aliz megemlíti az 1972-es interjúban motivációját, mely a szövegek kiadására irányul. Ezt a célját nyomatékosítja Hajnóczyhoz címzett 1978-as levelében.

A prózai írások tárgykörében meg kell említeni azt a szövegeket átható kohéziós erőt, mely egyértelműen Szépvölgyi Aliz személyisége köré csoportosítja az írásokat. Ez a központi tapasztalat lehetővé teszi a prózai művek esetében a lineáris olvasást: hozzávetőlegesen megállapítható a szövegek időrendi sorrendje (a pontos keletkezéstől függetlenül) Szépvölgyi Aliz életútjának vonatkozásában. Ennek megfelelően a *Viadal Ahmed kánnal* és a *Sikongó*

műszerek című szövegek egyértelműen a Zalaapáti Elmebetegeket Ápoló Szociális Otthonba való beutalás előtti időben „játszódnak” mint fikciós, bár életrajzi adatokon alapuló írások. A *Fekete mozivászon* című kisregény már az 1972-es évet követő, intézettől független élet tapasztalatain alapul.

A *Fekete mozivászon* című kisregény egy 56 gépírt oldal terjedelemben fennmaradt hiánytalan szöveg. Az életrajzi regényhez hasonlóan több szövegvariációja tartozik a hagyatéki leltárhoz. A négy külön szövegváltozathoz két külön lehetséges lezárás társul. A kisregény a hagyatéky egyetlen kész szövege, melynek tisztázott példánya mutatja a publikálásra irányuló szerzői szándékot.

A kéziratok rendszerezésének eredményeként megállapítható: a kezdetben novellaként tervezett szöveg végül kisregénnyé fejlődött. Ezt támasztja alá a több kézirat címdalán szereplő „*Mozinovella*” megjegyzés is. Később (a szövegterjedelem igénye szerint) a szerző javította a címdalakat, így a véglegesített kéziraton a „*Mozinovella*” megnevezést a *Fekete mozivászon* cím váltja fel. A műfaji változás során került sor a mottó feltüntetésére is. Két mottóvariáns szerepel a szövegek között:

„*A beteg ember olykor gyűlöletes, de sohasem gyűlölni való.*” Szépvölgyi A.

A fenti mottóvariációhoz érdekes cím társul (1. fejezet címe), mely utal a *Száll a kakukk fészkére*³ című mozifilmre (főszerepben Jack Nicholson). A feltüntetett fejezetcím:

„*Játszhatta volna Jack Nicholson...*”

A filmadaptációt, Milos Forman rendezésében 1977. május 19-én kezdték vetíteni a magyar mozik, így a *Fekete mozivászon* címmel ellátott szöveg keletkezése is ehhez a dátumhoz kapcsolódik.

A kutatás során egyértelművé vált: a kisregény történetelbeszélése erőteljes életrajzi vonásokat tartalmaz. Az életrajzi regény és a versek (a lírai műnem jellemzői okán) feltehetően mind egyéni traumafeldolgozás dokumentációi, melyek központjában az intézetben töltött idő tapasztalatai állnak. Ezáltal a kisregény különleges helyet foglal el a Szépvölgyi-hagyatékokban, tekintettel a hangsúlyos „civil” témaválasztásra. Az elbeszélő, szemben a többi prózai szöveggel, egy, az egészségügytől független, szabad női főszereplőt jelenít meg. Az előzőektől eltérően megvalósul a szerepcserre segítő és segített között. A főszereplő, Edit története párhuzamba állítható az író rehabilitációt követő személyiségével. Így akár az életrajzi regény folytatásaként is értelmezhetővé válik a szöveg. A szerepcserét illetően: bonyolult szerelmi szál formájában teljesedik ki a beteg és gyógyító karakterek jellemképe. Edit sokat sejtető empátiával fordul rideg felettese, egyben reménytelen alkoholista-szerelme felé. A gyógyulás, mely az életrajzi regényhez hasonlóan (Géza alakja) egyetlen lehetőség a szerelem beteljesülésére, itt is kudarcba fullad. Ezzel konzerválni látszik az életműben visszatérő motívumként értelmezett szerelmi kudarcot.

Egy lehetséges szövegkiadás tekintetében figyelemre méltó a Szépvölgyi-szövegek lineáris és tematikus kapcsolata. (Az én-elbeszélések módszeresen követik egymást a hagyatékokban: pl. *A humánus nevében* című regény történetéhez folytatódólagosan kapcsolódik a *Fekete mozivászon* című kisregény.) Így, a szövegek együttes publikálása, kötetberendezése – narratív és formai szerkesztéseket követően – harmonikus szöveghatást képezne. Tekintettel az *elkülönítő* által képzett határozott olvasói perpciókra, a Szépvölgyi-szövegek független köz-

³ Ken Kesey: *One Flew Over The Cuckoo's Nest*, Viking Press, Signet Books, 1962, ford. Bartos Tibor, *Száll a kakukk fészkére*, Európa, Budapest, 1972.

lése sem tenné azokat elszigetelhetővé az irodalmi előélettől, a szerzői névhez kapcsolható életrajzi jelentésektől, valamint a Hajnóczy-életmű által teremtett és teremthető különféle kontextusoktól. A kivételes és eddig hányatott sorsú Szépvölgyi-féle szövegegyüttes főképpen Hajnóczy által fémjelzett múltját felváltja a folyamatban lévő kutatásoknak köszönhető izgalmas jelen és az ígéretes jövő.



capable of making its own food; — opposed to *saprophyte*.

au'to-plas'tic (-plás'tík); *adj.* 1. Of or pertaining to autoplasty. 2. Adaptable to one's environment.

au'to-plas'ty (ô'tô-plás'tí), *n.* [*auto-* + *-plasty*.] *Surg.* The repairing of lesions with tissue from the same body.

au'top-sy (ô'tôp-sí; ô'tűp-), *n.*; *pl.* -SIES (-síz). [*Gr. autopsia*, fr. *autoptos* seen by oneself, fr. *autos* self + *optos* seen.] 1. Personal observation; ocular view. 2. Inspection, and partial dissection, of a dead body to learn the cause of death, nature and extent of disease, etc.; post-mortem examination.

au'to-sta-bil'i-ty (ô'tô-stá-bíl'í-tí), *n.* *Mech.* Stability due to automatic action of self-operative mechanism; also, stability due to inherent qualities, as shape.

chair; go; sing; then, thin; nature, verdure (118); 1
Numbers refer to §§ in Guide to Pronunciation. Explanations

SZÉPVÖLGYI ALIZ

Elektra

Temető a város. A házsorok kihalt kriptái közt kóbor kutyák üdvrivalgó vonyítása visszhangzik a Holdról. Nem is vonyítás ez már, hanem gyűlölet, vonyító gyűlölet. Valakinek könyörögnek, könyörögnek s nekiszöknek. Oh, jaj, a háztetők kavicslapok törékeny fejünk felett, s árnyéktalpak lépkednek álmodó életünkre.

Valahonnan túlról, túl, túl, kívül a formák egységes világán, fekete habok mossák nyugvó csontjainkat.

Egyet üt csak. Hát sosem lesz már vége?

Vagy bedeszskáztassam magam lelkem rémeitől, mint gyilkos, ki fél, hogy rátalálnak?

És nem jön Orestes...

Orestest várva

Hol vagy fitestvérem, drága Orestes,

ki bosszút állsz velem és értem

elrontott életemért?

Ha egyszer megérkezel,

mersz-e éjjelenként

hozzám lopakodni, koponyákkal körülrakott ágyam mögé,

hol ablakomon fejetlen csontváz árnyait zizegteti a szél,

előhírnökeként halálom fúriáinak?

/Hát csak álmaimban lengnek déli pálmák?

Nem elég saját szépségem, hogy súgjad: szeretlek?/

Kirakatok fénye ragyogja be árnyam,

ha megyek az utcán.

– Ne viselj mellém kombinét! – súgja egy garbó –

s gyöngy színű színt lehel egy rúzs a számra,

szikrázik hajamra a fényszínű lakk...

Érted vagyok szép, ha szép vagyok,

s bár mindig készülök a halálra,

az élet mindennap leigáz, mert újult reményekkel várok, várok reád...

Ne félj!
Ez ősi testvérszerelmet megáldja egy távoli sámán,
s örömtáncot dobog egy csontváz,
fényes nappal az ablakom előtt.
Ne menekülj önmagad elől,
ő a te fúriád!

Bp.-78. dec. 2.

A mélységből

(HALÁLÁNAK ÉVFORDULÓJÁRA)

Mióta elmentél, hangulat csak minden.
Köd szállt a valóra, vérző rózsaszínben.
Sajgó fájdalom a város lüktetése,
A síró villamos, a nép sietése.
Kín hasít és retten a dühös motorba,
S mint az ámokfutó, rohan átkozódva.
Izzik a fájdalom a hús neonfényben,
Disszonáns hang sikolt a Mozart-zenébe,
Keserű íze van a tejnek, kenyérnek,
S omló fáradalma a lágy pihenésnek.
Miért hagytál magamra? Hiszen tudtad, láttad,
Száz felől az élet nekem-nekem támad.
Magamra hagytál egy baljós szerelemmel,
Rohamokban égő, forró életemmel,
Törtető vadak közt, kik lesik a vesztet,
S irigylik a földélt, mely alatt fekszem.
Miért hagytál magamra? Mondd, mondd mi lesz velem?
Nem szűnik meg soha a lelki gyötrelmem?
Vészt hozó időkről zúg, mesél a vérem,
És sötét hatalmak dulakodnak értem.
Balladás homály közt sírok elátkozva,
Századunknak lettem magamba foglya.
Apró és robbanó atomokban élek,
S varázslókat várok, hogy kibűvölnének,
Zárt és robbanékony atomos magamból.
~~S elkerülne talán egy lelki karambol.~~

Élj hát, ha mersz, gyere vigyázz reám!
 Mindeneknél rosszabb ez a lelki magány.
 Minden kín hasogat, minden csak fájdalom,
 S szégyellem, hogy így fáj... Szégyellem már nagyon.

Életrajzi jegyzet

Szépvolgyi Aliz (1934–2006) az Újpesti Cérnagyár dolgozója volt 1960-tól 1969-ig. 1969-ben, az író nő saját bevallása szerint a gyár vezetése ideggyengeségre, gyakori fáradékonyságra és csökkent munkaképességre hivatkozva javasolta dolgozójának gyógyulás és pihenés céljából a kórházi kezelést. Szépvolgyi Aliz a budapesti Árpád Kórház idegosztályán töltött két hónapot fekvőbeteg-ellátásban. Ezt követően, ugyanabban az évben a IV. kerületi Tanács Szociálpolitikai Osztály azt a javaslatot tette, adja be önként felvételi kérvényét egy szociális otthonba, a hosszabb, de teljes gyógy-



SZÉPVOLGYI ALIZ ARCKÉPE
 (A fénykép a Hajnóczy hagyatéki dobozokból,
 Az elkülönítő kéziratából került el.)

ulás érdekében. A megállapodás értelmében az elhelyezés kizárólag a páciens saját belátása szerinti időtartamra korlátozódott. A kérvényező tájékoztatása vélhetőleg szándékkal volt megtévesztő, hiszen a szóban forgó intézet pontos megnevezése, elmebetegeket ápoló szociális otthonként szerepelt a pontos adatok alapján. A szabad távozás joga mellett, szóbeli megállapodás tárgyát képezte Szépvolgyi Aliz pesti lakásának (szüleitől örökölt bérlemény) fenntartása a kezelések ideje alatt. Az említett kérvény beadását követően azonnali hatállyal felvették Szépvolgyi Alizt a Zalaapáti Elmebetegeket Ápoló Szociális Otthon kezeltjei közé. A betegfelvétel után nyolc nappal a szóbeli megállapodás ellenére a IV. kerületi Tanács Szociálpolitikai Osztály önhatalmúlag kiutalta Szépvolgyi Aliz lakását egy idegen munkáscsaládnak. Ingóságai felett nem rendelkezhetett, utólag sem kapott információt tulajdona sorsáról. Lakása bérleti jogát végérvényesen elvesztette. A földönfutóvá vált beutaltak a „lakhatás megoldatlan problémájára” hivatkozva nem volt lehetősége a zalaapáti, majd később a szentgottárdi kezelőintézetek elhagyására. A pszichiátriai kezeltek között kellett élnie több beutalttal együtt.

Miután Szépvolgyi Aliz számára egyértelművé vált az intézmény valós rendeltetése, melynek megfelelően pszichiátriai kezeltként került felvételre, a Szociális Osztállyal kötött megállapodás értelmében azonnal jelezte távozási szándékát. Az egészségügyi dolgozók és az intézetigazgató visszautasítása világossá tette számára, hogy egyetlen lehetőség a távozásra a kéthetente esedékes orvosi felülvizsgálaton való pozitív orvosi véleményezés. A szándékolt félrevezetést valószínűsíti az információ-visszatartás, hiszen semmiféle dokumentumban nem értesítette a IV. kerületi Tanács Szociálpolitikai Osztály a felülvizsgálat időpontjáról. Tá-

jékoztatás hiányában Szépvölgyi Aliz az utólagos dokumentáció szerint nem jelent meg a felülvizsgálaton, így a kezelés szükségességét megerősítve maradnia kellett a Zalaapáti Elme-betegeket Ápoló Szociális Otthonban. A fent leírt eseményekről a Vigilia 1983-as számában¹ közölt rövid publikációt a szerző (itt megjelent írása *A humánium nevében* című regény részét képezi a hagyatékban). Ez a rövid prózai közlés az író nő egyetlen publikációjaként ismert.

Későbbi áthelyezése révén került kapcsolatba a Szentgotthárdi Beteg- és Szociális Otthon kezeltjeként dr. Kiss-Vámosi József főorvossal és munkatársával, feleségével dr. Konta Ildikó klinikai pszichológussal. Az Újpesti Cérnagyár és a IV. kerületi Tanács Szociálpolitikai Osztály jogtalan eljárásának feltárása után került sor Szépvölgyi Aliz rehabilitációjára, mely az Intapusztai Rehabilitációs Intézetben zajlott 1971. október 22-től. A rehabilitációs folyamat (mely a Kiss-Vámosi házaspár küzdelmének eredményeként valósulhatott meg) központi részeként működött a munkaterápia (könyvkötészet, zsírkréta-csomagolás, műhelyek létrehozása stb.), mely segített a kezeltnek az önálló életre való felkészülésben és a jobb életminőség megteremtésében. Szépvölgyi Aliz esetében az írásterápia mint utólagos kezelési forma hozzájárult az irodalmi hagyaték létrehozásához.

A rehabilitáció lezárását követően Szépvölgyi Aliz számára (dr. Kiss-Vámosi József hosszadalmas küzdelme eredményeként) új lakást utalt ki a IV. kerületi Tanács Szociálpolitikai Osztály Budapesten. Itt folytatta életét az író nő 1971-től. Ebben az időszakban (1972-től) kezdett el dolgozni Hajnóczy Péter *Az elkülönítő* szociográfiai dokumentációján a Balázs Béla Filmstúdió segítségével. A munkálatok során az író több interjút készített Szépvölgyi Alizzal, aki a tervezett dokumentumfilm központi szereplőjeként tűnt fel. Az interjúkat követően levezetésük nem szakadt meg. Szépvölgyi Aliz egykori kezeltként a rehabilitációt követően is visszajárt az Intapusztai Rehabilitációs Intézetbe, egészen az 1980-as évek közepéig, amikor is végül kérvényezte az Intapusztai Szociális Otthonba való felvételét az intézetvezetőtől. Kérelmében anyagi- és egészségügyi állapotára hivatkozott. 2006-ban bekövetkezett haláláig a mai Intaházi Szociális Otthon lakója volt.

A szövegeket sajtó alá rendezte, a jegyzetet írta: NÉMETH ZSÓFIA

¹ Szépvölgyi Aliz: „Hátha szerencséje lesz...” (riport), In Vigilia, 1983 (48)/9, 654–660.



LUDMÁN KATALIN

Hajnóczy Péter poétikája és a hagyatéék

A KRITIKAI KIADÁS ELKÉSZÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

„Fölösleges azon elmélkedni, hogy ez az életmű »túlságosan« Én-központú, hogy »alanyi«, hiszen az a »cselekmény«, amelynek ábrázolására Hajnóczy vállalkozott, reáliáit (figuráit, tárgyait, törtéirait) tekintve statikus, csak spirituálisan folyamatszerű. A kérdés inkább az, hogy milyen prózatechnikával lehetett ebbe a folyamatba beemelni a tárgyi elemeket, felállítani a díszleteket. Röviden: megadni ennek az elvont tárgyiasságnak a narratív formáit, amelyek közt a benső dráma lejátszódik”¹ – írja Reményi József Tamás az általa (is) szerkesztett 1993-as Hajnóczy-kötet utószavának szánt tanulmányában. Az említett, poétikai értelemben vett útkeresés az életmű egészét meghatározza, és túlmutat az értelmezői munkával feltárható összefüggések vizsgálatán. A korpusz talán legmarkánsabb tulajdonsága az a kísérletező kedv és progresszivitás, amelyet a műfaji (novella, regény, filmterv, monodráma, kisregény, szociográfia etc.), szerkesztésmódi (montázs, kollázs, repetitív elemek etc.) és elbeszéléstechnikai megoldások (narratív beágyazás, szerteágazó intertextualitás, hipertext etc.) gazdag variabilitása mutat. Hogy a hagyományos értelemben vett szövegformálási módok hogyan és miként bomlanak le (vagy inkább szét) az életműben, az alapos filológiai-textológiai vizsgálatot kíván.

Annak ellenére, hogy nem beszélhetünk terjedelmes életműről, a vizsgálat alapjául szolgáló szövegváltozatok hozzáférése mégis nehézségekbe ütközik. A ma olvasható Hajnóczy-kötetek szerkesztője, Reményi József Tamás is rámutat, hogy a pálya indulása csak pontatlanul kitapintható, a folyóiratközlések és kötetek kiadása szerint követhetetlen a pontos kronológia, hiszen a keletkezést ritkán követte azonnali megjelenés. *A véradót* például ideológiai okokból nem közölte a kiadó *A fűtő* című kötet első, 1975-ös megjelenésekor, jól lehet a kiadásra szánt változat már létezett.² (Hajnóczy teljes, alig nyolc évig tartó nyilvános írói tevékenységét egyébként más esetben is terhelte hasonló beavatkozás. *Az elkülönítő* című munkája csak halála után jelenhetett meg.) A korai szövegek kéziratiból pedig alig maradt fenn valami. Megjelent írásai közül Hajnóczy 1962-re teszi a legkorábbi (*Ki a macska?*).

Reményi mégis igyekszik felvázolni (nem a keletkezés-, de) a kiadástörténet időrendjét. Egy későbbi disszertációban pedig Cserjés Katalin, a Szegedi Tudományegyetemen működő Hajnóczy Műhely vezetője is éppen ezt teszi. Az alábbi felsorolás az ő munkájukra támaszkodva készült saját összefoglalás a kötetbe foglalt írásokról.

¹ Reményi József Tamás, *Egy szerep keres egy szerzőt*. In Hajnóczy Péter *Összegyűjtött munkái. Kisregények és más írások*, szerk. Mátis Livia és Reményi József Tamás, Osiris, Budapest, 1993, 345–346.

² Cserjés Katalin, *Applikációk a Hajnóczy-korpusz szövegében*, a hagyományos szövegformálás elhagyásának módjai Hajnóczy Péter életművében (Egy Hajnóczy-kalauz első fejezetei) – Doktori értekezés, SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2007, 9–13.

Kötetek

- Hajnóczy Péter, *A fűtő* (Elbeszélések, mesék) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Hajnóczy Péter, *M* (Elbeszélések) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából* (Regény) Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979.
- Hajnóczy Péter, *Jézus menyasszonya* (Novellák, kisregények) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából* (Regény) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982 (Szépirodalmi zsebkönyvtár)
- Hajnóczy Péter, Művei. *A fűtő. M.. A halál kilovagolt Perzsiából. Jézus menyasszonya. Hátrahagyott írások*, kiad. Máti Livia, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött munkái* (Elbeszélések) kiad. Máti Livia – Reményi József Tamás, Századvég, Budapest, 1992.
- Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött munkái. Kisregények és más írások*, kiad. Máti Livia – Reményi József Tamás, Századvég, Budapest, 1993.
- Hajnóczy Péter, *A véradó. Válogatott elbeszélések*, szerk. Ács Margit, Osiris Kiadó, Budapest, 1999. (Millenniumi könyvtár).
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából. Kisregények és szociográfia*, szerk. Ács Margit, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. (Millenniumi könyvtár)
- Hajnóczy Péter, *A halál kilovagolt Perzsiából. Válogatott írások*, szerk. Reményi József Tamás, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. (Osiris diákkönyvtár)
- Hajnóczy Péter, *Összegyűjtött írásai*, szerk. Máti Livia – Reményi József Tamás, Osiris Kiadó, Budapest, 2007. (Osiris klasszikusok)
- Hajnóczy Péter, *Jelentések a sülyesztőből. Az elkülönítő és más írások*, kiad. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013.
- Hajnóczy Péter, *Árulás. Földolozás. Partizánok* (filmvázlat). *Tányéraknák. Jézus. Lidi mama = Hajnóczy a könyvtárban. ...A kékből kell kiindulni... Vége/láthatatlan párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin – Hoványi Márton – Nagy Tamás, Hódmezővásárhely-Szegedi KÉP-SZÖ-VEG Testvérület, Tótkomlós, 2016. (Hajnóczy-tanulmányok 5.), 103–126.

Antológiák

- Add tovább. 55 mai költő és író* (Antológia), szerk. Csaplár Vilmos – Kulin Ferenc – Rózsa Endre, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1976.
- Isten tenyerén ülünk. Fiatal költők antológiája*, szerk. Alexa Károly – Tárnok Zoltán, Magvető, Budapest, 1980.
- Kettős kör. Elbeszélések szülőkről, gyermekekről*, szerk. Ugrin Aranka – Vargha Kálmán, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1980.
- Folyamatos jelen. Fiatal szociográfusok antológiája*, szerk. Berkovits György – Lázár István, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.
- A medveölő fia. Fiatal prózaírók antológiája*, szerk. Vasy Géza, Kozmosz Könyvek, Budapest, 1981.
- Körkép 82. Harminc mai magyar elbeszélés*, szerk. Kardos György, Magvető, Budapest, 1982.
- Dinamit. Drámaantológia*, szerk. Radnóti Zsuzsa, Magvető, Budapest, 1983.

- A Vak Macska belső ügye. Pest-budai történetek*, szerk. Ugrin Aranka – Vargha Kálmán, Kosmosz Könyvek, Budapest, 1983.
- Fantaszttikus világ 1. Történetek az alkohol(izmus)ról*, szerk. Hajnal László Gábor, Hungexpo, Budapest, 1983.
- Mai magyar elbeszélők*, szerk. Béládi Miklós – B. Hajtó Zsófia, Móra Kiadó, Budapest, 1983.
- „A magyar Pimodán”: antológia*, szerk. Könczöl Csaba, Az Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság, Budapest, 1983.
- Huszonöt nagyon fontos novella. Művek és műelemzések*, szerk. Borbély Sándor, Maecenas Holding Rt. – Lord Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Magyar novella: szépprózák a 20. század második feléből* (Szöveggyűjtemény), szerk. Márkus Béla, Debreceni Kossuth Egy. K., Debrecen, 2001.
- Szöveggyűjtemény 12.*, szerk. Pethőné Nagy Csilla, Korona Kiadó, Budapest, 2004. 427–430.
- 20. századi magyar novellák 1957–1979.*, szerk. Szilágyi Zsófia, Palatinus Kiadó, Budapest, 2015.

A szerkesztői elv szinten minden esetben műfaji (például elsőként az elbeszélések, azután a mesék) és/vagy időrendi szempontok alapján határozta meg a kötetek összetételét. Hajnóczy, amíg tehetette, maga is részt vett a kompozíció(k) összeállításában.

A publikált írásokon kívül Hajnóczy Péter hagyatéka fellelhető a Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalom Tanszékén – kilenc papírdobozban. Közgyűjteményekben ez az anyag vagy annak bármilyen másolata nem elérhető. A dokumentumokat az intézményben működő Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely kezeli. Az anyagot Reményi József Tamás adta át a kutatócsoportnak 2009-ben, évekkel azután, hogy a paksaméták korábbi munkatársától, Mátis Líviától hozzá kerültek.

A műhely teljességgel felvállalta a hagyaték gondozásának ügyét – mondván: „Látszott, hogy a kutatóhelyek, munkaerő, idő híján, a bent fekvő, tetemes mennyiségű hagyatékot feldolgozni záros határidőn belül képtelenek, ilyenformán a már harminc esztendeje csupán őrizve, de feldolgozás híján fekvő Hajnóczy-hagyaték bárhol másutt várakozólistára kerülne, ki tudja, meddig.”³ A kutatócsoport világos célokat fogalmaz meg az anyag feldolgozásával kapcsolatban. A dokumentumok digitalizálása és egy esetleges új életrajz elkészítése mellett a kritikai kiadás elkészítését is felvetették, sőt szorgalmazzák. „Szakmailag részben e terv megvalósításaként léptethetnénk be teljes bizonyossággal szerzőnket a vizsgálható, kutatható irodalmi kánonba.”⁴ Különösen helytálló ez a megállapítás, ha azt a tényt vesszük alapul, hogy becsléseik szerint a hagyaték tucatnyi sosem publikált szöveget tartalmaz(hat). Nem beszélve a naptárakról, jegyzetekről, újságcikkekről, levelekről és más dokumentumokról. Az Osiris kiadásában megjelent (2007), eddigi legteljesebbnek tekinthető gyűjteményhez a szerkesztő (Reményi József Tamás) hozzáválogatta a kéziratok egy hosszabb, kiemelkedően érdekes, mert a publikált életművel sokszerű kapcsolatban lévő darabját (*A szakács*), de ez csak az egyik szempont, ami érvényessé tenné a korpusz már publikált szövegváltozatainak

³ Cserjés Katalin: *A Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely bemutatása*, In Hajnóczy a Könyvtárban ...a kékből kell kiindulni...Vége/láthatatlan párbeszédben, Hajnóczy-tanulmányok V. Hódmezővásárhely–Szegedi KÉP-SZÖVEG Testvérület, Tótkomlós, 2016, 166.

⁴ Uo. 170.

összeolvasását, az esetleges szövegromlás(ok) javítására és elkerülésére. A teljes áttekintés és rendezés során megkerülhetetlen tényező az is, hogy a gyűjteményekben olvasható szövegváltozatok közül jó néhány esetében nincs meg az „eredeti” kézirat vagy gépirat.

A hagyaték főként befejezetlen vagy még nem véglegesített prózákat, szövegkezdeményeket, torzókat, jegyzeteket, munkaterveket, mottókat stb. tartalmaz, de máris regisztrálható néhány rendkívül izgalmas szöveg felbukkanása. Ezek a tartalmak érdemben egészíthetik ki a poétikai sajátosságokra irányuló, korábban keletkezett értelmezői megfigyeléseket. De nem csak a szakma, hanem az értő olvasó számára is érdekes adalékot jelenthetnek Hajnóczy eddig megismerhetővé vált életművéhez képest. Egyáltalán: ideje feltárni, hogy az említett dokumentumok közül mely szövegek és milyen formában kaphatnának helyet egy kritikai kiadásban.

Hajnóczy Péter írásművészetének első szakaszából a hagyatéki kutatások során előkerült például két, eddig publikálatlan szöveg: 1974-ből az *Alkohol* című munkaterv és az ezzel közel azonos időben (datálása bizonytalan) íródott *Jézus* című proto-novella, utóbbira Reményi József Tamás már utalt a szakirodalomban.⁵ Mindkét szöveg publikálása és az életmű kontextusában történő elhelyezése kiemelt fontossággal bírhat. Ezt az igényt felismerve a szegedi Műhely tagjai figyelemre méltó részeredményekre jutottak. Szövegközléseiket alább sorolom.

Folyóiratban megjelent közlések a hagyatékból

Hajnóczy Péter, *Tányéraknák*, kiad. Cserjés Katalin, *Forrás*, 2010/11, 45–51.

Hajnóczy Péter, *Partizánok* (filmvázlat), *Tiszatáj*, 2010/12, 50–55.

Hajnóczy Péter, *Árulás, Palócföld*, 2011/1, 41–45.

Hajnóczy Péter, *Lidi mama, Spanyolnátha*, 2011/1.

Hajnóczy Péter, *Isten jobbján, Új Dunatáj*, 2011/3, 17–20.

Hajnóczy Péter, *Földről, Kalligram*, 2011/5, 72–73.

Hajnóczy Péter, *Jézus*, kiad. Hoványi Márton, *Jelenkor*, 2011/11, 1183–1187.

A korábbi publikációk közül a *Mozgó Világ*, *Palócföld*, *Új Írás*, *Valóság*, *Vigilia* lapjain megjelentek teljes körű, az *Élet és Irodalom* (A pipacs, 1970), valamint a *Magyar Nemzet* lapjain megjelent írások adatait itt lehet megtalálni: Herczeg Sára – Hoványi Márton: *Folyamatban. Az életmű datálásáról*, In *énekelt, és táncolt, mint egy szatír. Nem szűnő párbeszédben*, szerk. Cserjés Katalin – Nagy Tamás, Lectum, Szeged, 2012 (Hajnóczy-tanulmányok IV.).

Különös tekintettel kell lenni arra a tényre, hogy Hajnóczy szépirodalmi tevékenységét mindvégig egyfajta háttérmunkaként kísérte az *elkülönítő* című szociográfia folyamatos formálódása, előkészítése, át- és újraírása. A hagyaték egyik doboza teljes egészében ezt a munkát és kísérődokumentumait tartalmazza. Ennek teljes feldolgozását Nagy Tamás jogszociológus készítette el, és a munka a *Magvető* kiadásában jelent meg 2013-ban. Feltételezésem szerint Hajnóczy szépiírói tevékenysége számos ponton szervesen kapcsolódik ehhez a munkához. Témái, figurái és díszletei, illetve szociológiai vizsgálatai egymásnak megfeleltethetők, de legalábbis egymásból származtatható viszonyban állnak. Ha Hajnóczy poétikájának

⁵ Reményi József Tamás, „Szétszórom, majd felépítem magam” In Uő: *Sinistrától Ibusáig*, Orpheus, Budapest, 1998.

genealógiáját igyekszünk megérteni, úgy a Nagy Tamás által felvillantott összefüggés mindenképpen érvényes közelítése pontosnak tűnik:

„Az *elkülönítő* története 1972-ben kezdődik és 1980-ban (*sem*) ér véget. »1972. április 6-án kezdtem az anyaggyűjtéshez [...]« – írja Hajnóczy a kézirat egy pontján a Balázs Béla Filmstúdió vezetőségéhez intézett feljegyzésében (a szociográfia az eredeti terv szerint dokumentumfilm lett volna); majd az utolsó lapok egyikén: »1980-at írunk. Érdembeli intézkedés a mai napig nem történt.« (...) Ez egyben azt is jelenti, hogy mindazzal párhuzamosan, amit ma Hajnóczy-életműként olvasunk és értelmezünk, a háttérben mintegy láthatatlan szöveggént a szerző folyamatosan írja és újraírja, szerkeszti és újraserkeszti, számozza, átszámozza és összeállítja azt a *szöveggyűjteményt*, ami az 1970-es évek magyar valóságát kívánta felmutatni (vagy másképpen, Balassa Péter hajdani kritikájának szavaival, amelyre »torony iránt *odamutat*«). Önmagában ez is árnyalhatja azt a képet, amely a Hajnóczy-művek befogadás-történetében régóta kirajzolódni látszik. Nevezetesen, hogy az 1975-ben megjelent *A fűtő* című kötet után, az első írói pályaszakasz zárultával Hajnóczy leszámol a valóságábrázolás szándékával, s míg a korai elbeszélések szociografikus ihletettsége rokoníthatta ugyan a szövegeket *Az elkülönítővel*, a rá következő évek írásai már újabb prózapoétikák felé nyitnak utat, legyen az posztmodern vagy avantgárd (*ki honnan néz vissza*), s amelyek textusaiból – mintha Dániát ki lehetne szellőztetni – immáron elillant mindennemű referencia.”⁶ Kérdés, hogy mindez a poétika milyen alakváltozatokban nyilvánul meg, illetve ennek az irodalmi értelemben vett útkeresésnek milyen összefüggései olvashatók ki a hagyatéki iratokból.

⁶ Nagy Tamás: *Mintha ki lehetne szellőztetni Dániát – előszó* –, In Hajnóczy Péter: *Jelentések a süllyesztőből. Az elkülönítő és más írások*, kiad. Nagy Tamás, Magvető, Budapest, 2013.

FEKETE J. JÓZSEF

„Nem tud az szétesni, ami sosem volt egész”

PÁL SÁNDOR ATTILA: BALLADÁSKÖNYV



Magvető Kiadó
Budapest, 2019
96 oldal, 1999 Ft

Pál Sándor Attila nyitott műfajként kezeli a balladát, nem tartja kötelezőnek a sorok vagy versszakok refrénésítését, a balladai homály megteremtését, a szerelem témája köré szövését, szóval semmit abból, amit a műfaj elnevezése elsőre fölidéz bennünk, kivéve az epika és a líra elegyítését a költői megszólalás során. Esetében esemény, magatartás, élmény, személyes és társadalmi történés belefér ebbe a tágas műfajba, másképpen fogalmazva, bármiről lehet a ballada belső formája, a költői tónus és alkotói szándék nyomán balladát írni a külső forma, pl. versmérték és strófaszerkezet szabad kezelése mellett. Nála ez utóbbi nem a hagyományos nép- vagy műballada sajátosságainak teljes elhagyását, hanem egyfajta átértelmezését jelenti.

A *Balladaskönyv*nek három mottója is van, a harmadik, id. Pál Sándortól idézett gondolat szerint „Régi dolgok ezek, de valódiak”, mintegy jelezve, hogy a versekben a múltra és megtörtént eseményekre reagál a költő. Aztán következik az első költemény, *A falba épített asszony balladája*, amiből arra gondolhatunk, hogy a szerző ismert nép- és műballadák továbbbírására vállalkozik, a nyelvhasználat ugyanis jelentősen elüt a *Kőműves Kelemen* szövegétől, de ez a tovább-, illetve túlírás mégsem lesz jellemző poétikai alapvetés. A következő, *Farkas Sándor balladája*, amelyből az írásom címében szereplő verssort kiemeltem, már biztosabb fogódzókat mutat a koncepció tekintetében: *Jaj de szépen térkövezett az az út, / amelyiken Farkas Sándor elindult. // Lépett egyet, lépett kettőt, megállott. / „Az utolsó kevert megint kibaszottul megártott.” // „Megjött a nyugdíj, mondd, hova dugtad, mi van?” / „Édes Istenem, hát már megint ittál, fiam!”* Az idézett néhány sor arra utal, hogy a legköznapibb események is drámai feszültséget hordoznak, ezek elbeszélő megjelenítéséhez pedig alkalmas a mai köznyelv, a közismert balladai fordulatok és a fölismerhetően hangzó versritmus, ami magától adódik, és nem válik követelménnyé. A kihagyásosság, a fragmentáltság



pedig ugyanolyan hatásosan működik, mint évszázadokkal korábban. A misztikusság például elemi erővel hatja át *Az olajmunkások tömegszerencsétlenségének balladáját*.

Balladai témává válhat a banális újsághír (birkákat gázolt a vonat), a szorongás (*amikor köszönök az embereknek, / és nem reagálnak, / aggódni kezdek, / hogy talán meghaltam, / csak még nem tudok róla*), vagy egyéb lélektani szituáció, az idegen hely, mint amilyen a kórház (*„Seggem alatt ágytál, faszomban katéter, / csoda-e, ha nem ízlik sem élet, sem étel?”*), a hallott történet. Újsághírré építi Pál Sándor Attila *A József balladája* című költeményét, ami egyértelműen narratív jellegű, újdonsága pedig, hogy tájsházban írta, de nem a tájsház, hanem a fonetikus átirású nyelvi fordulatok jellemzik a szöveget, mintha kvázi népballada lenne, ám távolról sem az. Hasonló csalafintasággal vezeti be a szerző a *Kádár János balladáját* amelynek két kezdősora egyértelműen a Bogár Imrét megéneklő *Zavaros a Tisza* című balladát idézi emlékezetünkbe: *Zavaros a Tisza, nem akar tisztulni, / az a híres Kádár János által akar kelni*. Aztán sorjáznak a betyárnótákból, népdalokból, betyárballadákban vett sorok, pl. *Zúg az erdő, zúg a mező* (Angyal Bandi), *Esik eső, szép csendesen csepereg; Ruzsa Sándor beállott katonának; Harangoznak délre, fél tizenkettőre* (Rózsa Sándor), *A Vidrócki híres nyája; Kiszáradt a Tisza, csak a sara maradt* (Rudolf trónörökös) – közéjük pedig Kádár János utolsó beszédéből vett részletek ékelődnek. Ebben a versben találunk egy kulcsmondatot – *Itt mindenki 1989 után született?* – ami szinte mottóként vezet be a kötet társadalmi vonatkozásainak értelmezésébe, vagyis tudatosítja, hogy a magyar valóság bizony nem a rendszerváltással kezdődött. Viszont Pál Sándor Attila 1989. március 15. után született, tehát nem az államszocialista rendszer idején szocializálódott, balladáiban mégis visszanyúl ehhez az időhöz, mint a *Balladatöredékek otthonról*-ban, vagy a *Ballada a faluról*-ban teszi, és a múltidézés révén nyer értelmet az idősb Pál Sándortól mottóként idézett, a régi dolgokra vonatkozó gondolat.

A kilencvenes évek előtti idők során kiégett embereket jeleníti meg egyebek közt a *Köztes-európai fiatalember balladája*, illetve a rendszerváltást követő megélhetési migrációra reflektál az *Andrei Crișan balladája*, ami a ballada hagyományos formáját idézi, és amit a költő egy közúti balesetről szóló hírből bont ki. A személyes tragédiánál tágasabb panorámát nyit a csernobili atomerőmű katasztrófájára utaló, *Alternatív szocialista ballada* című költeményében. Az *Erdélyországi ballada* a katasztrófa egy másik formáját járja körül, a szociális nyomort, az elvándorlást, a népesség elöregedését.

Összegezve: egy jól kitalált, következetesen végigvezetett poétika és a balladairodalom hagyományainak szerencsés találkozása Pál Sándor Attila kötete. Vétek lenne elhallgatni, hogy a költőnek erről a találkozásról is van különvéleménye:

*Hagyomány és Emlékezet
elég ritkán ráznak kezet.
Két sértődött öregúr,
nem kell nekik semmi új.*

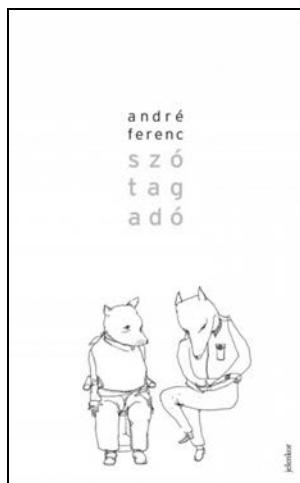
*Hagyomány és Emlékezet
egy dologban megegyezett:
„Ne ápolj minket, te gyerek,
Hiszen egyikünk se beteg,
Élünk mi a magunk módján,
Ahogy lehet.”*

(Hagyományos ballada)

NAGY MÁRTA JÚLIA

Mazsolázni csak pontosan...

ANDRÉ FERENC: SZÓTAGADÓ



Jelenkor Kiadó
Budapest, 2018
143 oldal, 1699 Ft

”

Mielőtt érdemi mondandómba kezdenék, meg kell emlétenem: nem veri ki nálam a biztosítékot, hogy Esterházy Péter és Kis Grófo karöltve szolgáltatnak mottót soraikkal egy és ugyanazon vershez, ugyan már, az ilyesmi távol áll tőlem, meg van egy olyan sanda gyanúm, hogy efféle magaskultúra-populáris kultúra „határsértésen” már szinte senki sem haborodik fel. Azt is értem, hogy a fülszövegben a szerző a „reméli, hogy az anyukája büszke rá” mondattal sugall egyfajta pajtási viszonyt az olvasóval, egyszersemind, hogy nem kell vérezen komolyan venni ezt az egészet. Persze, hogy nem. Nálam jobban senkit sem taszít a hübrisz maníraival vegyített sznobizmus, és jó eséllyel nem én vagyok az egyetlen, aki azt hiszi, hogy ő ellenzi leginkább, jegyzem meg, hogy már a recenzió elején valami paradoxonra építő, ám félresikerült nyelvi játékba keveredjek.

Ha pedig ekkora szerepe van a kötetben a paratextusoknak (a már említett fülszöveg és a szokatlanul sok mottó) és a metakommunikatív gesztusoknak, a recepció mellett (mind Kustos Júlia, mind Székely Örs megemlíti a fülszövegben a szerzői bemutatkozás már említett mondatát, ezzel jelentéssé téve a gesztust a kötet értelmezése szempontjából) a szerzővel készült interjúkat is átrágtam. És erre szükség is volt: „Problémásnak tartom, hogy a kultúrába rétegeket képzelünk, amelyek közt nincs átjárás, valami imaginárius kasztrrendszer mentén próbáljuk felépíteni a „minőséghez” való viszonyunkat. Az a tapasztalat, amit valaki egy Kis Grófo koncerten él át, miért volna alacsonyabb rendű, kevésbé fontos, másodlagos szerepű ahhoz képest, amit én tapasztaltam, amikor először olvastam Esterházyt? Sőt, ha már itt, akkor ő nagyon tudta, hogyan kell összenyitni a kultúrák közti képzelt kapukat, például abban, ahogyan írni tudott a fociról. Én csupán a saját világomban található mondatokból igyekszem táplálkozni, legyen az Fluor Tomi, death metal dalszöveg, Tóth Krisztina, valamelyik barátom vagy egy idegen a buszon. Ezek mind egyetlen valóság részei, és gyanítom, hogy



sokan mások számára is hasonlóan sok beviteli csatorna szállítja az inspirációt” – nyilatkozta a szerző.

Ezzel nagyjából egyet is értek, főleg a kasztrendszer-metafaora kapcsán, viszont annyi problémám van vele, hogy az egyes kulturális és nyelvi regiszterek közötti hangnembeli és stilisztikai különbségek lehetnek annyira nagyok, hogy feloldhatatlan vagy annak tűnő diszszonanciát / kakofóniát okoznak. Itt van például az ominózus Esterházy-sor vs. Kis Grófomóttó: a két szerzőtől átvett móttónak és a címnek (*hangszínváltozás*) nyilvánvalóan van köze egymáshoz (igen, erőteljes hangszínváltozás, sőt), de a versnek a móttóhoz, illetve a címhez már semmi, amellett, hogy a versnyelv homogén. Erre mondom azt, hogy a merész vagy annak ható paratextuális felvezetés nincs kiaknázva magában a törzsszövegben. Ugyanez a bajom Fluor Tomival és Arany Jánossal is. Az *illesztések* című vers előtt Fluor Tomi *Mizu?* című slágeréből idéz a szerző móttóként, és az elhíresült „álljunk össze, mint két kicsi legó”-refrén – jobb híján használok ezt a szót – „üzenete” valóban tematizálódik a versben, de a vers hangvételének komor volta annyira elüt az idézett zeneszám álnaiv, valójában a szlenget, stilisztikai értelemben vett pongyolaságot, nyegleséget és felületességet ironizáló passzusaitól, hogy az már zavaró, és ez az eltérés nem termel ki semmiféle esztétikai többletet. A *nem mondja semmi kő* című vers több Arany-sort is felhasznál, mégsem áll össze olyan Parti Nagy Lajos-féle rókatárgyi értelemben vett, intarziás jellegű átiratkavalkáddá, amely ironikus módon jelentéssé válik, még ha technikailag tetten is érhető ennek a fajta poétikai eljárás módjának a hatása. Érdekes módon a *seőres wándor* című opuszban viszont működik az átirat, a travesztia és az hommagé kombinációja, a szerző kifejezetten pontosan játszik rá a Weöres-vendégszövegekre és a szójátékokra, formai virtuozításra való érzékenységét (amely a kötet egyéb verseiben is megmutatkozik) is tudja kamatoztatni. Weöres kapcsán pedig eszembe jut Proteus és az ő alakváltásai, illetve egy nyilvánvaló, későbbi előkép, Kovács András Ferenc, akinek hatása tagadhatatlan André kötetében, de míg Kovács András Ferenc esetében minden átiratnál érezhető egy zsigeri, szinte észrevehetetlen más bőrbe bújás, jelen kötetben mindig éreztem az objektív távolságtartást a tárgytól és az előképtől, ami lehet valamiféle kísérlet a posztmodern lírai technikák továbbvitelére, de ezt az eltávolodást egyelőre nehezen tudom kezelni. A Tool zenekartól vett móttók esetében azonban már nem éreztem ekkora szakadékot, illetve szervesen kapcsolódást a paratextus és a törzsszöveg között – a zenekar dalszövegeinek hangulata, szövegépítkezése tematikailag is kapcsolható a kötet kocsmaverseire (móttó a Tool: *Sober*, azaz „Józan” című számának egy részlete is, amelynek egyébként az a refrénje, hogy a beszélő nem tud józan maradni), azt meg talán már említenem sem kell, mert evidens, hogy a könnyűzenei dalszövegek stílusa nagyon is közeli rokonságban áll a lírai dalműfajjal, így az ilyen típusú műfaji kísérletezés kontextusában adekvátan bizonyul az utalás.

De nem kell pusztán a jelölt vagy jelöletlen (para/)intertextusok hálójába bonyolódunk, reflektálatlan kapcsolódást, váratlan és indokolatlan váltást, asszociációt nélkülük is találhatunk: például a *menekülés škodával* című versben kidolgozott, a beszélő számára nyomasztó élmény egy banálisnak ható poénna zárul, és az olvasónak meg hiányérzete lesz. Aztán itt van a *fidget spinner* című hosszabb, kvázi versciklusszerű darab, amelynek egyik szakaszában a mazsola szőlőzombiként való metaforizálása és az arra való reflexió is telitalálat, mert mind a képiséget, mind a nyelvi humort, mind a kulturális regiszterek közötti átjárásban rejlő lehetőségeket tökéletesen kihasználja, hogy aztán az így teremtetett bizarr képi világot és humort

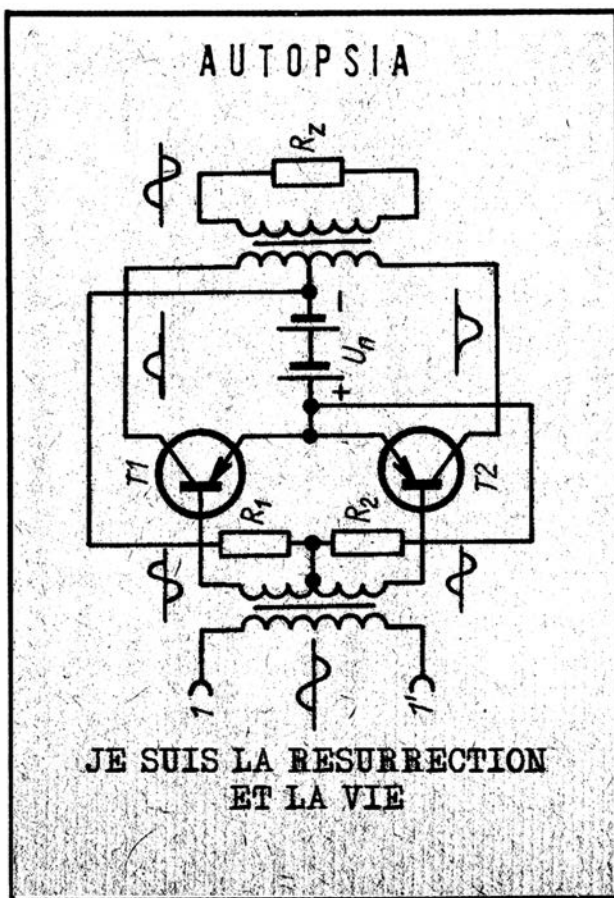
agyoncsapja néhány szentenciaszerű, ám szenvelgő sorral: „azt mondd a mazsola tulajdonképpen / szőlőzombi ezért nem bízol benne / pedig most akár lehetnénk szépek is / mint egy rossz számra küldött / üzenet de mindig kell valami / amit magunkban tartunk / mert ha elmondanánk / akkor nem fájna annyira”.

Láthatólag a „túl sokat markol”-szindróma mutatkozik meg a fent említett szervesetlen kapcsolódásokban és indokolatlan referenciákban, viszont éppen ez a masszaszerűség, amit első körben abszolút hibának érzékeltem, egy másik nézőpontot bevonva ad egy sokkal tágabb értelmezési keretet is a kötetnek. Mert a kötet képi világa nagyon is egységes, átgondolt és koncepciózus. Az egész kötet tropikáját átszővi az egyes létmódok, illetve az élő és az élettelen közötti átjárhatóság, akár az élettelen vagy az állati antropomorfizációja, akár ennek fordítottja kapcsán, és erre csak pár példát hoznék fel: „úgy szimatol a nők között, mint a vadak. / még azt is mindig tudja, / mikor kinek jött meg, / más a szaguk” (*nem mondja semmi kő*); „dorombolnak és szakadatlanul hullatják / a szőrük, széthordják a várost, / ezt a túlméretezett almot, majd lekarmolják a panelek / oldalát, dominanciából, / hogy megjelöljék a területük, / hogy megjelöljék az útvonalaink, / kereszteződéseket és körforgalmakat / köhögnek fel magukból.” (...) nem állunk le megsimogatni / a zebrákat sem, csak rohanunk / valami fedezék felé, amíg lehet, / még köszönünk valakinek, / vagy valamit, majd tovább sietünk, / hogy ne kelljen dorombolni” (*macskafelhő*); „...kacsaszájú nők arcáról / olvadt a vaníliafagyi” (...) „...végtagjaid, / mint tériszonyos madarak, / verdestek kapaszkodó után” (...) „...rán-gatózott // a tömeg, mint hirtelen apály / után a halak a parton” (*vaníliafagyi*). Ahogy az egyes létmódok, illetve az élő és az élettelen közötti határvonal elmosódik, masszaszerűséget eredményez, arra – jaj, nagyon rossz nyelvi játékkal élek most – tökéletesen rimel az, hogy az intertextusok irodalomtörténeti-stilisztikai-recepcióesztétikai beágyazottsága elmosódik. Apropos nyelvi játékok: még érdekesebb az, amikor azok kifejezetten erre a célra vannak kihasználva: – „oda indultunk ahová / legelni járnak a fellegek / megtagadtuk a fákat azt mondtuk / te nem minket vezetsz meg kéreg / (a „féreg” mint állat és mint szitokszó poliszémiájára való rájátszás szép példája – *fidget spinner* című vers); hagyj minket békén mert / a te lombod libegő szoknyák / alatt hordozza magában / az árulások ujjlenyomatait” – „addigra szemeidben már / rég bányatavak ültek / és partjaikon hallgatag / horgászok próbáltak fogást keresni” (fogást találni valakin, kifogást keresni – megint csak egy érzékenyebb, sokrétűbb felhasználási módja a nyelvi játéknak). Ebben érzek egyfajta kísérletet a posztthumán hatások (emberi, állati, növényi lét és élettelen összemosódása) és a posztmodern hagyományok (vendégszövegekre való rájátszás, nyelvi játékosság, amit már a kötet cím is üzen) összeegyeztetésére, amit izgalmasnak és üdvözlendőnek tartok, csak azt nem tudom, mennyire lehet ezt zökkenőmentesen működtetni – mindenesetre nem reménytelen a próbálkozás, és az elgondolós (mármint a masszaszerűség mint kohéziós erő és az ebben rejlő paradoxon reflektív megvalósítása) sem elvetendő jelen kötet esetében.

Visszatérve a magaskultúra-populáris kultúra határátlépéseit-határsértéseit fejtegető felvezetésemhez, egy igazi csemege is olvasható a kötetben, ami sokkal, de sokkal érdekesebb és árnyaltabb újragondolása a magas-populáris kultúra közötti szakadék feloldásának, és ez a *sintér* című vers. Ez bizony nem más, mint egy adásba nem került Mónika-showban elhangzott (meg-megszakított) monológ átirata, amelyről annyit érdemes tudni, hogy egy rossz sorban levő nő meglehetősen ordenáré stílusban mondja el súlyosan bántalmazó kapcsolata történetét, amit persze körberöhögött az internet népe, és a testi-lelki terrorra nyelvi



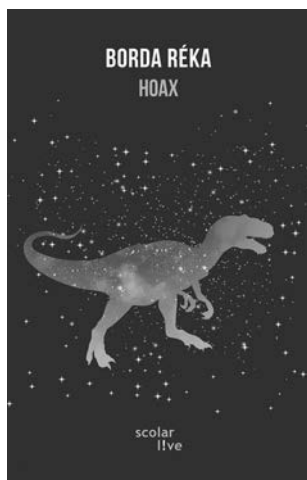
agresszióval védekező, totálisan összezavarodott ember reakciója a sok ellipszis által olyan balladisztikus szintre emelkedik a versben, amely groteszk módon feltárja a nevetséges és szálnalmas látszat mögötti tragédiát, és így módon sokkal termékenyebb, úttörőbb módját láthatjuk a kulturális regiszterek átjárhatóságában rejlő lehetőségeknek. Az utolsó, *tékilences* ciklus is hasonlóan érdekes kísérletnek tűnik nekem: egyszerre hordja magában a telefonok predikatív szövegbevitale által az avantgárd hagyományokra való rájátszás és a sajnos máig megunhatatlannak tűnő, néha pedig csak lírai gyerekbetegségként aposztrofált kávé-cigi-otthagyt pulcsi-líra kifigurázásának lehetőségeit, bár jóval könnyedebb hangnemben, mint a Mónika-show átirata. Úgyhogy azt mondom, bízzunk meg a szőlőzombiban.



BERETI GÁBOR

Az elválasztás játékos gesztusa

BORDA RÉKA: HOAX



Sclar Kiadó
Budapest, 2017
88 oldal, 1495 Ft

”

Korábban egy ízben említést tettem a *Sclar Kiadó*, *Sclar Live* című új sorozatáról, dicsérve, hogy a kiadó ezzel teret nyit a fiatal, pályakezdő alkotók számára. Később azonban a sorozatban korosabb szerzők is feltűntek. Ám *Borda Réka* közzelműltben megjelent *Hoax* című verskötetével minden tekintetben fiatalnak számít.

A kötet 80 számozott oldalt tartalmaz. Tartalomjegyzéke ciklusokat nem jelöl. A könyv sajátos, szokatlan módon mégis, egymástól – feketére nyomtatott oldallal s az oldalakat követő előhangszerű prózával – elválasztva, négy fejezetre oszlik. Az újdonságkeresésnek ez az elválasztásban megnyilvánuló gesztusa, az újszerűséget előnyben részesítő módja aztán a versek játékos, kísérletező kedvű beszédmódjában is folytatódik.

Bár a világról bárki bármikor bármilyen észrevételt tehet, *azt állásfoglaló*, a hívás értelmében vett, az esztétikum által közvetített igazsághordozó véleménynek tekinteni csak bizonyos körülmények fennállása esetén érdemes. Bár a költészetről vagy az egyes versekről végül is a velük kapcsolatos összes körülményt – hely, idő, biográfiai, esztétikai stb. – figyelembe véve kell, hogy számot vessünk, ám mivel Borda Réka első verskötetében világunkról elsősorban még csupán az impresszióira hagyatkozva szól, ezért felmerült bennem, nem volna-e célszerűbb, hogy egy komplex megközelítés helyett, a *Hoax* költői produktumát mindenekelőtt mint nyelvi teljesítményt vegyük szemügyre. Hogy megszabadulva elemzői skrupulusainktól, elsősorban az olvasás örömeinek átadva magunkat egyszerűen csak élvezzük a versekből oly gazdagon áradó bizarr szóösszetételű, szokatlan sodrású mondatokat.

Mint ahogyan azt mindjárt a kötet első, 1992 című versében tapasztalhatjuk. „Beszaladtam utánad a légmentes tengerbe, / hogy kettőnk viszonyából új mitológiák szülessen-



nek”, olvashatjuk. A kötetnyitó versek többnyire bemutatkozó jellegű, a kötet többi darabjának zsánerét mintegy megelőlegező, megidéző munkák, melyekkel a szerzők az olvasó számára egyben a maguk törekvéseiről, ars poeticájukról is üzennek. „Eljátszottunk a gondolat-
tal, lyukas holdaddal, / milyen lehet hiteltelen felnőtté élni” folytatódik a vers. Az új mitológiai születésének és a hiteltelen felnőtté érés lehetőségének az említése mindenesetre hatá-
sos, figyelemfelkeltő gesztus. „Aztán megmutattad az amerikai / zászlót rajta meg az orosz
próbálkozásokat: / ezekből virágoztak fel a modern kori téveszmék”, ez már közelebb enge-
di az olvasót egy, a versben, a kötetben rejtőzködő világértelmezés körvonalaihoz. Majd egy,
a világrre utaló sort követően olvashatjuk, hogy lábainkkal hajtottuk „a vantarfekete töme-
get, / alattunk istenített tárgyait és óriáscégek rezegtek”. Ezek a sorok pedig már korunk
aktualitásaira nyitnak ablakot, amennyiben az istenített tárgyait említését a társadalmun-
kat uraló elidegenedés jelenségére, az áruifítésre történő utalásnak, míg az óriáscégek említé-
sét a kapitalizmus jelen szakaszának is nevet adó globális, multinacionális cégek, s e cégek,
valamint az áruifítés közti viszony esztétikumba hívásának tudjuk be. A vers hangja mivel
nem zárja ki, ezért mindenesetre lehetőséget ad egy ilyen olvasat számára. Ezt erősíti a kö-
vetkező versszak első két sora is: „Azt kívántam, váljék igazzá, amit tanítottak: / megismétel-
hetetlen vagyok, / mint egy elszalasztott kozmikus üzenet”. Az igazzá váló tanítás lényege itt,
a személyiségnek a maga identitásához, kultúrájához, közösségéhez, másokkal való összeté-
veszthetetlensége, megismételhetetlensége jegyeihez való ragaszkodása, s ebbéli elkötelező-
désével történő ellenállása az őt arctalan, fogyasztó masszává gyűrő hatásokkal szemben.
Igaz, a versszak harmadik sora azáltal, hogy elszalasztottnak láttatja az előző két sorból ki-
csengő üzenetet, némileg lazítja, relativizálja annak biztató hatását. Mintha szerzőnk a hang-
zatosság, (*elszalasztott kozmikus üzenet*), a szokatlan nyelviség oltárán áldozná fel a tartalmi
egyneműséget. Így kéthangúvá válik a vers: mintha a megismételhetetlenségéről szóló tanít-
ás igazzá válásának kívánalma állna szemben az elszalasztottként megélt megismételhetet-
lenségem kozmikus üzenetével. Végül a vers zárlata is ezt a kéthangúságot erősíti: „Aztán mi-
re felnéztem, messze jártál, / valahol a csillagközi lombhullatóknál. / Menthetetlenül súly-
lyedni kezdtem, / a pazarlás karjába zárt” (13). Olvasatomban ez a kéthangúság a nyelviség
újszerűségének tartalmi funkciókkal történő megerősítését, megerősíttetését is kikezdi, s
ezért az olvasás során joggal ébreszti fel a szövegbe is bekerült pazarlás érzetét. Ám a saját
a saját versre reflektáló pillantásnak ezt a kritikai mozzanatát – ha annak olvassuk –, hogy a
tudatosság vagy az ösztönösség megnyilvánulásának tudjuk-e be, azt magam sem tudom el-
dönteni.

Szerzőnk gyakran él a modern utáni verseléstechnikák egyik legígéretesebb változatával,
az ún. értelemszóródás, jelentéstöbbszörözés eszközével. Ennek lényege, hogy az egyik mon-
datról a másikra építkező, lineáris értelemközlés helyett a vers hangját a kaleidoszkópszerű-
en szövegbe írt mondatok viszonyhálójába, s az itt megképződő aura közvetíti. Szerzőnk eseté-
ben az önmagát így módon beteljesítő vers hangját a bizzar nyelvhasználat még tovább egyé-
níti. Példaként lássuk a *Ha kicserélnék virágokra* című írásának egy részletét: „aztán ...
egyetlenegyszer ráteszed kezed / a szívedre, és hámszirmokban esel a váró csempéjére. //
A kamilla segít visszatalálni a borzongás folyamához. / Ahhoz, amelyikbe többször bele lehet
lépni. / Azt mondják, Mária lakik benne, aki kigyógyít a kontinensből. // A bőr sárga rózsza a
ruhák alatt. / Barátságod mutatod a térnek, őszintétlen / bocsánatkérésed, ahogy rálépsz a
metróújságra” ... „Aztán a tulipán, amit ha nyugat felé fordítunk, / megerősödik a hatalma. //

Sokat gondolkodom azon, milyen virággá válsz ezután” (48). Mint láthatjuk, itt az egymást követő mondatok nem oly szorosan – nem úgy, ha egyáltalán –, illeszkednek, mint például a leengedett redőny szálai.

A verset a kötet második fejezetében találjuk, abban, amit az ominózus fekete lap után az alábbi bevezető sorok követnek: „Ebben hirtelen nem látsz mást, mint a város kincsebányá- / ját türkiz autókkal, piritutakkal és bazalt füstfelhővel. Épü- / leteket, mint vulkáni kőzeteket (*ereikben vezetőink búj- / nak meg*) (kiemelés tőlem, [B. G.]) és metrószerelvényeket, mint sötét járatokban/ sziporkázó meteoritkúpokat” (37). S valóban, ahogy az ígélet szólt, ebben a fejezetben olvashatjuk a *Láttam vezetőinket* című opust. A vers előtt ajánlasként egy, mintegy a vers hangulatára utaló A. Ginsbergtől származó sort találunk. Most mégsem ezt, hanem egy másik, a vers ihletésével is gyanúba hozható sort idézek: *Láttam nemzedékem legjobb elméit az örület romjaiban*. Már csak azért is, mert Borda Réka szövege mintegy bizonyossága annak, amit már jómagam is régtől gyanítok, hogy a posztmodernnek tekinthető líratörténeti korszak nem csupán elkülönül elődjétől, elődjeitől, ahogyan ezt hívei gondolják, de követve őket, táplálkozik is belőlük. Hogy a korszakok nem csupán egymástól elkülönülve, hanem inkább egymásra épülve váltják egymást. Szerzőnk szövege: „Láttam vezetőinket / csókolózni és fogdosni egymást / a nyakkendők alatt; úgy hültek el a forró / levesek, hogy leragasztották nyájuk száját, / mialatt palotáikban hemperegtek” ... „és láttam / a kórházakban terpeszkedő sivatagot / a torkokba és vesékbe gyökeret verő / kaktuszokkal; időnként viharfelhők nőnek / a villanykörték között” (43). Persze kár lenne vezetőinket itt az örület romjaiban, avagy a jelentésszóródás ajánlásait követő sorok között keresni. Ám az sem kerülheti el figyelmünket, hogy leragasztották nyájuk száját, mint ahogy az sem, hogy időnként kaktuszok és viharfelhők nőnek a villanykörték között.

Borda Réka néhány versét történeti, közéleti felhangokkal is színezi. S bár szövegei inkább egy kíváncsi tájékozódónak mutatják, a magyar költészet képviseleti és politikai témákat nélkülöző hosszú évtizedei után már ez a kíváncsiság is biztatóan hat. Érdeklődését például a történelem szereplői is felkeltik. Ahogyan ezt *Lenin arca* című verse is mutatja: „Ha összekötnénk a naevusokat, Lenin rajzolódna ki, / és a vakító csempék mögötte, amik a szerveket óvják. / 50-es naptej, kalap, hogy lassítsák Csernobilt” [...], „43-as számú anyajegy. Tűzveszélyes anyagként / lopakodsz árnyékokban, hogy belenézzenek / Lenin szemébe” (46). „51-es számú anyajegy. Lenin megerősödik, / és a térbe löki magát” [...], „Elégedetlenül néz körbe: / nincsenek forradalmi viszonyok” [...], „A fehér bőr / akár a fegyverszünetért könyörgő ponyva” (47). A *Püthagorasz triptichonja* című versben például megidéződik Diogenész a hordóval, Brezsnyev a dácsával s „Aphrodité almája (vagy egy vörös csillag), / végig gurulnak a felhőkön, majd egymásnak uszítják / az eltaláltak családtagjait” (62). Ám ha a költői nyelv a különböző korokat és személyiségeket csupán önmaga színesítése, díszítése érdekében idézi meg, féltő, hogy önnön legnagyobb, épp a nyelviségben rejlő lehetőségét szalasztja el: hogy művészetként megnyilvánuló eseményné váljék.

Mivel a nyelviség a világ, a léteгész átfogása a nyelv által, s mivel a nyelv megismerő teljesítményénél fogva még egyszer előhívja (vagy mintegy megismétli) a természetit és az azon nyugvó társadalmat, ezért a vers, a költészet, a világ szóba foglalt önközlése, s mint ilyen vagy észrevételező, vagy véleményformáló szinten a világ művészetekben megnyilvánuló (megfogalmazott) eseménye. Ám ha a vers a dolgoknak a közlésükben meglévő materiális előzményétől eltekint, akkor egy lejtőre, a véleményalkotó potenciáltól az ahumánus, észrevételező

státusz felé vezető kiüresedés útjára sodródhat. A kronológiai logika felfüggesztése, ahogy azt Borda Réka több versében is tapasztalhattuk, a versben pusztán szerepekre kárhoztatja a megidézett korok szereplőit, s ornamentális jelenlétre a narráció történeteit, viszonyait, szituációit. Az eredetet elfedő utalás így csupán sajátos felhangokat keltő mimikri. A *Hoax* nyelvét ezért érzem inkább a világ mediatizált rendjéről üzenő, e rendből fakadó imitációnak, mintsem egy átfogó, az eredetből érkező új nyelvnek.



LENCSES GYULA

„Így meg csak ügyetlenkedünk a tornaórán”

GÁSPÁR ANNA PRIVÁT TÁRSADALOMTÖRTÉNETE –
NASPOLYA. CSALÁDI EMLÉKKÖNYV, 1810–2016



Szerzői kiadás
Budapest, 2016
189 oldal

”

Ritka jelenség, amikor valaki 73 évesen jelentkezik első könyvével, majd öt év leforgása alatt két újabb kötet kerül ki a keze alól. Recenziók a másodikként megjelenőről szólnak, de a másik kettő is figyelemre méltó (*Farkasréti kirakós. Szubjektív tájtörténet*, 2013, *Tárlatvezetés*, 2018).

Gáspár Anna, foglalkozását tekintve építész-mérnök, szívesen fogalmazta meg a feladatát, amikor *Naspolya* címmel megírta családi emlékkönyvét. „Ezt a könyvet nektek, le-származottaknak írjuk. Eljött az ideje, úgy gondoltuk, hogy összeszedegessük morzsáinként a magunk és a megmaradt, emlékezni képes rokonaink ismereteit” (9). A végeredmény azonban jóval több lett, mint csupán a családtagok számára jelentőséggel bíró feljegyzések sora. Már a külalakja is megszégyenül a hazai könyvtérmező átlagából: jó kézbe fogni, a mérete, a tipográfiája, a papír megválasztása, a kiváló minőségű (bár a könyv koncepciójából adódóan a méretüket tekintve kicsi) fotók, mind kényeztetik az olvasót. Két (!) könyvjelzőt kapunk, akárcsak a *Termelési regény*ben. Ezekre valóban szükség is van, hiszen a családtörténet két szálon, a verbalitás és a vizualitás mentén bontakozik ki; a lapok alján sorjázó képekhez írott kommentárok a könyv végén önálló egységet alkotnak, így az ide-oda lapozgatás elkerülhetetlen, és növeli a könyv befogadásával járó élvezetet.

EP mestert nem véletlenül említettem: matematikában jártas szerző pontos mondatait olvashatjuk itt is. A sokszálú, nyomokban kétszáz évre visszanyúló családtörténetben ott van az egész Monarchia Csáktornytól Munkácsig, Zalalövő-től Csabrendekig, Szombathelytől Szarajevóig, Pozsonytól Pestig, majd Budáig. A dolog természeténél – a családi emlékezet korlátainál – fogva a könyv elsősorban a 20. századi történetekre fókuszál. Eközben mindenütt ott érezzük a személyességtől átítatott tágabb történelmi és társadalom-

történeti kontextust. Ennek és a gazdag illusztrációs anyag felhasználási módjának köszönhetően a könyv ugyanabba a vonulatba sorolódik, amelyet egy másik műfajban Forgács Péter *Privát Magyarország* képvisel.

Az 1940-ben született szerző a XX. század elején vidékről Budapestre kerülő, asszimilálódott zsidó család tagjaként a langymeleg Kádár-korszakban megy feleségül egy református család sarjához. Ez a konstelláció igazán alkalmas egy széles társadalomtörténeti tabló felvázolására. Láthatjuk, hogy az 1867-es emancipációs törvényt követően milyen lehetséges életpályák nyíltak meg a tanulni és emelkedni vágyó zsidók számára. A szerző kitér a népiszkolai reform áldásos következményeire, arra, hogy a XX. század elején már megjelenik az első diplomás a családban, hogy az olvasásnak, a kultúrának – és ezen belül kiemelten a zenetanulásnak és a zene szeretetének milyen jelentős szerepe van. Láthatunk sokfajta tipikus életpályát és sorsot, melyek legtöbbször a zsidóüldözés szörnyűségeibe torkollik. A közelebbi távolabbi rokonok között ott találjuk a világhírű vonósnegyes csellistáját, a családban elsőként diplomát szerző latintanárt, akinek a belvárosi gimnáziumban tanítványa volt Mándy Iván és Kertész Imre, kollégája Szentkuthy Miklós (utóbbinak nyoma is van az író megnyilatkozásai között). Látjuk, hogy a numerus clausus következtében a tehetséges ifjak hogyan kényszerülnek arra, hogy külföldi egyetemeken szerezzék meg diplomájukat, és hogyan sodródnak bele a baloldali ellenállásnak a két háború között nem sok sikerrel kecsegtető mozgalmába. „Az a természetesség, amellyel anyai családunk tagjai (...) haladó gondolkodónak, baloldali érzelműnek tartották magukat, csak most, e visszaemlékezésük hozta felszínre bennem a kérdést: mi lehetett ennek magyarázata? A szegénység? Egész Közép- és Kelet-Európában sokan menekültek a zsidóságból, kitérés mellett vagy helyett a forradalmi mozgalmakba. (...) A zsidók másik útja, a beilleszkedés, a társadalmi felemelkedés, tudjuk, csupán ideig-óráig volt sikeres” (158).

A rokonságon belül előfordul és az olvasó számára is életközelié válik a zsidóüldözés összes lehetséges változata: a munkaszolgálat, a csillagos házak, a gettó, a bujkálás, Auschwitz és Dachau, az erőltetett menet. A szűk család megpróbáltatásait a munkaszolgálatban eltűnő apa és a koncentrációs táborba hurcolt, majd onnan szerencsésen visszatérő anyja, a kisgyermekeket a háborús körülmények között megóvó nagymama sorsán keresztül érezhetjük át.

„Az én személyes tapasztalataim kora gyerekkoromból származnak. Mindössze négy éves voltam 1944-ben, Budapest bombázásakor, a Szondi utcai lakásból kiűzetéskor, majd a város ostromakor. A zajok, a szagok, az ízek, a sziréna agyat tépő hangja, a repülőgépek morajlása, a bombák robbanásának zaja, az emberek rémült arca ebben a korban már rögzül” (57) – mintha csak Nádas Péter „önéletrajzát” olvasnánk tovább. „A gettóról halvány emlékeim vannak, sárgaborsófőzelékszag, halottak pokrócban az udvaron, tilos az ablakhoz menni, mert belőnek. Egyszer tényleg belőttek, akkor a vekkeróránk újra ketegyni kezdett” (44).

Meghatározó tényező, hogy az írónak, testvérével együtt, apa nélkül kellett felnőniük. Ennek sajátos következménye, hogy „[a]pánk és vele együtt a férfiak, főleg az elpusztultak – ezekből a mi családunkban is volt bőven – mítosszá lényegültek át. Hogy mennyire más lenne az életünk, ha élne, biztosan sielnénk, korcsolyáznánk, bicikliznénk. Így meg csak ügyetlenségünk a tornaórán” (45). A háborús félárva a Rákosi Mátyás Gyermekotthonba, majd az orosz nyelvű Maxim Gorkij Iskolába kerülnek, ahol magas rangú kádergyerekekkel együtt

kapnak színvonalas nevelést. Ennek köszönhetően később egyenes az út az egyetemre, a műszaki értelmiségi pályára.

Itt kapcsolódik a történetbe házasság révén a református ág. A századfordulótól kezdve a férj ősei, tisztes parasztcsalád tagjai, szép lassan szintén Budapesten, illetve először annak külvárosában, Kőbányán kötnek ki. A szerző az asszimiláció szót használja akkor is, amikor leírja, a két különböző világból származó pár hogyan tudja kialakítani közös életét.

Első kézből kapunk látetelet a Kádár-korszakról is. A férj, első generációs diplomásként, megtestesíti a társadalmi mobilitás eszményét, a rendszer kedvezményezettjének számít. Az értelmiségi szereplők mellett felbukkannak hentesek és munkásőrök is, miközben a családi fotók egy részét Reismann Mariann készíti. A szerző, foglalkozása révén, különösen jól rálátott a szocialista építőiparra, a 60-as évek állami beruházásaiból adódó konjunktúrára, melynek egyik következménye az ingázás, a fekete vonat. Az már csak *extrawurst* (hogy egy másik, matematikában szintén jártas szerző szavajárását idézzem), amikor az olvasó egyszer csak felfedezi Schiffer Pál mint gyermekkori játszótárs fényképét a könyvben.

A szocializmus korszakában is jelen vannak kimondott-kimondatlan problémaként a zsidó származásból adódó kérdések, az elhallgatás, az üldöztetés feldolgozatlan traumája. Anna négy évvel fiatalabb testvére írja a férjéről, akivel 1966-ban házasodtak össze: „Itt kell megjegyznem, Iván katolikus családból származott. Egész házasságunk alatt egyszer sem volt téma a zsidóság. Ebben az időszakban, fiatalságom éveiben az én környezetemben zsidó kérdésekről senki nem beszélt” (140). Eközben az idősebb rokonok számon tartották ismerősökről és ismeretlenekről, hogy ki az, aki *unsereines* (magunkfajta) és ki az, aki *gój*. Az 56-os forradalmi napok élménye sem egyértelmű: „Nehéz napok következtek, sok bizonytalanság, félelem. Na, ekkor kezdtek el zsidózni...” – emlékezik a szerző akkor 14 éves húga (136).

Közelről láthatjuk a Kádár-rendszer átváltozásait, a melléküzemágak virágzását és elsorvasztását, majd az első magáncégek megjelenését. Egy közeli rokon személyében a demokratikus ellenzék egyik meghatározó alakja is képbe kerül, a családtörténetbe ágyazva az ő szerepvállalásának motívumait is jobban megismerhetjük. Az 1989-es rendszerváltás a családi szerepek átalakulásával jár: az új körülményekhez alkalmazkodni alig tudó férj helyett a sikeres vállalkozóvá váló feleség lesz a fő kenyérkereső.

A könyvet a családtörténetet értelmező társadalomtörténeti esszé zárja, és családfák teszik teljessé.

T. TÓTH TÜNDE

Szelfi és kapitalizmus

KISS VIKTOR: IDEOLÓGIA, KRITIKA, POSZTMARXIZMUS



Napvilág Kiadó
Budapest, 2018
340 oldal, 2400 Ft

A kötet a Napvilág Kiadó gondozásában, a frissen indult Politikatörténeti Intézet elsősorban a tagok társadalomelméleti, társadalomkritikai munkáit közlő Társadalomelméleti Műhely-sorozatának részeként jelent meg. A Társadalomelméleti Műhely vállaltan a hazai társadalomkritikai gondolkodáshoz legfőképp baloldali perspektívából megközelített diskurzus megújítását, a valóság megértésének baloldali kritikai hagyományainak fenntartását tűzte ki célul.

A marxizmus értelmezésének, a kapcsolódó elméletek felülvizsgálatának szándékával világszerte számos meghatározó mű látott napvilágot – de azt, hogy a marxista elméletek, illetve a marxi szellemiséget alapul vevő szellemi irányzatok értékelése, akceptálhatósága továbbra is megkerülhetetlen probléma, a Marx születésének 200 éves évfordulója által kiváltott nemzetközi érdeklődés is mutatja.

A beláthatatlan mennyiségű nemzetközi szakirodalom vizsgálati szempontjai közt viszont elég nagy eltérések mutatkoznak: nem mellékes a kontextus, hogy politikaelmélet, politikatörténet vagy ideológia, propaganda, filozófia vagy eszmetörténet, szellemtörténet stb. asztalára tartozóként merülnek fel ezek a kérdések. Mindenekelőtt érdemes lenne számot vetni ezek hazai és nemzetközi szintű alakulástörténeti különbségeivel.

Kelet-Közép-Európában, a posztszovjet térség területein és a kommunista diktatúrától távoli, valóban demokratikus országokban élő tudósok alapjaiban más szemmel tekintenek a marxizmusra. Az ideológia politizált jellege nagyon könnyen vált a felülről irányított, hivatalos, vallásellenes, burzsoáellenes stb. dogmatikus paradigma szinonimájává. Az úgynevezett nyugati és keleti marxizmusfelfogások alapvető különbségeinek felismerése nem újkeletű jelenség: ma már a legtöbb kutató egyetért abban, hogy jellemzően a nyugati marxizmus teremtett kritikai viszonyulást a domináns ideológiákkal és hatalmi mechanizmusokkal szemben. Ellenben Kelet-Európában mindez a diktatúra, a hatalom, a dog-

matizmus jelentésköreitől sokáig nem tudott függetlenedni. A vizsgálati nehézségeket épp az okozza, hogy a több évtizedes uralmi pozíciójából következően vált erősen megkérdőjelezhetővé, hiteltelenné, ezért marxizmus és a baloldali elkötelezettség kelet-európai újrakontextualizálása jelentősen problémásabb (volt?) az egykori szovjet blokk területén.

Az esztétika, ideológia, társadalomfilozófia egymáshoz és a hatalmi berendezkedéshez fűződő összetett és ellentmondásos kapcsolatából táplálkozó sajátos marxizmus-kép rengeteg elméleti megközelítést tett lehetővé, amely nemcsak a nyugati és keleti marxizmus-felfogásokban mutathat különbözőségeket, hanem az egyes régiók belül, a rendszerváltást megelőző és követő időszakban is. Emellett (talán magától értetődőnek tűnően) szintén meghatározó a generációk megközelítési módjainak értékhangsúly-eltolódása, valamint az információérték, a fókuszpont kijelölési lehetőségeinek distinkciói. Mindez ugyanakkor egy lezárt korszak értelmezésére, értékelésére vonatkozik. Erősen kérdéses, hogy a Marx filozófiájából merítő hagyományok felülvizsgálata, újratemtése vagy elvetése diskurzusteremtő erővé tud-e válni.

Mit lehet kezdeni a marxi örökséggel? Hogyan vonatkoztatható akár csak részben is egy radikálisan megváltozott társadalmi-politikai-gazdasági feltételrendszer(ek)re? Melyek azok a tézisek, amelyek alapul szolgálhatnak új, de a korábbi teoretikusok tételeit beépítő és egészen Marxig visszanyúló szellemi irányzatba? Mit jelent egyáltalán ma a baloldaliság?

Kiss Viktor mindezek vizsgálatához az ideológia kérdését állítja a középpontba. Marx örökségének továbbélésének lehetőségei érdeklik az elavult gondolkodásmód hátrahagyásával, és mára már kiüresedett fogalmi apparátustól való függetlenítésével. Szerinte ugyanis ezek azok a problémák, amelyek miatt nem lehetséges a problémafelvetés, a nyitás az új nézőpontok felé és az egyes filozófiai-szellemi kategóriák leírása. A posztmodern kapitalizmus, a globalizáció megértésének kulcsát a posztmarxizmusban látja.

Mint írja: „A radikális-forradalmi baloldal posztmarxista projektje alapvetően kíván szakítani a marxizmus determinista és finalista politikaképével. Számára a hetvenes-nyolcvanas évektől az volt a cél, hogy a marxizmus dekonstrukciójával és lebontásával teret nyisson a radikális-forradalmi politika új és sokszínű formái előtt a »végválságát élő régi baloldal« árnyékában. A legutóbbi évtizedek fejleményei azonban megmutatták, hogy a posztmarxizmus igazi vitalitását és népszerűségét nem is annyira a »régiből«, a marxizmus, a létező szocializmus bírálatajának köszönhet. Sokkalta inkább annak, hogy a kritikai elmélet, a politikáról és a társadalomról való gondolkodás egészen új módjait fedezte fel, a radikális-forradalmi változás kérdését újra aktuálissá és relevánssá tette. Az ideológiakritika reneszánszának döntő szerepe volt abban, hogy a posztmarxizmus évtizedei után a radikális-forradalmi politika potenciáljainak és opcióinak széles spektruma tárul a szemünk elé a posztmodern vagy globális kapitalizmus gyökeresen átalakult viszonyai között, biztos jeleként annak, hogy a baloldal új korszaka felé haladunk – vagy talán már el is érkezünk oda” (314).

Mára a posztmarxizmusnak is van saját története: már a hatvanas évek végén megjelentek azok a meghatározó képviselők, a marxizmus átpolitizált apparátusán túllépve Marx örökségéből akartak építkezni, úgy, hogy átlépik az irrelevánssá vált osztályharcos szemléletmódot és retorikát. A szerző az ideológiakritika nézőpontjaiban látja a radikális-forradalmi politika újraelapozásának lehetőségét. A tézise: „a posztmarxizmus nemcsak a marxizmus ideológiakritikája, de a posztmodern kapitalizmus ideológiai elmélete is kíván lenni” (23).

Kiss Viktor kötetének legnagyobb érdeme, hogy áttekinti és értékeli a legfontosabb XX. századi baloldali és marxista szellemi áramlatokat, ezzel válik a posztmarxizmus témájában átfogó, hiánypótló szaktudományos munkává. Hosszasan elemzi a meghatározó teoretikusok munkásságát: Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, Guy Debord, Jean Baudrillard, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Stuart Hall, Fredric Jameson, Cornelius Castoriadis, Claude Lefort és Antonio Negri téziseit foglalja részletesen és árnyaltan össze.

A szerző szerint az ideológiakritika a kulcs a posztmodern kapitalizmus társadalmi és politikai folyamatainak elemzésére, amely segíthet megérteni a baloldali szellemi irányzatok hanyatlásának okait is. Az ideológiák, a posztmarxizmus, a demokrácielmélet, a populizmus XXI. századi globális tőkés piacgazdaság keretei közötti adaptációja foglalkoztatja: „Ez az ideológiakritika új lehetőségét rejtí magában, hiszen megjelenik annak szempontja, hogy a radikális-forradalmi baloldal nem egy determinált történelmi folyamat ágense, nem egy kritikai tudás (vagy ebből eredő morális megfontolás, társadalmi koncepció stb.) privilegizált és nélkülözhetetlen letéteményese, hanem politikai pozíció” (309).

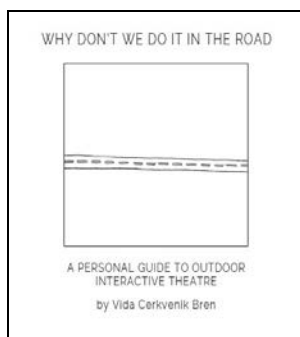
A szerző kiindulási és végpontja már az alcímben – *A baloldal új korszaka felé* – rögzítve van. A megváltozott körülmények közt mely balos tételek élhetik túl, melyekből fakadhatnak új ideológiai-politikai elméletek, hogyan képesek azok funkcionálni a kapitalista, posztmodern, fogyasztóitársadalom-központú világban? „[A posztmarxista ideológiakritika másik iránya] (...) abból indul ki, hogy a marxista politikai praxis bizonyos értelemben mindig is ideológiakritikai megalapozottságú volt, mindig is organikus kapcsolat fűzte Marxnak a »hamis tudatra« és a »társadalmi tudatra« vonatkozó elemzéseihez. Ezért a radikális-forradalmi politikai praxis újraalapozásának esélyét kínálhatja az ideológia negatív vagy kritikai paradigmájának reorganizációja és alkalmazása az ezredforduló társadalmi-gazdasági folyamataira” (297).

A demokrácia populistá fordulatáról, a fogyasztói társadalomról, a globalizmusról értekezve elsődleges célja a posztmarxista ideológiakritika feladatainak, lehetőségeinek bemutatása, távol a marxista ideológia leírásától, de közelítve napjaink baloldali gondolkodási módjának megértéséhez. Ebből a szempontból sajátos válaszok születnek olyan kérdésekre, mint hogy a változó empirikus és történelmi valóságban hogyan pozicionálja magát a társadalomelmélet, a filozófia, ideológia stb. A már elavult, a még továbbélő és az új tendenciákhoz vezető elméletekkel hogyan lehet, és miért kell számot vetni. „(...) az emberek, akik korábban azért készítettek önmagukról fényképeket, hogy ezzel dokumentálják, hogy ők milyen érdekes helyeken jártak, mit tettek, hogyan érezték magukat és kikkel voltak, egyre inkább azért mennek el helyekre, azért keresnek érdekességeket, azért érzik jól magukat és azért találkoznak másokkal, hogy legyen miről fényképet készíteni. A szelfi a szelfiző lányok bronzalakjával minden egyes exponálás után illusztrálja, hogyan győzedelmeskedik az ideológia a valóság felett a kapitalizmus mindennapjaiban.”

JÁSZAY TAMÁS

Kitörési pontok

VIDA CERKVENIK BREN:
WHY DON'T WE DO IT IN THE ROAD: A PERSONAL
GUIDE TO OUTDOOR INTERACTIVE THEATRE



Kud Ljud
Ljubljana, 2019
120 oldal

Van, aki tanítja, van, aki tudja, és van, aki csinálja: a 2019 tavaszán megjelent, *Why don't we do it in the road: A personal guide to outdoor interactive theatre* (Miért nem az úton csináljuk? Személyes kalauz a szabadtéri interaktív színházhoz) szándéka szerint mindezen halmazokat kívánja megszólítani. És hatékonyan teszi is: a szerző Vida Cerkvenik Bren a 2006-ban született neves szlovén előadó-művészeti csoport, a Kud Ljud alapítója és alkotója. A szabadtéri akciókban utazó csapat mindegyik projektje a negyedik fal lebontásán munkálkodó érdemi megmozdulás. Szemükben a színház minden esetben játék, rítus és társadalmi esemény egyben.

Ugyan mi más lenne a színház, mindegyik, bármelyik színház dolga? – kérdezheti az olvasó. Igaza is van meg nem is, mert bár meggyőződéssel állítjuk, hogy a mindenkori színház az itt és most, a pillanat művészete, a valóságban mégis gyakran rutinos mesteremberek különösebben nem felkavaró ténykedését figyeljük a zsöllye sötétjéből. De mi van a színházépületen kívül? Bren kérdése nem költői: bő évtizednyi gyakorlati tapasztalatát desztillálja ebben a formás, jól kézbeillő kötetben, ami logikusan vezet be nem is csak egy műfaj, de egy színházi gondolkodás sűrűjébe.

Csupa ellentétet boncolgat a könyv: az egyébként kultúranropológus Robin Klengel beszédes és szórakoztató, a mondandót nem csupán aláfestő, hanem kiegészítő és magyarázó illusztrációi minduntalan visszatérnek a négyzet és a kör nemigen feloldható konfliktusához. A négyzet legyen itt a konvencionális színház jele, amihez olyan riasztó fogalmak kapcsolódnak, mint a hierarchia, monológ, prezentáció, ismétlés, eredmény, termék, promóció. A kör jegyében győzni fogunk, állítja Bren, hiszen ott a részvétel, elkötelezettség, dialógus, interakció, improvizáció, spontaneitás, káosz (!) a kulcsszavak. Aki már néhány percet is eltöltött színházi berkekben, pontosan tudja, hogy a sértettség és a frusztráció alkotóele-



me a közegnek, Jurij Bobič szerkesztő tán ezért is siet leszögezni előszavában, hogy a kötet nem más színházi formák ellenében, hanem a szabadtéri színház mellett kardoskodik (7).

A kilenc rövid, olvasmányos fejezet szervesen épül egymásra. Bren előbb alapfogalmakat tisztáz, majd nagyon is pragmatikus megjegyzéseket tesz a hogyannal, vagyis az ideális (?) szabadtéri előadás elkészítésével kapcsolatban. A szerző érdeme, hogy a kötetben leegyszerűsítően csak konvencionálisnak nevezett színház meg a kültéri akciók ellentétpárjától elrugaszkodva komoly színháztörténeti és -elméleti problémákat tárgyal könnyed, csevegő stílusban, szemléletes, egyszerű példákkal alátámasztva mondanivalóját. És eközben végig teljesen világos, hogy milyen is az általa preferált színházi irány: propedeutika ez a javából, ahol az olvasó kénytelen elképzelni Sarah Bernhardtot, amint egy buszmegállóban deklamálva hiába várja hódolói tapsát és virágcsokrait (26–27).

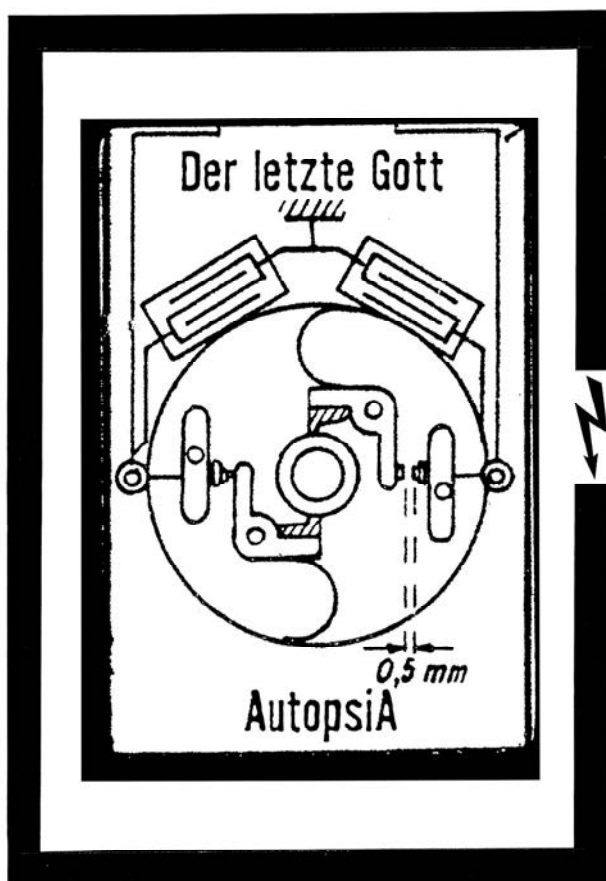
Ahogy írtam, Bren könyvét gyakorlati tapasztalatok ihlették: a Kud Ljud két, ma is futó projektje a kályha. A világszerte száznál is több fesztiválon – 2009-ben a szegedi THEALTER-en is – megfordult *Invasion* címűben a pink marslakók elárasztják a köztereket, szelíd vagy merész beavatkozásaikkal garantáltan felkavarva a helyi állóvizet, míg a *Streetwalker* egy falak nélküli, utcai ready-made galériába kalauzol, ahol műtárggyá változhat a zebra, a tűzcsap vagy egy bolt kirakata. Teória és praxis kéz a kézben jár mindvégig: bár a meglepetés, a váratlanság, a kiszámíthatatlanság a szabadtéri akciók terminus technicusai, korán kiviláglik, hogy alkotói részről a gondos tervezés, az előzetes szabályok megfogalmazása, ha úgy tetszik, a kötetben is sokszor kárhoztatott keretek megrajzolása elengedhetetlen. Nincs itt ellentmondás: a négyzet falait hiába próbálnánk áttörni, a kör azonban rugalmasan alkalmazkodik a pillanatnyi elvárásokhoz és történésekhez. Mert ha van válaszuk a 'kik vagyunk' és 'mi a célunk' kérdésekre, akkor a 'hogyan szerveződünk' sem jelenthet már akadályt.

Praktikus jótanácsok (pl. ne legyen túl sok szöveg, mert az utcán úgysem hallja a legtöbb néző), elkerülendő csapdák (pl. a sztorihoz egy kulcsot adjunk, ne egész kulcsosomót), alapvetések (pl. az utcai előadó legfőbb eszköze a szemkontaktus) és bárki által kipróbálható gyakorlatok (pl. változatos módokon keveredj interakcióba a gyanútlan járókelőkkel) teszik teljessé a kézikönyvet. Ezek azért (is) hasznosak, mert segítenek a nézőnek a nemlétező kullisszák mögé pillantani, vagyis megkönnyítik az utcai akciók értelmezését, de legalábbis eszközöket biztosítanak neki hozzá.

A kötet számomra legizgalmasabb aspektusa a néző/részrtvevő szerepének az újragondolása. A (kő)színház évszázadok óta fegyelmező intézményként működve várja el a rendet és csendet nézőterén. Miközben néző és színész egyaránt azért megy az épületbe, hogy találkozzon a másikkal, erre praktikus lehetősége nincsen, lásd a főbejárat vs. művészbejárá, színpad vs. nézőtér, nézőtéri büfé vs. színészbüfé nem átjárható területeit. Bren szerint a konvencionális színház az egyirányú, szigorúan kontrollált információáramlás helyszíne, amihez képest a változékony határokkal bíró, az alkotót és a nézőt ezáltal kiszolgáltatott helyzetbe lökő köztereken többszatsornás, kétirányú infócsere zajlik (37). A művész itt az interakció, egy oda-vissza működő folyamat facilitátoraként tűnik fel, aki – megint csak szemben a kőszínházzal, ahol mindig alulról nézek fel vagy felülről látok le a valóságnál nagyobb/kisebb figurákra – ráadásul ugyanolyan méretű alak, mint én magam. Mindezzel összefügg, hogy a szerző szerint egy jól működő utcai előadás négy lépésből építhető fel. Az előadónak el kell érnie, hogy figyeljenek rá a járókelők, ezután bevezetheti őket a játék szabályaiba, ami megnyitja az utat a nézőkkel közös játékhoz. A negyedik, érthető módon csak a

haladóknak ajánlott szint a leginkább elgondolkodtató: ezen a ponton az alkotó hátralép, hogy átengedje a terepet a nézőnek, aki ideális esetben önfedten játszik tovább a frissen elsajátított szabályrendszer birtokában.

Persze van itt egy csapda, amire a szerző nem hívja fel a figyelmet: a könyv mint tárgy, mint forma maga is a négyzet reprezentánsa, aminek szigorú, mert objektíven is jelenlévő keretezését (majdhogynem) lehetetlenség kiradírozni. A kötet megjelenése mögött álló nemzetközi oktatási projekt, a RIOTE (Rural Inclusive Outdoor Theatre Education, magyarul vidéki inkluzív szabadtéri színházi nevelés) honlapján (www.riote.org) bárki számára ingyenesen hozzáférhető a tervek szerint az angolon kívül hamarosan más nyelveken, így magyarul is elérhető munka. A varázslat sikerülni látszik: a négyszög értő kezek közé kerülve körre formálható.



SZÍV ERNŐ

Antikvárium

Telefonáltak. Percek óta hallgatta a másikat, jöllehet nem nagyon hallotta. Idén elég rossz passzban volt, kedélye hullámszott, sokat költözött. Költők egymás között, az egyik hangoskodik, a másik tűnődik, mi a vers. Vajon mivel váltotta ki a másik haragját, ezt a nem csillapuló dühöt. Negyedórája tartott a féloldalú diskurzus, és ő fölleltározott elég sok lehetőséget. A másik, aki a kiabálásból ritmikusan sziszegésbe váltott, aztán hörögni kezdett, úgy tűnt, mindjárt megfullad, kiprüszkölhetett néhány rímnyi slájmot, majd ordított, hogy fenyegető csöndet bocsásson rá néhány másodpercig, illetve egy gurgulázó kiáltással újra kezdje, nős ember volt. Soha nem kezdett ki a feleségével. Akkor sem tette, amikor M. még nem volt a költő felesége, hanem S. volt az. Hiszen S.-sel sem kezdett ki. Nem csapta a szelet olyan nőknek, akik a kiabáló költőnek a házassági állapot ellenére kedvére lettek volna, vagy voltak is. Nem kapott hamarabb díjakat, szigligeti beutalót, nem volt annyi publikációja, tévébe, rádióba se hívták többször, nem volt kuratóriumok ura, a mostanság divatos katlanos, völgyi fesztiválok se lépett föl többször, sőt, a Szigeten egy heavy metal koncert mellett együtt adtak elő, nevették a dolgot, tátog, mint a ponty, a személyes líra. Nem bírt ő nagyobb kritikai reputációval. Eszébe jutott, hogy a költészet, melynek mind a ketten altisztjei voltak, végtére is a veszteségek és a hiányok beismerését jelenti. Abból lesz a jó költészet, ami nincs. Ami hiányzik. Ami elveszett. Ellopták, elhagytuk, elpárolgott, vitte nagy, foltos zsákban magával az idő. Akkor is így van ez, ha egy éppen tetszetős vers a rendelkezésre álló, életmentő dolgokat sorolja, a lét gazdagságát veszi számba. Mert a didergő, félfényes, kicsike *van* mögött is a hiány félelmes árnyéka imbolyog. A másik most érthetetlen nyelven kezdett beszélni. Valószínűleg albánul átkozta. Talán rétorománul, ami Svájcban egy időben hivatalos nyelv volt a német, az olasz és a francia mellett. Most szingalézül üvölt. Mindegy. Lassanként érteni kezdte, miért őrvjög a másik költő. Évekkel ezelőtt egy budai vendéglőben dedikált könyvet cseréltek, szeretettel, szívből, örök barátsággal, satöbbi. Ő már akkor csapongó kedéllyel bírt, és most igazán pocsék három éve volt. A jó kis bipoláris hullámvasút. Sokszor költözött. Sokszor váltott lakást, bérletet. Néha azt se tudta, mi történik vele, él-e, hal-e. Menekült. Amikor azt hitte, egy helyben áll a melankólia szélverésében, akkor is hurcolkodott. Böröndöket, banános dobozokat, kéziratokat vesztett el. A legjobb zakóját. Könyveket keresett hiába. Már azt is értette, hol járt az ordítózó másik. Ja, igen, a Káli-medencében. Annak is egy óriási antikvárium raktárában, az elfeledett mélyben. Dühöngő barátja ott találta meg azt a verses könyvét, amit Budán adott neki ajándékba, örök barátsággal dedikálva. Azt kiabálta, hogyan tehette vele, hogy az életművének a csúcását így semminek adja. Hogy ezt a mindenséget féláron veszti bele egy antikváriumba!

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,



az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
SZÉKELY ANNA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: E-press Nyomdaipari Kft.
Szeged, Kossuth Lajos sgt. 72/B
Felelős vezető: Engi Gábor

Internet: **www.tiszataj.hu** e-mail: **tiszataj@tiszataj.hu**

Online változat: **tiszatajonline.hu**

Szerkesztőség: 6720 Roosevelti tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549.

Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 600 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167